

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mahmut SÖNMEZ

KUR'AN'DA ÂYET-İBRET KAVRAMLARI
ve ARALARINDAKİ MÜNASEBET

89923

Yüksek Lisans Tezi

Tez Yöneticisi
Doç.Dr. Ali EROĞLU

ERZURUM-1999

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

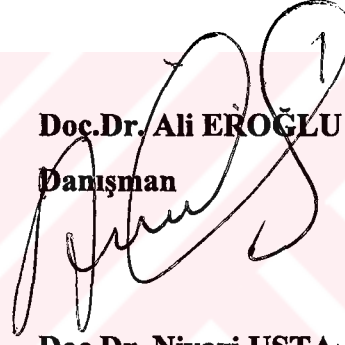
TEZ KABUL TUTANAĐI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu çalışma, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalının Tefsir (Tefsir) Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Ali EROĞLU

Danışman



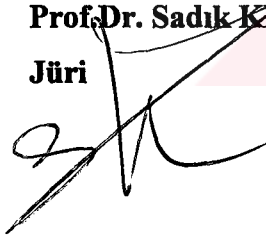
Doç.Dr. Niyazi USTA

Jüri



Prof.Dr. Sadık KILIÇ

Jüri



Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../.....

Prof.Dr. Bilge SEYİDOĐLU

Enstitü Müdürü



İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂYET KAVRAMININ TAHLİLİ

1.1.Âyet Teriminin Lügat Anlamları	3
1.2.Âyetin İstılâhî Manası	6
1.3.Âyetlerin Değişik Yönlerden Tasnifi	7
1.3.1.Muhkem ve Müteşâbih Âyetler	7
1.3.2.Mücmel ve Mübeyyen Âyetler	8
1.3.3.Mekkî ve Medenî Âyetler	9
1.3.4.Nâsîh ve Mensûh Âyetler	9
1.4.Âyet Lafzının Kur'ân'da Kullanılışları	10
1.4.1.Tekil Olarak	10
1.4.2.Tesniye Olarak	11
1.4.3.Çoğul Olarak	11
1.5.Âyet Lafzının Hadislerde Kullanılışı..	13
1.6.Âyetin Kur'ân'da Kazandığı Anlamlar	13
1.6.1.Mu'cize	14
1.6.2.Kıyamet Alâmetleri	15
1.6.3.Acâib (Şaşkınlık Uyandıran, Harikulâde) İş	15
1.6.4.Delil ve Hüccet	16
1.6.5.İbret	16
1.6.6.'Alâmet	17
1.6.7.Kur'ân	17
1.6.8.Mi'râc	18
1.6.9.Binâ	18
1.6.10.İntikâm	19
1.6.11.Ahkâm ve Şeriat	19
1.6.12.Kevni Âyetler (Varlıklar)	20

1.7.Âyet Manasını İfade Eden Diğer Kavramlar	26
1.7.1.Kelimetûh	26
1.7.2.Besâir	27
1.7.3.Beyyinât	28
1.7.4.Bürhan	28
1.7.5.Sultan	29
1.7.6.Vahiy	29
1.7.7.Necm	30

İKİNCİ BÖLÜM

İBRET KAVRAMININ TAHLİLİ

2.1.İbretin Lügat Anlamları	32
2.2.İbretin İstılâhî Anlamları	33
2.3.İbret Teriminin Kur'ân'da Kullanılışı.....	35
2.3.1.Master Olarak	35
2.3.2.Emir Şeklinde Kullanılması	36
2.3.3.Diğer Şekillerde Kullanılışı	36
2.4.Kur'ân-ı Kerim'de İbret Manasını İfade Eden Diğer Kelimeler	37
2.4.1.Âyet	37
2.4.2.Nekâl	37
2.4.3.Tezekkür	38
2.4.4.Tedebbür	40
2.4.5.Mev'ize	40
2.5.Kur'ân'da İbretin Alanları	41
2.5.1.Varlıklar	42
2.5.1.1.Hayvanlar	42
2.5.1.2.Süt	43
2.5.1.3.Hurma ve Üzüm	44
2.5.1.4.Arı ve Bal	45
2.5.1.5.Gece ve Gündüz	47
2.5.2.Kur'ân Kıssaları ve Alınacak Dersler	49
2.5.3.Kur'ân'da Meseller ve Gayeleri	55
2.5.4.Kur'ân'da Tarih ve Alınacak İbretler	58
2.5.5.Kur'ân'da Cezalar ve İbret Yönleri	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÂYET-İBRET MÜNASEBETİ

3.1.Âyet ve İbret Kavramları Arasındaki Münasebet...	66
3.1.1."Âyet" Teriminin "İbret" Anlamında Kullanılması	67
3.1.2."İbret" Teriminin "Âyet" Manasında Kullanılması	68
3.2.Âyetlerden İbret Alanlar	71
3.2.1.Akıl Sahipleri (Ulû'l-elbâb).....	72
3.2.2.Bâsiret Sahipleri (Ulû'l-epsâr).....	75
3.2.3.İman Edenler	76
3.2.4.Kur'ân'a Kulak Verenler	78
3.2.5.Sabredenler	79
3.2.6.Şükredenler	80
3.2.7.Tefekkür Edenler	81
3.2.8.Allah'a Yönelen Kullar (Münib).....	82
SONUÇ	83
BİBLİYOGRAFYA	85
ÖZGEÇMİŞ	93

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'AN'DA ÂYET-İBRET KAVRAMLARI
ve ARALARINDAKİ MÜNASEBET**

Mahmut SÖNMEZ

Danışman: Doç. Dr. Ali EROĞLU

1999, Sayfa: 93

Jüri : Doç.Dr. Ali EROĞLU

.....
.....

“Kur’ân’da Âyet-İbret Kavramları ve Aralarındaki Münasebetler”i Ele almaya çalıştığımız bu tez, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir.

Girişte, çalışmanın önemi, amacı ve yöntemleri anlatılmıştır.

Birinci bölümde “âyet” kavramı, semantik açıdan ele alınarak âyetin, lügat ve ıstîlâhi anlamları açıklanmış ve bu kelimenin sözlükte, “açık alamet, nişan ve emare” anlamlarına geldiği görülmüştür. Kur’ân’ın bu kelimeye, “delil, burhan, mu’cize ve ibret” gibi anlamlar kazandırdığını ve yine “vahy, necm, sultan, beyyinât ve besâir” gibi kelimelerinde Kur’ân’da âyet manasını ifade etmek için kullandıkları tesbit edilmiştir.

İkinci bölümde “ibret” terimi incelenerek bu kelimenin lügatte, “bir halden başka bir hale intikal etme, karşıdan karşıya geçme ve bilinen bir şeyden hareket etmek suretiyle bilinmeyene ulaşma” gibi anlamlar taşıdığı görülmüştür. Kur’ân’ın bu kelimeye “âyet, delil ve kıyas” gibi manalar kazandırdığı tesbit edilmiş, bunun yanında “nekâl, tezekkür, tedebbür ve mev’ize “ gibi ifadelerinde Kur’ân’da ibret anlamını belirtmek için kullandıkları görülmüştür.

Üçüncü bölümde ise, “âyet-ibret” terimleri arasındaki ilişki konusu ele alınarak, âyetin ,ibret alınmasına yardımcı olduğu açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde, ayetlerden ibret alan kimselerin özellikleri de anlatılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, “âyet ve ibret”in Kur’ân’ın temel iki kavramı olduğu ve bu iki kavramın, anlam yönünden bir birlerini tamamladığı tesbit edilmiştir.

ABSTRACT**Master Thesis****VERSE-ADVICE CONCEPTS IN THE QUR'AN AND THE
RELATIONSHIP BETWEEN THEM****Mahmut SÖNMEZ****Supervisor: Assoc. Prof.Dr. Ali EROĞLU****1999, Pages: 93****Jury : Assoc. Prof. Dr. Ali EROĞLU**

.....

.....

This study consists of an introduction and three chapters and intends to focus on the concepts "verse" and "advice" in the Qur'an and on the relationships between them.

The introduction deals with the significance, objective and methods of the study. The first chapter makes a semantic explanation of the concept "verse" and present its denotative and connotative meanings; This concept is explicable by the meanings, "obvious sign, mark or omen" in the dictionary. But in the Qur'an, this concept has been given the meaning of "evidence, proof, miracle and advice"; moreover such words as "God's revelation, star, sultan, indisputable argument and eye of the heart" have been found out to stand for the meaning of the "verse" in the Qur'an.

The second chapter examines the denotative meaning of the word "advice". This word is possessed of the meanings of "transition from a state to another, passing across and reaching the unknown by setting off from something known". It has also been found out that the Qur'an gives this word the meanings of "verse", evidence and comparison". Moreover, such words as "exemplary punishment, remembrance through mentioning, deliberating and recommendation" have been employed in the Qur'an to mean the same as "advice".

The third chapter tackles the relationship between "verse" and "advice" and it is stated that the verses help to take lesson from something. In addition to this case, we give examples from those who have taken lesson from the verses, through their characteristics.

The study concludes that "verse" and "advice" are two essential concepts in the Qur'an and that they are complementary to each other in terms of their meanings.

ÖNSÖZ

İnsanlığın hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e indirildiği zamandan günümüze kadar tefsir edilmiş, açıklanmış ve bundan sonra da açıklanıp yorumlanmaya devam edecektir. Çünkü O, tüm insanlığa hitap eden ezeli bir kelâmdır. Bu ilahî kelâm, kendisine muhatap olan her ferdi, eşsiz üslûbu ile etkilemiş ve etkilemeye de devam edecektir.

Kur'ân'ı okuyup, inceleyen ve O'nun üzerinde araştırma yapan kimselerin, en başta dikkatlerini çeken konulardan birisi de, şüphesiz “âyet ve ibret” kavramlarıdır. Çünkü, Kur'ân, okuyucularından ısrarla, âyetlerini dikkatle okuyup incelemelerini istemektedir. “Âyet – İbret Kavramları ve Aralarındaki Münasebetleri”, tez konusu olarak seçmemizin en önemli sebebi de, bu iki terimin nazâr-ı dikkatimizi çekmiş olmasıdır.

Bu açıdan, Kur'ân'ın temel kavramlarından olan âyet ve ibret terimlerine açıklık getirmek, bunların semantik tahlillerini yapmak, Kur'ân'ın bu iki kavrama kazandırdığı anlamları ve bunların müterâdifi olan diğer ifade ve kavramları açıklamak için, bu konuyu yüksek lisans tezi olarak seçtik.

Ancak, bu iki kavramın anlam alanlarının çok geniş, çalışma sahamızın ise dar olması sebebiyle, konuyu belli ölçüler içerisinde sınırlandırarak araştırmamızı üç bölüme ayırdık. Birinci bölümde “âyet”, ikinci bölümde “ibret” kavramlarının semantik tahlillerini ele alarak işledik. Ayrıca “ibret” terimiyle alâkalı olan, “kıssa, mesel, tarih ve ceza” konuları ile ilgili kısa bilgiler verdik. Üçüncü bölümde ise, bu iki kavramın aralarındaki münasebete değinerek, ayetlerden ders ve ibret alan kimselerin özelliklerini tesbit etmeye gayret ettik.

Çalışmayı hazırlarken baştan itibaren bana yol gösteren, yapıcı ikazları ile beni çalışmaya teşvik eden, muhterem hocam Doç. Dr. Ali EROĞLU başta olmak üzere, gerekli yardımlarını esirgemeyen tüm hocalarıma, teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselam
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
çev.	: Çeviren
EAÜİFD	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hız.	: Hazreti
hızr.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu ve Önemi

Kur'ân'ın önemli kavramlarından olan "âyet" ve "ibret", bir çok bilim adamı tarafından ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Aslında çeşitli tefsirlerde ve "Kur'ân"ı konu alan çalışmalarda, her iki kavrama değişik açıklamalar getirilmiş, olmasına rağmen, bu iki kavramı müstakil olarak ele alan ve bunlar arasındaki münasebeti ortaya koyan müstakil bir çalışmayı tesbit edemedik. Bu nedenle "âyet-ibret münasebeti"nin önemini vurgulamak, dikkate değer hususları ortaya koymak, insanımızın nazarlarını bu kavramlara çekmek ve ülkemizdeki ilmî faaliyetlere bir nebze de olsa katkıda bulunmak maksadı ile, "Âyet-İbret Kavramları ve Bunlar Arasındaki Münasebetler" konusunu, yüksek lisans tezi olarak seçtim. Kısacası, tez çalışmamızın muhtevasını **âyet, ibret** kavramlarıyla bunlar arasındaki ilişki oluşturmaktadır.

Kur'ân'ı tefsir eden her müfessir eserinin başında veya bu kavramın geçtiği ilk yerde "âyet" terimine açıklamalar getirmiştir. Bu açıklamalar, muhteva bakımından aynı şeyleri ifade etmektedirler. Âyet denince, Kur'ân'ın herhangi bir suresinde başı ve sonu bulunan, bir veya daha fazla cümleden meydana gelen kelâm akla gelir. Aynı zamanda âyet; Allah'ın varlığını birliğini gösteren, ilan ve isbat eden şey olarak da tanımlanmıştır. Bir başka ifade ile Allah'ı bildirip onu tanıttıran her şey bir âyettir.

İbret kavramı hakkında da, birbirine yakın açıklamalar yapılmıştır. Buna göre ibret; geçen şeylerden ders alıp sonuç çıkarma, uyanık olmak anlamına geldiği gibi, bilinen bir şeyden hareketle bilinmeyenin anlaşılmasına vesile olan şey, yani "kıyas" yapma olarak ta tanımlanmıştır. Bu cümleden olarak Allah'a ulaştıran, Onun bilinmesine vesile olan şeyler de "ibret" olarak açıklanmıştır.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, âyet ve ibret kavramları arasında delaletleri itibariyle sıkı bir münasebet vardır. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de birbirlerinin yerine kullanılmış ve bazen de biri, diğerini tefsir etmiştir.

Bu özelliklerinin yanında âyet ve ibret kavramları, hedef ve ilgi alanı bakımından ve insanî olmaları ciheti ile de dikkat çekmektedirler. Gerek kavli ve gerekse kevnî âyetler, insanın nazarına sunulmuş ve insanların bunlardan ibret almaları suretiyle saf Allah inancına ulaşmaları istenmiştir. Çünkü, her insan, fitratına yerleştirilmiş his ve duyu yetileriyle, kendisine takdim edilen âyetlere, nazâr-ı ibretle bakarak, onlardan Allah'a ulaşabilecek bir kabiliyette yaratılmıştır. Fakat bu yetileri yerli yerinde

kullanamayan insanlar, maksud olan neticeye ulaşmamakta ve onların nazarlarında âyetler adeta yok mesabesinde kalmaktadırlar.

Bunun içindir ki Allah'ın âyetlerinden, tam manası ile akıl ve basiret sahibi müminler istifade etmektedirler. Onlar, kâinatta sergilenmiş âyetleri, ibretle tefekkür eder, her varlık ve hadiseden gerekli dersi alarak Allah inancına ulaşırlar. Bu sayede onların nazarında Kâinât ve içindeki herşey, O'nun varlık ve birliğini ilan eden bir âyet olur.

II.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada gayemiz; “âyet ve ibret” kavramlarının Kur'ân'daki kullanılışları ile, bunların müteradifi olan diğer kelime ve kavramların aralarındaki ilişkileri değerlendirerek incelemek, tahlil etmek ve Kur'ân'ın temel kavramlarından olan “âyet ve ibret” terimlerinin aralarındaki ilişkileri tesbit etmektir. Ayrıca bu iki kavramın Kur'ân-ı Kerim'de kaç âyette ifade edildiği, nerede hangi anlamlarda kullanıldığı ve bu kavramlara tefsir literatürü ve yorum geleneğinde ne gibi tarifler getirildiğini, ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır.

III.Çalışmamızda Kullanılan Yöntem ve Materyaller

Konunun mahiyeti gereği, araştırma esnasında temel ve mihver kaynak, Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Kur'ân'dan sonra, başta klasik tefsir ve lügât kitapları olmak üzere, konu ile ilgili telif edilmiş diğer eserlere de müracaat edilmiştir.

Kaynaklar ilk defa geçtiği yerde tüm bilgileri ile verilmiş, daha sonraki dipnotlarda ise sadece müellifin ve eserinin meşhur adlarına atıfda bulunulmuştur. Şâyet, bir müellifin birden çok eserinden istifade edilmiş ise, bu durumda müellifin soyadı ile eserin ismi belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÂYET KAVRAMININ TAHLİLİ

1.1.Âyet Teriminin Lügat Anlamları

Kur'ân'da değişik şekillerde üçyüz seksen iki yerde geçen âyet kelimesinin¹ lügat anlamına bakıldığında pekçok manaya geldiği görülür. Bu anlamlardan birincisi, "açık alâmet ve nişane"² dir ki, bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif âyetlerinde, bu anlamda kullanılmıştır.

"Peygamberleri onlara, 'Onun hükümdarlığının alâmeti (Ayete mülkihi) tabutun size gelmesidir' dedi. Onun içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, meleklerin taşıdığı, Mûsâ ve Hârûn ailelerinin bıraktıklarından bir miktar bakiye vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için onlarda muhakkak bir âyet (alâmet) vardır dedi".³

"O, (Zekeriya): Rabbim, (çocuğumun olacağına dair) bana bir işaret ver." dedi. Allah; senin işaretin, sapaşğlam olduğun halde, üç gece (ve gündüz) insanlarla konuşamamandır" buyurdu."⁴

¹ Abdülbaki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzil-Kur'âni'l-Kerîm*, III. bsk.Dârü'l-Fikr, Beyrut 1992 s.132

² Bkz. el-Cevherî, İsmâil b.Hammâd, *es-Sihâh Tacu'l-Lugâti ve Sihâhül-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü'l-Gafûr Attar Dârül-Kütûbi'l-Arab, Mısır, 1377, VI, 2275-2276; İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut, 1968, XIV/62; el-Firûzâbâdî, Muhammed b Yakup, *el-Kamusu'l-Muhîd*, nşr: Mustafa Babi'l-Halebi ve evlatları, Mısır, ts; IV, 353; ez-Zebidî, Muhibu'd Din Ebul-Feyz, *es-Seyyid Muhammed Murtaza, Tâcu'l-Arûs Min Cevahiri'l-Kamus*, Dâru Sadır, Beyrut, 1966. X/27; et-Tahânevî, Muhammed A'la b. Ali, *Keşşâfu İstilahâti'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Hiyam Tahrân, 1947, I, 105. el-İsfehanî, Râgıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Kahire Edebiyat Fakültesi, Mısır, ts, s.28; Mukatîl b.Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, hzr. Ali Özek, İlmî Neşriyat İç ve Dış Ticaret Anonim Şirketi, İstanbul, 993 s.160; Asım Efendi, *el-Okyanusu'l-Basît fi tercemeti'l-Kamusu'l-Muhîd*, Takvimhane-i Amire, İstanbul, 1272, III, 764; İbn el-Cevzî, Cemaluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nüzhetu'l-A'yûnu'n Nevâzir fi ilmi'l-Vucûhi ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerim, Kâzım er-Râzî, 2.bsk, Beyrut, 1985, s. 154-55.

³ Bakara, 248

⁴ Meryem, 10

Âyetin diğeri anlamı da, bir şey den alınacak ders ve **ibret** tir ki⁵, Kur'ân da, "İnne fi zâlike leâyeten" pasajıyla biten pekçok âyette bu anlamda kullanılmıştır:

"Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık. Sonra ötekilerini suda boğduk. Şüphesiz bunda bir âyet (ibret) vardır.⁶ İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Elbette bunda bilen bir kavim için bir âyet (ibret) vardır."⁷

Bir şeyin tanınmasına vesile olan **emâre** de âyet anlamına gelen kelimelerdendir. Ayrıca bu kelime (âyet) bir kişinin şahsı ve kalbi için de kullanılır.⁸ Nitekim "Âyetu'r-recül" denildiğinde o kimsenin şahsı veya kalbi anlaşılır.⁹ Yine bu kelime grup, topluluk ve cemaat anlamlarına da gelmektedir. Mesela; " **خرج القوم بأيتهم** " denildiğinde "Kavim topluca çıktı" manası anlaşılır.¹⁰

Delil, ibret, emâre, gösterge anlamına alındığında âyet, mutlak manada iki kısma ayrılır. Birincisi, "**fiilî veya tekvinî âyetler**"dir ki, Allah'ın kâinâta yarattığı her şey bu gruba girer. Bu âyetlerin her biri, çeşitli yönlerden O'nun varlığını ve birliğini bildirir ve tanıtır. Bunlar da kendi aralarında üç kısma ayrılır:

a. Adetullah diye tabir edilen, Cenâb-ı Hakk'ın kâinâtın idaresinde koymuş olduğu kanunlarda¹¹ mevcut olan âyetlerdir ki, bunları sadece alimler bilirler.

b. Güneş ve Ay tutulması, gök gürlemesi gibi herkesin müşahede ettiği âyetler.

c. Mu'cizeler gibi harikulâde âyetler.¹²

"İkincisi **kavî veya tenzilî âyetler**"dir ki, peygamberlere indirilen ilahî bildirimlerin tamamı bu tür âyetlere dahildir. Bu âyetler, tekvinî âyetlere işaret ederek, onların insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılmasını sağlayan gerekli açıklamaları ihtiva ederler.

⁵ İbn Manzûr. **Lisânu'l-Arab**, XIV, 62; Mukatil, **el-Vucûh ve'n-Nezâir**, s.160; ez-Zebidî, **Tâcu'l-Arûs**, X, 27; Asım Efendi, **el-Okyanus** IV, 868.

⁶ Şuara, 65, 66, 67.

⁷ Neml 52; bkz. Nahl, 79; Mu'minin, 50; Furkan, 37; Arnkebüt, 15; Kamer, 15.

⁸ Asım Efendi, **el-Okyanus**, IV, 869, Ateş, Ahmet, İ.A. "**Âyet**" md., ME Basımevi, İstanbul, 1963, II, 63, Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, V.bsk, Ankara, 1985, s.55

⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, VI, 2275, ez Zebidî, **Tâcu'l-Arûs**, X, 28

¹⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh** VI, 2276

¹¹ Özsoy, Ömer, **Sünnetullah**, Fecr Yayınları, Ankara, 1994, s. 70

¹² Elmalılı, M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, V, 3184; Yavuz, Yusuf Şevki, **TDVİA**, "**Âyet**" md. İstanbul, 1991, IV, 243.

Âyetin aslı **أوية** "eveyetün" dür. Suyuti, âyetin aslının **أوي** "eveviyyun", Ferra ise fâiletün vezninde **أوية** "âyiyetün" olduğunu söyler.¹³

Âyet kelimesinin çoğulu **âyât**, **âyây** veya **ây'**dir.¹⁴ İlk dönem Arap Şairleride bu kelimeyi şiirlerinde kullanmış ve çeşitli manalara hamletmişlerdir.

Meselâ Ebu Zeyd bir şiirinde;¹⁵

لم يبق هذا الدهر من آياته غير **أثافيه وأرمدائه**

Bu zaman, sıkıntı ve faydasız şeylerinden başka bir eser bırakmadı.¹⁶ demektedir.

el-Kümeyt¹⁷ ise, aynı kelimenin teeyyâ kalıbını kullanarak, "kalmak ve durmak" manasına geldiğini göstermiştir.

قف بالديار وقوف زائر وتأي إنك غير صاغر

Dünyada ziyaretçinin durduğu gibi dur. Acele etme, çünkü sen hor, hakir biri değilsin.¹⁸

Lebid¹⁹'in bir şiirinde ise, bu kelime özel mana hatta dini bir muhteva bile kazanmıştır:

والماء والنيران من آياته فيهن موعظة لمن لم يجهل

Su ve ateş (yani yağmur, güneş ve yıldızların ışığı) O'nun (Allah'ın) âyetlerindedir. Bunlarda cahil olmayanlar için bir öğüt vardır.²⁰

Yukarıdaki şiirlerden anlaşıldığı gibi; âyet sözcüğü, İslâm öncesi dönemlerde de kullanılan, Arapça kökenli bir kelimedir. Binâenaleyh, bu kelimenin Arapça'ya başka

¹³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, VI, 2276

¹⁴ el-Cevherî, **es-Sihâh**, VI, 2276

¹⁵ Ebu Zeyd, Sa'ad b. Avs b. Sabit el-Ensarî. Medine'nin Hazrec kabilesinden bir Arap nahivcisidir. el-Mufaddal'dan öğrendiği nadir şiirler ile bizzat bedevilerden dinlemiş olduğu bazı nadir racâz ve garip tabirlerden müteşekkil, **Kitâb el-Navâdir fi'l-Luğa** isimli eseri günümüze kadar gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Zeyd, 830 da vefat etmiştir. (Sezgin, Fuat, **Tarih't-Turâsî'l-Arabî**, Câmîâtü Muhammed İbn Suûd İslâmî, Riyad 1403, 1983, VIII-1 128 vd; el-Kıfî, Cemaluddin Ebu'l-Hasan Ali b Yusuf, **İnbâhu'r-Ruvât**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Dâru'l-Fikr el-Arabiyye, II, 30 vd.)

¹⁶ el-Cevherî, **es-Sihâh**, VI, 2275

¹⁷ el-Kümeyt, Asad kabilesine mensup bir Arap şairi olup H.680 yılında Küfe'de doğmuş, 744 yılında ölmüştür. Şiirleri arasında en meşhurları "Muzahhabba"nın yanında peygamber soyu Beni Haşimi öven ve bu sebepten de Haşimiyyât diye anılan şiirlerdir. Kasidelerinde daha ziyade eski şairleri örnek almıştır. (İbn Kutaybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, **eş-Şi'r ve's-Şu'âra**, Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye., Beyrut, ts, s.385).

¹⁸ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, XIV,63

¹⁹ Lebid b. Rabia, Ebu Akl. İslâmın ilk devriyelerinde idrak etmiş, cahiliye devri Arap şâirlerindedir, Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Arapların en meşhur şâirlerinden üçüncüsü olan Lebid, İslâmla müşerref olmuş ve H.161 yılında Küfe'de vefat etmiştir. C. Brockelmann, İ.A. "**Lebid**" md., ME Basımevi, İstanbul, 1963, VII, 28.

²⁰ İbn Rebiatî'l-Amirî, **Şerhu Divan-i Lebid**, thk. İhsan Abbas, Kuveyt, 1962, s.272.

dillerden aktarıldığını iddia eden görüşler²¹, ilmî hiç bir değeri haiz değildir. Çünkü âyet köken itibariyle Arapça bir kelimedir.

1.2.Âyetin Istilâhî Manası

Sözlük anlamı, "açık alâmet, nişan, delil; bürhan, ve ibret "olan âyet kelimesinin istilâhî manası ise; "Kur'ân'da ister hakikî, ister takdirî olsun, bir başlangıç ve maktai olan ve sure içinde bulunan bir cümledir²². Ya da, surelerin içinde, başlangıç ve sonu bulunan bir veya bir kaç cümleden meydana gelen kelimedir²³ diye de tarif edilmiştir. Baka bir anlayışa göre Kur'ân-ı Kerîm'deki surelerin belli bölümlerinden her birine de âyet denilmiştir.²⁴

Kur'ân'ın âyetlere bölünmesi, kesin bir kaideye tabi değildir. Âyetlerin ta'yini tevkîfidir (İlahî). Yani, sûrelerin âyetleri, Kur'ân'da harfiyyen Cebrâil (a.s.)'ın, Hz. Peygamber (a.s.v.) bildirdiği tarzda yer almış olup değiştirilemezler. Çünkü, inen her âyetin hangi sûrenin hangi kısmına konulacağını, bizzat Allah bildirmiştir. Bundan dolayı (المص), (المر) birer âyet oldukları halde, (المر) tam bir âyet olmayıp âyetten bir cüz sayılmıştır.²⁵ Bir çok hüküm ve cümleler ihtiva eden uzun âyetler olduğu gibi, kendi başlarına bir hüküm ifade etmeyenler de yine bir âyet kabul edilmiştir. Mesela; ²⁶مدھامتان, ²⁷الرحمان gibi âyetler kendi başlarına bir hüküm ifade etmeseler dahi yine birer âyet sayılmışlardır.²⁸

²¹ Jeffrey, Arthur, "âyetin" Arapça'da hiçbir köke sahip olmadığını, bu kelimenin aslının Süryanice'den veya Aramice'den alınma bir kelime olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Jeffrey, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Gaekwad's Oriental Series. Cairo, 1937

²² Yavuz, Yusuf Şevki, *TDVİA*, "Âyet" mad. İstanbul, 1991, IV, 243.

²³ ez-Zerkânî, M. Abdülazim, *Menâhilü'l-Irfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, ts, I, 332; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.55

²⁴ Ateş, Ahmet, İ.A. "Âyet" md., IV, 242

²⁵ Suyûtî, Celalettin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tahk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1967, I, 188; ez-Zerkânî, *Menâhil*, I, 336.

²⁶ Rahman, 1

²⁷ Rahman, 64

²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 189, ez-Zerkânî, *Menâhil*, I, 332. Elmalılı, H. I., *Mukaddime* 23, Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.55

Âyetlerin son kelimesine, iki âyeti birbirinden ayırdığı için fâsılâ²⁹, bu fasıla kelimesinin son harfine de "harfî'l fâsılâ" denir. Fasılanın çoğulu da fevâsıl dır. Kur'an sûrelerinde belirli sayıda fâsılalar bulunur. Meselâ; Yasin suresinin fâsılâ harfleri "nun ile mim"den ibarettir.³⁰ Bazı âlimlerin Kur'ân da âyet sonu olarak kabul ettiği yerleri, diğerlerinin kabul etmemesi, sure başlarında bulunan besmelelerle hece harflerinden her birinin müstâkil âyet kabul edilip edilmemesi gibi sebeplerden dolayı, âyet sayısında farklı rakamlar ortaya çıkmıştır. Kur'ân âyetlerinin tamamının 6200 kûsür olduğunda ittifak hasıl olmuşsa da, kıraât ekolleri arasında kûsur da ihtilaf vardır.³¹

Âyetler, çeşitli yönlerden de tasnife tabi tutulmuşlardır. Biz burada konunun ayrıntılarına girmeden kısa ve öz bilgilerle iktifa edeceğiz.

1.3. Âyetlerin Değişik Yönlerden Tasnifi

Kur'ân âyetleri, manalarının açık olup olmaması, hükümlerinin kaldırılıp kaldırılmaması, indirildikleri zaman ve mekan gibi yönlerden ele alınarak değişik şekilde tasnif edilmişlerdir. Bunlar sırası ile ele alınıp işlenecektir.

1.3.1. Muhkem ve Müteşâbih Âyetler

Sözlükte; güzelleştirilmiş, sağlamaştırılmış, metin kılınmış ve yerli yerince yapılmış anlamlarına gelen "muhkem" terimi, istilâhî olarak; *manası* kolaylıkla anlaşılın, haricî bir tefsire ihtiyaç göstermeyen ve tek manası olan âyetler, diye tarif edilmiştir.³² Buna göre, Kur'ân'daki helal, haram, namaz, oruç, hac gibi ahkâma taalluk eden âyetler muhkemdir.³³

Müteşâbih terimi; ise lugatte iki şeyin, birbirinden ayrılamayacak şekilde, birbirine benzemesidir. İstilahî olarak ta, birçok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tâyin ve tercîh edebilmek için başka bir delile ihtiyaç duyan âyetler şeklinde

²⁹ Fasıla ile ilgili geniş bilgi için bkz. Eroğlu, Ali, "Kur'ân-ı Kerîmde Fâsılâ", EAÜİFD, 1991, sy.19, s.251-258; Ayrıca bkz. Hasnâvî, Muhammed, el-Fâsılâtu fi'l-Kur'ân, el-Mektebetü'l-İslami, III. bsk. Beyrut, 1986.

³⁰ Suyûtî, el-İtkân, III, 290. Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1989, s.41.

³¹ Yıldırım, Kur'ân'ı Kerîm ve Kur'ân İlimleri, s, 43; Yavuz, TDVİA, "Âyet" md. İstanbul, 1991, IV, 243.

³² ez-Zerkânî, Menâhil, II, 168; ez-Zerkeşî Bedruddin Muhammed b. Abdullah el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, II bsk, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, ts, II, 68, 69.

³³ Suyûtî, el-İtkân, III, 4.

tanımlanmıştır.³⁴ Kur'ân'da mensûh, mukaddem, muahher, emsâl, yeminler ve iman edilip amel edilmeyen hususlar müteşâbih âyetler cümlesindedir.³⁵ Tanımlardan da anlaşıldığı gibi muhkem; manası açık ve vâzih, müteşâbih ise birden fazla manaya ihtimali olduğundan tefsire muhtaç olan âyetlerdir. Kur'ân, âyetlerinin bir kısmının muhkem, bir kısmının ise müteşâbih olduğunu ifade ederek, kalplerinde eğrilik olanların sırf fitne ve isabetsiz te'viller aramak maksadıyla müteşâbihe tabi olduklarını, halbuki onun tevilini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini açıklamaktadır.³⁶

Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olan müteşâbih âyetleri, Selef alimleri te'vil etmemiş ve onların manalarıyla meşgul olmamışlardır. Daha sonra gelen (Halef) alimler ise, birtakım ehliyetsiz kimselerin, müteşâbih âyetlere Kur'ân-ı Kerîm'in kat'i hükümlerine aykırı mana vererek, fitne kapılarını açmaları karşısında, bu âyetleri te'vil etme zorunluluğunu hissetmişlerdir. Mesela “yedullah” “Allah'ın eli” ifadesindeki “yed” “el” kelimesine selef mana vermekten kaçınmış ve "Allah'ın muradı ne ise biz öyle kabul ederiz" demişlerdir. Halef ise "Cenab-ı Hak, cisimden ve azadan münezzeh olduğundan, buradaki yed kelimesi mecâzî olarak kudret manasındadır, yani “yedullah” ifadesi “kudretullah” demektir diye hükmetmişlerdir.³⁷ Buradan anlaşıldığı gibi, halef alimleri müteşâbihattan olan âyetlere, kendi akıllarına göre değil, Kur'ân ve sünnetin düsturlarına uygun olarak mana vermişlerdir. Böylece kendi devirlerindeki fitne kapısını kapadıkları gibi istikbale de ışık tutmuşlardır.

1.3.2. Mücmel ve Mübeyyen Âyetler

Mücmel, delâleti açıklığa kavuşmamış ve kendisinden ne murad edildiği anlaşılmamış lafız olarak tanımlanmıştır.³⁸ Kur'ân'da manası kapalı olan âyetler bulunmaktadır. Bu kapalılık, kelimenin müşterek veya garip olması, zamirin merciini tayin hususundaki ihtilaf veya takdim te'hir sebebiyle olmaktadır.

Âyetlerdeki müştereklik, müşkil, mücmel ve hafî gibi hususları açıklayan âyetlere ise mübeyyen âyetler denmektedir. Mücmelin açıklaması hemen ona bitişik

³⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 68-71; ez-Zerkânî, *Menâhil*, II, 172-173.

³⁵ Suyûtî, *el-Itkân*, III, 4.

³⁶ Âl-i İmrân, 7

³⁷ Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmî*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1991, s.81-87; Uludağ, Süleyman, *Kelâm İlmî ve İslâm Akâidi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1991, s.13-15.

³⁸ Suyûtî, *el-Itkân*, III, 53; Subhi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, trc: M. Sait Şimşek, Esra Yayınları, Konya, 1994, s.323.

olarak geldiği gibi, ondan ayrı olarak, başka bir âyette de, gelmiştir. Hz. Peygamberin sünneti de mücmeli açıklamıştır.³⁹

1.3.3.Mekkî ve Medenî Âyetler

Âyet ve surelerin Mekkî ve Medenî oluşu hakkındaki görüşler üç grupta toplanmaktadır:

1.Vahyin nâzil olduğu mekan dikkate alınarak yapılan taksime göre; Mekke'de nazil olan ayetler **el-Mekkî**, Medine'de nazil olanlar ise **el-Medenî** diye isimlendirilmiştir. Mekkenin civarı olan Mina ve Arafat gibi yerlerde nâzil olan ayetler **Mekkî**, Bedir, Uhud gibi Medine'ye yakın olan bölgelerde nâzil olan ayetler **Medenî** sayılmıştır. Fakat vahiy, bu mekanların dışındaki yerlerde ve seferde de nâzil olduğundan. Bu sınıflandırma vahyin bütününe kapsayamamaktadır.

2.Zaman nazâr-ı itibare alınarak yapılan taksime göre de; hicretten önce nazil olan ayetler **el-Mekkî**, hicretten sonrakiler ise **el-Medenî** sayılmıştır. Bu taksime göre hicretten sonra Mekke'de nâzil olan ayetler de **Medenî** addedilmiştir. Bu tasnif, nâzil olan bütün vahiyleri iki bölümde ihata ettiğinden dolayı, alimler arasında rağbet görmüştür.

3.Muhataplar nazar-ı dikkate alınarak yapılan taksimde ise; Mekkelilere hitap eden ayetler **el-Mekkî**, Medinelilere hitap eden ayetler ise **el-Medenî** kabul edilmiştir. Bu taksim de bütün ayetleri iki bölümde ihata edecek mahiyette değildir.⁴⁰

Surelerin büyük ekseriyetinde hem mekkî, hem medenî âyetler bulunmaktadır. Âyetlerinin çoğunluğu itibariyle, Mekkî surelerde Medenî âyetler, bazan da Medenî surelerde Mekkî âyetler yer almaktadır. Kur'ân'ın % 65-70'inin mekkî, %30-35'inin de Medenî olduğu bilinmektedir.⁴¹

1.3.4.Nâsîh ve Mensûh Âyetler

Nesh kelimesi, sözlükte; izâle etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil ve nakletmek manalarına gelmektedir.⁴² İstılâhta ise, daha önceki bir nassın

³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, III, 54-55; Suphi, *Kur'ân İlimleri*, s.324.

⁴⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 187; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 24; ez-Zerkânî, *Menâhil*, I, 185-188; Suphi, *Kur'ân İlimleri*, s.176-177.

⁴¹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 10-12; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s.44.

⁴² Suyûtî, *el-İtkân*, III, 59-60; ez-Zerkânî, *Menâhil*, II, 71-72; Suphi, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, s.267-268.

hükmünü daha sonra gelen bir nass ile kaldırmaktır. Başka bir ifade ile şer'i bir hükmün, başka bir şer'i delil ile kaldırılmasıdır.⁴³

Bir hükmü ortadan kaldıran âyete nâsîh hükmü ortadan kaldırılan âyete mensuh, yapılan bu işede nesh denmektedir.

1.4.Âyet Lafzının Kur'ân'da Kullanılışları

Kur'ân'da âyet lafzı, müfret, tesniye, cem olmak üzere üç şekilde kullanılmıştır.⁴⁴

1.4.1.Tekil olarak

Kur'ân-ı Kerîm'de seksen altı yerde müfret olarak kullanılan âyet kelimesi luğavî anlamına bağlı olarak "delil, işaret, alamet, mucize ve ibret gibi" anlamlara gelmektedir:

"Semud'a da kardeşleri Salih'i gönderdik: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilahınız yoktur. Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. İşte o da size bir âyet (mucize) olarak (gönderilmiş) Allah'ın şu devesidir..."⁴⁵

"Nuh kavmi de peygamberleri yalancılıkla itham ettiklerinde onları, suda boğduk ve kendilerini insanlar için bir âyet (ibret) kıldık. Biz zalimlere can yakıcı bir azap hazırlamışızdır."⁴⁶

"Ölü toprak onlar için bir âyettir (Allah'ın varlığına bir delildir. Çünkü biz onu yağmurla dirilttik de ondan pek çok ürünler çıkardık, işte onlar bunlardan yerler. Onlar için biri âyette (delil) gecedir..."⁴⁷

Yukarıda mealleri verilen âyeti kerimelerde de görüldüğü gibi "âyet" lafzı, müferet olarak kullanıldığında, onunla kendisine işaret ve delalat edilen şeyin sayı bakımından da tek olduğu vurgulanmıştır.⁴⁸

⁴³ el-Cürcanî, Seyyid Şerif, *et-Tarifât*, Matbaâtu'l-Vehbiyyât, Kahire, 1866, s.163.

⁴⁴ Abdalbaki, *el Mu'cemu'l-Müfehres*, s.132-138.

⁴⁵ A'raf, 73.

⁴⁶ Furkan, 37.

⁴⁷ Yasin, 33, 37.

⁴⁸ el-Behiy Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'âni Kavramlar*, trc. Ali Turgut, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995, s.61.

1.4. 2.Tesniye olarak

Âyet ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir yerde (tesniye) ikili kalıbı ile kullanılmıştır:

"Biz gece ve gündüzü iki âyet (âyeteyni) yaptık. Gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık ki, hem Rabbinizden bir lutuf arayasınız ve hem de yılların sayısını ve hesabını bilesiniz...."⁴⁹

Gece ve gündüz, durumlarının değişmesi; bazan gecenin, bazan gündüzün uzaması, bir birlerine zıt ve ters olmalarına rağmen insanların istifade etmelerine uygun bir şekilde yaratılmış olmaları gibi değişik yönlerden Allah'ın varlık ve birliğini gösterdikleri için birer âyet olarak ifade edilmişlerdir.⁵⁰ Gece ve gündüzün Allah'ın varlık ve birliğine delil olmaları hususu ilerki konularda daha tafsilatlı anlatılacağından burada bu kadarıyla iktifa edildi.

1.4.3.Çoğul olarak

Kur'ân'da "alâmet, işaret, mu'cize ve ibret" anlamlarına gelen âyet lafzı çoğu kez müfret kalıbıyla kullanılırken⁵¹, sure içinde "Kur'ân'ın bir parçası" anlamına geldiğinde ise, bu kelime (âyet), daha ziyade çoğul şekliyle ("el-âyât") kullanılmış ve bu kalıp ikiyüzdoksanaltı âyette ifade edilmiştir.

Âyet lafzı, çoğul olarak kullanıldığında, bununla, delâlet ve işaret edilen şeylerin adet bakımından çokluğu ifade edilmekte⁵² ve çoğu kez bu âyetlerin Nusarri'ful-âyât⁵³ fassalnal-âyât⁵⁴, beyenne'l-âyât⁵⁵ yübeyyinü'llahu lekumu'l-âyât⁵⁶ şeklinde, "âyetlerin genişçe açıklanıp anlatıldığı" vurgulanmaktadır:

⁴⁹ İsrâ, 12.

⁵⁰ et-Tâberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l Kur'ân*, Mustafa el-Bâbî'l-Halebi ve evlatları, Mısır 1954, XVIII,155; er-Râzî, Fahrudin, *et-Tefsiru'l Kebîr*, Trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci. Sadık Kılıç, C.Sadık Doğru, Aköğ Basım Yayın, Ankara, 1988, XVII, 121; Ebû Hayyan, el-Endülüsi, *el-Bahru'l-Mûhit Nasru'l-Hadis Matbaası, Riyâd*, ts,VI,465, el-Aluşi, es-Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l Kur'ân'il-Azîm ve's-Sebi'l-Mesâni Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye*, Beyrut ts, XVIII, 192;

⁵¹ Âyet müfret olarak Kur'an âyetleri anlamında Bakara, 106 ve Nahl, 101'de geçmektedir.

⁵² el-Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'âni Kavramlar*, s.60.

⁵³ En'âm, 46, 65, 105; A'raf, 57.

⁵⁴ En'âm, 55, 97, 98, 126; A'raf, 32, 174; Tevbe, 11; Yunus, 5, 24; Rum, 28, Rad, 2.

⁵⁵ Bakara, 118; Al-i İmran, 118, Hadid, 17.

⁵⁶ Bakara, 187, 219, 221, 242, 266; Â-i İmrân, 103; Mâide, 89; Nur, 18, 58, 59, 61.

"O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Şüphesiz biz akleden bir toplum için "âyetleri (işaret ve delilleri) genişçe açıkladık"⁵⁷

Kur'ân'da, arz ve semada (yer ve gökte) Allah'ın varlık ve birliğine delâlet eden ve her biri emsalsiz birer mu'cize olan olaylar, bir birinden ayrı olarak; araları açılmak suretiyle anlatıldığında "fassalna" ifadesi kullanılmıştır.⁵⁸ Bu şekilde her biri bağımsız olarak yaratıcının varlığını gösteren bu deliller, anlayan kimseler için sârih ve açık bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

"Elif, Lam, Mim, Bunlar iyi davranan kimseler için rahmet ve yol gösterici olan hikmetli kitabın âyetleridir"⁵⁹

"Bilin ki Allah ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye size âyetleri açıklıyor"⁶⁰

Kur'ân'ı Kerimde bazı hüküm ve muamelelere dair açıklamalardan sonra, çoğu kez "yübeyyinu'llahu lekumu'l-âyât" pasajı kullanılmış, bununla belirtilen hükümlerin sarahat ve açıklığı vurgulanmak istenmiştir. Bunun yanında bu ifade varlık âlemiyle ilgili (keveni) âyetler için de kullanılarak zikredilen delillerin son derece bedihi olarak anlatıldığı vurgulanmak istenmiştir.

Âyet kelimesi, Kur'ân âyetlerine nisbet edildiğinde genellikle bu âyetlerin "netlûhâ" veya "tutlâ" şeklinde okunduğu ifade edildiği görülmektedir.⁶¹ Yine bu âyetlerin çoğu yerde "ayâtun beyyinâtun" şeklinde "apaçık âyetler"⁶² oldukları vurgulanmıştır. "Ayâtun beyyinâtun" ifadesi, Kur'ân âyetleri dışında sadece üç yerde işaretler anlamında kullanılmış olup⁶³ tabiat için hiç kullanılmamıştır.⁶⁴

Âyet'in anlamında "açık olmak" manası olduğu halde bu açıklığın derecelerine göre âyet, yukarıda da belirtildiği gibi "ayâtun beyyinâtun" şeklinde nitelendirilmiştir. Kur'ân âyetlerinin bu şekilde nitelendirilmesinin iki yönü vardır: Birincisi; âyet ve delalet ettiği mananın güneş gibi "apaçık ve parlak" olmasıdır. Mu'cizelere "âyât" veya "beyyinât" denilmeside bu manadan dolayıdır. İkincisi; apaçık olmakla beraber,

⁵⁷ En'âm, 97.

⁵⁸ er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebîr, X, 98

⁵⁹ Lokman, 1,2; bkz. Ahzab, 33-34; Meryem, 58-59; Hac, 16; Nur, 1; Neml, 1-2, Kasas, 86-88, Ankebut, 47-49.

⁶⁰ Hadid, 17.

⁶¹ Âl-i İmrân, 101; Enfal, 31; Yunus, 15; Casiye, 7; Kalem, 15, Mutaffifin, 13.

⁶² Sebe, 43; Casiye, 25; Ahkaf, 7; Hac, 72; Meryem, 72,73; Yunus, 15.

⁶³ Bakara, 211; İsrâ, 101; Ankebut, 35.

⁶⁴ Fazlurrahman; **Ana Konularıyla Kur'ân**, trc: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996, s.135.

delâletini yalnız akıl ile değil dil ile de ifade etmesi sebebiyledir ki, bu her mu'cize de bulunmaz. Peygamberlerin kendileri apaçık birer âyet (alamet) oldukları gibi, Kur'ân da apaçık âyetlerden biridir.⁶⁵

1.5.Âyet Lafzının Hadislerde Kullanılışı

Âyet terimi, Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi hadislerde de "alâmet, mucize ve işaret" anlamında da yer yer kullanılmıştır.⁶⁶

Bütün bu açıklamalar özetlenecek olursa âyet, Kur'an ve hadislerde birçok anlamda kullanılmakta olan merkezî bir kelimedir. Kullanılan bu anlamların herbiri, bir diğerini gerektirmektedir. Buna göre Allah'ın varlığını ve birliğini bildirmek için bütün kâinât bir âyet olduğu gibi, peygamberlerin hak olduğunu bildiren mu'cizeler de birer âyet olmaktadır. Yine bunlar düşünenler için ibret ve hidâyet delili sayılmaktadır. Yani Kur'an âyetleri hem mu'cize, hem Hz. Peygamberin nübüvvetine delil, hem de düşünenler için gerçeğe götüren ibret ve işaretlerdir.⁶⁷ Âyet lafzı, yerine göre bu anlamlardan herbiri için kullanılmıştır.

1.6.Âyetin Kur'an'da Kazandığı Anlamlar

Kur'an, âyetin ihtiva ettiği sözlük anlamlarının yanında ona bir takım yeni ve orijinal manalar da yüklemiştir. Bu anlamlar, lugât sınırları içinde kalmak şartıyla, o kelimenin anlam sahasını daha da genişletmiş ve ona dinî bir muhteva kazandırmıştır. Çalışmamızda ilgili ifadeler en yaygın manadan başlanılarak işlenilecektir.

⁶⁵ Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 24.

⁶⁶ 1 - "سأل المشركون أن يرهم النبي ﷺ آية فأراههم إنشقاق القمر" "Müşrikler Peygamberimizden bir mucize göstermesini istediler. O'da ayın parçalanması mucizesini gösterdi." (el-Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es-Sâhihu'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1992, IV, 186.)

2 - "اية المنافق ثلاث إذا حدث كذب" "Münafığın alameti üçtür: Söz söylerken yalan söyler. Va'd ettiği vakit sözünde durmaz. Kendisine bir şey emanet edildiğinde hiyanet eder. (el-Buharî, *Kitabu'l-İman* I, 14; Müslim b. Haccac el-Kuşerî, *Sâhihu'l-Müslim*, İhyau't-Turasi'l-Arap, Beyrut, ts.; *Kitabu'l-İman* I, 78, et-Tirmizî, Ebu İsa M. b. İsa b. Sevre, *es-Sünenu't-Tirmizî*, thk. İbrahim Utve, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Mısır, ts.; *Kitabu'l-İman* V, 19; en-Nesâî Ebu Abdurrahman, Ahmed, *Sünenu'n-Nesâî*, şrh: Cemaluddin Suyutî, Mektebetü'l-Mısriyye, Kahire, ts, *Kitabu'l-İman*, VIII, 116.)

3 - "إن الشمس والقمر آيتان من آيات الله لا ينكسفان لموت أحد" "Güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir ki, onlar hiç kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. (el-Buharî, *Kitâbu'l-Küsûf* II, 24; Müslim, II, 618-6212; en-Nesâî III, 130-133; Ebû Davud, *es-Sicistânî*, *Sünen-ü Ebî Davud*, nşr: Mustafa Babî'l-Halebi ve Evlatları, Mısır, 1952, I, 268-269.)

⁶⁷ Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş* s.41.

1.6.1.Mu'cize

“A-c-z” kökünden türeyip sözlükte, peygamberlerin inkârcı hasma meydan okumak ve inkâra yeltendiğinde aciz bırakmak için gösterdikleri olağanüstü hadiseler diye tanımlanan⁶⁸ mucize, peygamberlerin, peygamberliklerini isbat için gösterdikleri ve insanların bir benzerini yapmaktan aciz kaldıkları, olağanüstü hadiseler⁶⁹ diye de tarif edilmiştir.

Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün kavimler, davet sahibinin doğruluğundan emin olmak düşüncesiyle, ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilahî bir kudretle gerçekleşebilen gözle görülebilir bir alamet (âyet) göstermesini istemişlerdir. İnanmak arzusunda olanların imanını takviye eden ve inkârcı hasımları susturarak onları bir noktada aciz bırakan bu mucizelerle peygamberlerin nübüvvet davası böylece Allah tarafından tasdik edilmiştir.⁷⁰

Bu sebeple Yüce Allah, kulları arasından seçip risaletle görevlendirdiği peygamberlerin ellerinde yüzlerce mucize izhar etmiştir. Kur'ân'da peygamberlerin, Allah tarafından görevlendirilmiş elçiler olduklarını isbat eden bu tür harikulâde olaylar “âyet” diye ifade edilmiştir. Hz.Nuh'un Tufanı, Hz.Salih'in devesi, Hz.Musa'nın asâsı ve diğer mucizeleri, Hz.İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış bir kuşa can veriş, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber veriş gibi harikulâde olaylar. Kur'ân'da söz konusu edilen mucizelerden bazılarıdır.⁷¹

Hz.Peygamber'e ise, nübüvvetini belgeleyen birçok maddi mu'cizenin yanında ilim, hukuk, ahlak vb. beşeri bilgiler açısından erişilmez bir mucize olan Kur'ân-ı Kerîm verilmiştir⁷². Okuma-yazma bilmeyen (“ümî”) bir insanın elinden sunulan Kur'ân'ın geçmiş milletlere dair kıssalar ihtiva etmesi, insanların sosyal ve manevî alanda ihtiyaç

⁶⁸ Asım Efendi, *el-Okyanus*, II, 410.

⁶⁹ Taftazânî, Saduddin Mesud b. Ömer, *Şerhu'l-Akâid ve Haşiyetu Kestelli*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts, s.166; et-Tabbara, Afif Abdulfettah, *Maâ'l Enbiyâ fi'l-Kur'ân'l-Kerîm*, İstanbul, ts, s.21; Daha fazla bilgi için bkzTaftazânî, *Şerhu'l-Mekâsid* thk. Abdurrahman Amire, Beyrut, 1989, IV, 11-18.

⁷⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, *TDVİA*, "Âyet" mad. İstanbul, 1991, IV, 243.

⁷¹ Bkz. Araf, 73, 106, Âl-i İmrân, 49, Mâide, 114, Taha, 22, Meryem, 17-21, İsrâ 59 vd.

⁷² Hz. Peygamber'in mucizeleriyle ilgili bkz. Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdulmuti Kal'acı, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, I, 10; Askalani, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bâri bi-Şerhi Buhârî*, Matbaâtu Mustafa el-Bâbi'l-Halebi, Mısır, 1959, VII, 392.

duyduğu pek çok kuralları açıklaması ve beşerin ona (Kur'ân'a) bir nâzire getirememesi gibi yönleriyle Kur'an, Hz.Feygamberin en büyük mucizesidir.⁷³

1.6.2.Kıyamet Alâmetleri

Önceden inanmayanların veya imanları uğruna hayır kazanmayanların, Allah'ın, imana mücbir bazı âyetleri ortaya çıktığı anda inandıklarını ifade edişlerinin bir fayda vermeyeceği belirtilirken, kullanılan âyet kelimesi kıyamet alametleri manasını ifade etmektedir.

"(İnanmak için) hâlâ kendilerine meleklerin veya Rabbinin yahutta Onun bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ancak Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye (o günkü) imanı bir fayda sağlamaz."⁷⁴

Bu ayette, Allah'ın kıyamet kopmadan önce göstereceği bazı alâmetlerin ortaya çıkması halinde, daha önce inanmamış olanların o alâmetler ortaya çıktıktan sonra iman etmelerinin kendilerine her hangi bir fayda sağlamayacağı beyan edilmektedir. Ayette ifade edilen "Rabbının bazı ayetleri" de; kıyametin büyük alâmetleri olan Güneş'in batıdan doğması, dabbetü'l-arz, Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkması olarak açıklanmıştır.⁷⁵ Bu alâmetlerin ortaya çıkmasıyla teklif ortadan kalktığı ve kişiyi inanmaya zorlayıcı bir durum söz konusu olduğu için, o andaki iman makbul sayılmamış ve sahibine de her hangi bir fayda temin etmiyeceği belirtilmiştir.

1.6.3.Acâib(Şaşkınlık Uyandıran Harikulâde) İş

Kâinatta câri olan âdetullah kanunlarının fevkinde olarak cereyan etmiş olan Hz. Meryem'in erkek eli değmeden hamile olması ve Hz.İsa (a.s.)'ın babasız olarak dünyaya gelmesi gibi olaylar Allah'ın kudretine işaret eden birer âyet olarak ifade edilmiş ve "âyet" lafzı "hayrette bırakan acâib iş" mañasında kullanılmıştır:

⁷³ Yıldırım, *Kur'ân İlimlerine Giriş* s.195; Kur'an'ın i'caz vecihleri için bkz. el-Bakillâni, Ebu Bekir Muhammed b. et-Tayyib, *I'câzu'l-Kur'ân* thk. Ahmed Sakar, Dâru'l-Maarife, 1963, Kahire, s.33-47; er-Rafi, Mustafa Sadık, *I'câzu'l-Kurân ve Belağatü'n-Nübüvve*, el-Mektebetü't-Ticariyyetu'l-Kübrâ, VIII. bsk. Mısır, 1969, s.175-212.

⁷⁴ En'am, 158

⁷⁵ el-Beydâvi, Ebu Said Abdullah İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirâzi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Nşr. Müessesetü's-Şa'bân, Beyrut, ts, II, 214, İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân*, II, 193; et-Taberi, *Camiu'l-Beyân*, VIII, 96, er-Râzi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, X, 260, Yavuz, Yusuf Şevki, *TDVİA, "Âyet"* mad. İstanbul, 1991, IV, 243.

"Meryem oğlunu ve annesini de (kudretimize) bir âyet kıldık, onları yerleşmeye elverişli sulu bir tepeye yerleştirdik".⁷⁶

Burada âyet kelimesi ibret, delil ve hüccet manalarının yanında hayrette bırakan acaip (şaşkınlık uyandıran harikulâde) iş anlamlarını da ifade etmektedir. Bu ayette Cenâb-ı Hak, İsa (a.s) ve annesinin tek bir "âyet" olduğunu belirterek onların her ikisinin de ortak oldukları mu'cizevî doğum hadisesini nazara vermiştir⁷⁷ ki, bu da, Hz.İsa (a.s)'ın babasız ve Hz.Meryem'in erkek eli değmeden hamile kalmış olma (el-Betül) hadisesidir.

1.6.4.Delil ve Hüccet

Kur'ânda geçen âyet kelimesi bir çok yerde de "delil ve hüccet" manasında kullanılmıştır.

"Sizi topraktan yaratması onun (varlığının) delillerindedir.", "Göğün ve yerin O'nun emri ile durması da O'nun (varlığının) delillerindedir..."⁷⁸

Bu âyet-i kerimelerde ifade edilen âyet ile Allah'ın varlık ve birliğine, ilim ve kudretinin sonsuzluğuna işaret eden delil ve hüccetler kastedilmiştir.⁷⁹

1.6.5.İbret

"İnsanın uyanmasına vesile olan ders" manasını ifade eden âyet kelimesinin kullanıldığı yerlerde bu kelime ibret anlamını ifade etmektedir ki,⁸⁰ ileride bu madde müstakil olarak ele alınacaktır.

And olsun Yusuf ve kardeşlerinde (onların haberlerinden) soranlar için âyetler ibretler vardır.⁸¹

⁷⁶ Muminun, 50

⁷⁷ et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XVIII, 25;er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, XVI, 431; bkz. ez-Zerkânî, **Menâhil**, I/332

⁷⁸ Rum, 20, 25; bkz. Fussilet, 39, Yasin, 41; Secde 39.

⁷⁹ er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, XVIII, 90; es-Sabûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsir**, Dersaadet Basım ve Dağıtım, İstanbul, ts, III, 124.

⁸⁰ el-Alûsî, **Ruhu'l-Meânî**, XIII, 73; İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1968, II, 469; et-Tâberî, **Câmiu'l-Beyân**, XIII, 81, Ebu Hayyan, **el-Bahru'l-Muhit**, V, 356.

⁸¹ Yusuf, 7

1.6.6.Alâmet

Kur'ân'da âyet kelimesi birçok yerde de "emare,nişan" anlamında olan **alamet** manasında kullanılmıştır.

Peygamberleri onlara "O'nun hükümdarlığının âyeti (alameti), Tabutun size gelmesidir. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için onlarda şühpesiz bir âyet ve alamet vardır" dedi.⁸²

Yüce Allah, bu ayet-i kerimede, İsrailoğulları'nın, peygamberlerinden kendilerine gönderilmesini istedikleri hükümdara uymadıklarını, o hükümdardan gerçek hükümdar olup olmadığını ortaya koyan bir ayet (alâmet) istediklerini bildirmekte, bunun üzerine de peygamberleri "tabutun gelmesini" onlara nebevi alamet olarak gösterdiğini açıklamaktadır.

Ayette ifade edilen "**tabut**"la ilgili olarak çok farklı açıklamalar yapılmıştır. Bunlar arasında en fazla kabul gören görüş ise, tabutun İsrailoğulları'nın elinde iken düşmanları tarafında gasb edildiği, daha sonrada düşmanlarının elinden çıkıp tekrar İsrailoğulları'na döndürüldüğüdür. Tabutun içerisinde bulunan şeyler ("el-bekıyye") ise, "Hz.Musa (a.s)'ın âsası, Ona verilen levhaların parçaları, tevrat veya tevrat'ın bir bölümü yahut Hz.Musa (a.s)'ın takunyalari " olduğu şeklinde açıklamalar getirilmiştir.⁸³

1.6.7.Kur'ân

Âyet kelimesi "Ayatu'llahi" şeklinde izafetle kullanılıp peşinden "netlûhâ" veya "tetlûhâ" ile okundukları ifadelerinin geçtiği yerlerde Kur'an anlamında kullanılmıştır. Çoğu zaman bu âyetlerin de apaçık âyetler olduğu belirtilmiştir.⁸⁴

"Vay haline her yalancı ve günahkâr kişinin ki, kendisine okunan Allah'ın âyetlerini (Kur'an) işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnir, işte onu acı bir azap ile müjdele."⁸⁵

Allah'ın âyetleri, sözlü ve sözsüz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sözlü âyetlere başta Kur'ân olmak üzere diğer ilahi kitaplar girmekte, sözsüz ayetlere ise, canlı ve cansız bütün varlıklar dahil olmaktadır.⁸⁶ Muhataplara okunup açıklanan sözlü

⁸² Bakara, 248, Meryem, 10, izah için bkz. İbn Kesir, I, 301; es-Sabûnî, I, 171

⁸³ et-Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, II, 606; er-Razi, **et-Tefsiru'l-Kebîr**, V, 344; Elmalılı H, **Hak Dini**, II, 831

⁸⁴ Bakara, 252; Âl-i İmrân, 108; Casiye, 6 vd.

⁸⁵ Casiye, 7, 8.

⁸⁶ İzutsu,Toshihiko, **Kur'ân'da Allah ve İnsan**, çev: Süleyman Ateş, AÜİFY,Anakara, 1975, s.127.

ayetler, onlar tarafından kabul veya red olunmaktadır. İşte, Allah'ın âyetleri olarak onlara okunup açıklanan bu ayetler, vahiy kaynaklı "sözlü" âyetlerdir.⁸⁷

1.6.8.Mi'rac

Allah'ın kudret ve azametine delalet eden, nice ilginç şeyleri havî mirac hadisesi ve onda gösterilen harikulade olaylar da, Kur'ân'da âyet olarak ifade edilmiştir.

"Muhammed'in gözü kaymadı ve kamaşmadı. Andolsun ki O, Rabbinin en büyük âyetlerinden (bir kısmını) gördü."⁸⁸

Bu âyette "en büyük âyet" ile Mirac hadisesine ve o gecede Hz. Peygamber (a.s.v.)'in görmüş olduğu sayısız mucizelere işaret edilmektedir. ⁸⁹ Mirac gecesinde Hz.Peygamber Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya Burak isimli bir binekle vardıktan sonra ("İsrâ") semaya yükselmiş ("mi'rac"), o ulvî alemlerde O'na gayb alemine ait ahval gösterildikten sonra beş vakit namazın farz kılınması ile aynı gece Mekkeye dönmüştür.⁹⁰

1.6.9.Binâ

Âyet lafzının kullanıldığı manalardan birisi de "binâ"dır.⁹¹ Yüksekliği sebebiyle her taraftan görülmesinden dolayı binâ'ya âyet denilmiştir.

"Siz her tepeye bir âyet (bina) kurup onunla eğlenir misiniz?"⁹²

Bu âyette Yüce Allah, Hud (a.s.)'in peygamber olarak gönderildiği Ad Kavmi'nin hiç ihtiyaçları olmadıkları halde, sadece kuru bir gurur vermekten başka bir faydası olmayan sağlam saraylar yaptıklarını, sanki içlerinde ebedi kalacaklarmış gibi onları havuzlarla, çiçeklerle, israfa kaçacak şekilde, süslediklerini ve yol kenarlarında yapmış oldukları kulelerde ise, faydasız ve gagesiz oyunlar oynayıp, gelip geçenlerle bilhassa Hz.Hud'un misafirleriyle alay ettiklerini bildirmektedir. Bu âyette ifade edilmek istenen işte bu binalardır.⁹³

⁸⁷ er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebîr, XVI, 604; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ân, IV, 148.

⁸⁸ Necm, 17,18

⁸⁹ ez-Zemâşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzîl ve Uyuni'l-Akâvil fi vucûhi't-Te'vîl, Dâru'l-Maarife, Beyrut, ts, IV, 30.

⁹⁰ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXVII, 56; er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebîr, XX, 508; Elmalılı H., Hak Dini, V, 3145.

⁹¹ el-İsfehanî, el-Müfredât, s.28; Elmalılı H. Hak Dini, I, 23.

⁹² Şuara, 128.

⁹³ et-Tabbarâ, Maâ'l-Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s.88; en-Neccar Abdülvehhab, Kasâsü'l-Enbiyâ, Müessesetü'l-Halebi ve ortakları, Kahire, 1966, s.49-53, ayrıca bkz. et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIX, 93; er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebîr, XVII, 360

1.6.10. İntikâm (Azap)

Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'in anlattıkları ile alay edip O'na hakaret ediyorlar, daha da ileri giderek, "Hani iddia ettiğiniz azap nerede?" diye va'd edilen azabın olmadığını ("istifham-ı istibâd") iddia ediyorlardı. Allah da onlara, "yakında sizlere âyetlerimi göstereceğim" buyurarak onların beklemekte oldukları azabın kendilerini muhakkak kuşatacağını bildirmişdir.

"İnsan aceleci (bir tabiatla) yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim, Benden acele istemeyin". "Onlar, eğer siz gerçekten doğru iseniz söyleyin bakalım! O sözünü ettiğiniz azap ne zaman gelecek?" derler.⁹⁴

Buradaki "âyetler" ifadesiyle, dünyada peşinen verilen helak "yok etme" ile ahiretteki azaplar kastedilmiştir.⁹⁵ Bu âyette, inkarcıların günahlarından dolayı bu cezaları acele istememeleri gerektiğini, bu azapların mutlaka belirtilen vakitte geleceği bildirilmektedir.

1.6.11. Ahkam ve Şeriat

Kur'ân, bazı âyetlerde de ahkâm ve muamelâta dair beyanları müteâkiben "Allah böylece size âyetlerini açıklıyor"⁹⁶ ifadesiyle sona ermektedir. Bu şekilde belirtilen âyet ile, ahkâm ve şeriât kastedilmektedir.⁹⁷

"Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle azat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah şükredersiniz diye âyetlerini (hükümlerini) açıklıyor."⁹⁸

⁹⁴ Enbiya, 38-39; Neml, 93

⁹⁵ el-Beydâvî, **Envâr**, IV, 40; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Tefsiru'n-Nesefî (Medârik)**, Dâru lhyâi'l- Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, ts. III, 79 et-Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, XVII, 27; er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, XVII, 145

⁹⁶ Bakara, 187, 219; Âl-i İmrân, 103; Nur, 18, 58, 59, 61 vd.

⁹⁷ es-Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, I, 363; İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ân**, II, 91

⁹⁸ Mâide, 89

1.6.12. Kevni Âyetler (Varlıklar)

Kur'ân'a göre kâinâta yaratılmış olan herbir varlık, birer âyettir. Bu varlıklar, varoluşları, vazifeleri, nizam ve intizamları cihetiyle, kendilerini bu şekilde yaratan `Zat'ı ilân ve tarif etmektedirler.

Allah, âyetlerini anlayabilecek olan kimselere kâinâta her an âyet üzerine âyet göstermekte ve onların nazâr-ı dikkatlerini bunlara çekmek istemektedir. Kur'ân, tabiat olayları diye isimlendirilen şeylerin; göğün ve yerin yaratılması, gece ve gündüzün değişmesi, yağmurun yağması, rüzgârın esmesi vb. bütün bunların basit birer tabiat olayı olarak düşünülmemesi gerçeği üzerinde durup⁹⁹, bu olayların her birisinin anlayabilenler için kâinâtın yaratıcısının bilinmesine vesile olan işaretler olduğunu vurgulamaktadır:

"Gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, sağ duyulu akıl sahipleri için, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini gösterir kesin deliller vardır"¹⁰⁰

"Şüphesiz semavat ve arzın yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyarak yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirdiği bir su ile ölmüş olan toprağı diriltmesinde, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre âmâde bekleyen bulutları evirip çevirmesin elbette düşünen bir topluluk için (Allah'ın varlığını ve birliğini isbatlayan) pek çok deliller vardır."¹⁰¹

Yüce Allah Kur'ân'da bu ve benzeri birçok âyette semâ ve semâvattan bahsetmekte ve bunların yaratılmış olmalarının, Allah'ın varlığının delillerinden olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰²

Şüphesiz Kur'ân bu yaratılışı bir Astronomi ve Jeoloji kitabı gibi tafsilatlı olarak anlatmamış, bu konular hakkında bir takım işaretler vererek insanları araştırmaya teşvik etmiştir.¹⁰³

Yer ve göklerin yaratılışından bahseden âyetlerde, yine bu yaratmanın altı günde gerçekleştiği bildirilmektedir.¹⁰⁴ Şüphesiz bu âyetlerde bildirilen **gün** tabiri bizim

⁹⁹ İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, s.127.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 190.

¹⁰¹ Bakara, 164.

¹⁰² Bkz. Şura, 19; Casiye, 3; Rum, 22; Yusuf, 105; Yunus, 6 vd.

¹⁰³ Enbiya, 30.

¹⁰⁴ Bkz. A'raf 54; Secde, 4; Yunus, 3; Hud, 7; Furkan, 59; Tevbe, 12

anladığımız 24 saatlik zaman birimi olan gün manasında olmasa gerek. Çünkü; dünya günü, ancak dünya yaratıldıktan sonra söz konusu olabilir. Müfessirlerin ekserisi bu âyetlerde ifade edilen “gün” ü mutlak vakit olarak açıklamışlardır.¹⁰⁵

Gökyüzünün yükseltiyle direksiz olarak durdurulması, kandiller hükmünde yıldızlarla şenlendirilmesi, son derece büyük ve süratli kütlelerin birbirine çarpmadan beraber hareket ettirilmesi, bu seyir esnasında insanı rahatsız edecek herhangi bir ses ve gürültünün duyulmaması ve daha bunlar gibi pek çok harikulâde hadiseler; akıl sahibi insanlara bu işleri bu şekilde takdir ve tanzim eden Yüce Zâtı bildirip, tanıtmaktadır.

Şu halde göklerin yaratılmasında olduğu gibi arzın yaratılmasında da bir ilim, irade ve kudret görülmektedir. Çünkü, dünya üzerinde canlıların yaşamasına uygun bir ortamın oluşması, ancak dünyanın şu konumuyla mümkün olmaktadır. Yerkürenin birlerce ihtimal içerisinden bu günkü vaziyetini almış olması, elbette bir kast ve iradenin varlığını göstermektedir. Bu kast ve irade bir plân ve program dahilinde cereyan etmektedir. Plân ve program ise, bir ilme istinât etmektedir.¹⁰⁶

Dünyanın mevcut halini almasında, geçirdiği bütün devrelerde bu ilim ve irade kendini gösterdiği gibi, şu andaki seyahetinde de bunlar açıkça görülmektedir. Dünya kendi eksenini etrafında dönerken, aynı zamanda Güneşin etrafında geniş bir daire çizmekte, bu dönme neticesinde gece-gündüz ve mevsimler meydana gelmektedir. Bunların oluşması da canlılar için hayâtî önem arz etmektedir.

Dünyanın, Güneş etrafında süratle hareket ettirilip diğer gezegenlere çarptırılmaması, Güneş ile arasındaki mesafenin canlıların yaşamasına uygun şekilde ayarlanması, hızının, onların istirahatlarını bozmayacak şekilde tesbit edilmesi, üzerinde yaşayan canlıların rızıklarının yetiştirilmesi gibi pek çok hadiseler, düşünen ve akleden insanlara, bütün bu işleri bu şekilde yapan ve idare eden zâtı bildirip tanıtmaktadır. Bu husus Kur’ân’ın birçok âyetinde ifade edilmektedir:

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün bir biri arkasında gelip gitmesinde akl-ı selim sahipleri için âyetler (işaretler) vardır."¹⁰⁷

¹⁰⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 482; el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XI, 64, 65; Elmalılı H., *Hak Dîni*, III, 2172.

¹⁰⁶ Döğen, Şaban, *Kur’ân’dan Kainata*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, ts, s.16-20.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân, 190; Yunus, 6; Ankebut, 44; Bakara, 164; Şura, 29.

"Onun âyetlerinden (varlığı ve sonsuz kudretinin delil ve işaretlerinden) biri de göklerin ve yerin yaratılması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için âyetler (alınacak dersler) vardır"¹⁰⁸

"Yeryüzünde de kesin olarak inanacak insanlar için âyetler (işaret ve deliller) vardır"¹⁰⁹

"Göklerde ve yerde nice âyetler (delil ve işaretler) var ki onlar bu âyetlerden (delillerden) yüzlerini çevirip geçerler"¹¹⁰

Evrende insanın nazârına sunulan âyetlerden bir başkası da, "güneş ve aydır". Bu nurlu âyetler, dünyaya çok yakın iki alamet olduklarından, bir çok âyette beraber zikredilmişlerdir.¹¹¹ Güneş ve aydan bahseden âyetlerde bunların yaratılıp,¹¹² insana musahhar edildiği¹¹³ ve bunların her birinin kendilerine mahsus yörüngede seyahat ettikleri bildirilmektedir.¹¹⁴

"Güneşi ışıklı, ayı da nurlu kılan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ona (ay'a) menziller takdir eden O'dur. Allah bunları ancak bir gerçeğe binâen yaratmıştır. O bilen bir kavme âyetlerini açıklamaktadır. Gece ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, sakınanlar için âyetler deliller vardır."¹¹⁵

Dünyadan yaklaşık bir milyon üçyüzbin defa büyük olan Güneş, gezegenleriyle birlikte saniyede 30 km.lik bir hızla çok süratli bir şekilde hareket etmekte¹¹⁶, senelik bir program dahilinde, her sabah, tesbit edilen vakitte, bir saniye bile şaşmaksızın, ışıklarını dünyaya gönderip, canlılara hizmet etmektedir.

Son derece ince ve dakik hesaplara dayanan bu nizamın milyarlarca senedir en ufak bir aksaklığa meydan vermeden işlemesi¹¹⁷, hiç şüphesiz bütün bu hesapları eşsiz bir maharetle yapan Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretinin nihâyetsizliğini gösterir. Çünkü, Güneşin gönderdiği enerji miktarında, sür'atinde azıcık bir azalma veya

¹⁰⁸ Rum, 2.

¹⁰⁹ Zariyat, 20.

¹¹⁰ Yusuf, 105.

¹¹¹ Ulutürk, Veli, **Kur'ân'da Yaratma Kavramı**, Bayrak Yayın Matbaası, İstanbul, 1987, s.127.

¹¹² Enbiya, 233; Yunus, 5.

¹¹³ Nahl, 12-16; İbrahim, 33.

¹¹⁴ Rad, 2; Lokman, 29; Fatır, 13; Yasin, 38, 40; Zümer, 15.

¹¹⁵ Yunus 5-6.

¹¹⁶ Tuna, Taşkın, **Güneş Sistemi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1985, s.46.

¹¹⁷ Mülk, 3.

artmanın olması pek büyük karışıklıklara sebep olabilecek, hatta 200 milyar yıldız ihtiva eden "samanyolu galaksisi"ni de darmadağın edebilecektir.¹¹⁸

Bu kadar sayısız yıldız ve gezegenlerin, Güneş ve Ay'ın, büyük bir hızla birbirine çarptırılmadan, beraber gezdirilmesi, herbirinin kendi yörüngesini tecavüz ettirilmeden döndürülmesi ve bu akıl almaz hareket esnasında bir karışıklık ve gürültüye yer verilmemesi gibi bir çok husus semavatı yaratanın varlığına, birliğine, ilim ve kudretinin her şeyi kuşattığına işaret ve şahadet edip, akıl sahiplerine kendi özgün lisanıyla anlatmaktadırlar.

Kur'an'da Dünya atmosferinde meydana gelen "bulut, rüzgar ve yağmur"dan da bahsedilerek bunlarla da insanoğlunun dikikatleri çekilmek istenmektedir.

"Yine O'nun âyetlerindedir (varlığının alamet ve işaretlerindedir) ki; size, korku ve ümit vermek üzere, şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için âyetler (deliller) vardır."¹¹⁹

"...Rüzgarları müjdecî olarak göndermesi de Allah'ın âyetlerindedir" (varlık ve kudretinin delilleridir).¹²⁰

"...Allah'ın gökten indirdiği bir su ile ölmüş toprağı diriltmesinde, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre amâde bekleyen bulutları döndürmesinde, elbette düşünen bir kavim için pek çok âyetler (deliller) vardır."¹²¹

Bu ve bunlar gibi bir çok âyette de belirtildiği gibi "bulut, rüzgar ve yağmur"da Allah'ın âyetlerindedir.¹²² Bu üç unsur dahi ifâ ettikleri, akıl almaz vazifelerinin dilleriyle Allah'ı bildirip, tanıtmaktadırlar.

Gök ile yer ortasında boşlukta durdurulan bulut, içerisinde tonlarca ağırlıkta su bulundurmakta ve yeryüzünü rahmetle sulamaktadır. Atmosferde oluşan rüzgâr da bulutları taşıma, canlıların solunumunu temin etme, onlar için gerekli olan ısı, ışık, elektrik ve sesleri nakletme ve bitkilerin döllenmesine vesile olma gibi birçok vazifeleri yapmaktadır.¹²³ Yağmurun faydaları ise sayılamayacak kadar çoktur. O latif ve berrak

¹¹⁸ Tuna, **Güneş Sistemi**, s.63-64; Döğen, **Kur'ân'dan Kâinâta**, s.81.

¹¹⁹ Rum, 24.

¹²⁰ Rum, 46.

¹²¹ Bakara, 164; bkz. A'raf, 57; Hicr, 22; Furkan, 48; Rum, 48; Fatır, 9; Casiye, 5; Nur, 43.

¹²² er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, IV, 163.

¹²³ Nursî, Bediüzzüman Said, **Şualar**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1960, s.90.

katreler o kadar ince ve hassas bir ölçüyle gönderilirler ki, çok uzak mesafelerden geldikleri halde yeryüzündeki hayat sahiplerini incitmeden, onları rahatsız etmeden adeta başlarını okşayarak yer yüzüne inerler.

Akılsız, şuursuz bu unsurlar, elbette kendiliğinden bir araya gelip son derece hikmetli olan bu vazifeleri yapamazlar, canlılara acıyıp onların imdadına koşamazlar. Bunların farkında olmayarak yerine getirdikleri akıl almaz bu faaliyetler de kendilerini yaratan, idare eden kadîr, âlim ve mürid bir zâtı düşünen, akleden insanlara bildirip tanıtmaktadırlar.¹²⁴

"Deniz, nehir ve dağlar" da, Allah'ın varlığını bildiren âyetlerdendir. Yüce Allah, ezelf kelimasında, insanların devamlı iç içe olduğu bu âyetleri de zikredip bunlardaki nimetleri hatırlatmakta ve onları şükre sevk etmek istemektedir:

"Allah içinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız süs (eşyası) çıkarmanız için, denizi emrinize verendir... Bütün bunlar, O'nun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir"¹²⁵

"O, yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratandır... Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için âyetler (delil ve işaretler) vardır."¹²⁶

"Onları sarsmasın diye yeryüzünde bir takım dağlar diktik, Orada geniş, geniş yollar açtık, ta ki maksatlarına ulaşsınlar"¹²⁷

Arzın etrafını kuşatıp dörtte üçünü teşkil eden, devamlı çalkantı ve hareket halinde olan denizler; dağılmak, dökülmek ve arzı istila etmek fitratında olduğu halde ne dağılır, ne dökülür ve ne de hemen bitişik olduğu toprağa tecavüz ederler. İçerisinde binlerce çeşit hayvanların yaşayış ve idareleri, doğum ve ölümleri akıllara durgunluk verecek kadar muntazamdır. Bunların yanında gâyet güzel ve süslü inci ve cevherlere de kaynaklık etmektedirler.¹²⁸

Gemileri sarsıntıdan korumak ve dengelerini sağlamak için dikilen direkler gibi dağlar da yeryüzü gemisinin bu manada direkleridirler. Dağların yeryüzünden Allah'ın izniyle çıkmaları, zeminin içinde dahilî inkılaplardan meydana gelen heyecan , gazap ve

¹²⁴ el-Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdi, **Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil**, (Matbaâtu Muhammed Emin Remec ve ortakları) Beyrut, ts, III, 352; Ebû Hayyan, **el-Bahru'l-Muhit**, VI; 506; el-Kasimi, Muhammed Cemaluddin, **Mehâsinu't-Te'vil**, Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, ts, XII, 4582; Kutub, Seyyid, **Fizilâli'l-Kur'ân**, trc. Emin Saraç, İ. Hakkı, Şengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Yayınevi, İstanbul, 1977, VI, 99.

¹²⁵ Nahl, 14; bkz. Şura, 32; Casiye, 12.

¹²⁶ Rad, 3; bkz. İbrahim, 32; Nahl, 15; Neml, 61 vd.

¹²⁷ Enbiya, 31; bkz. Hicr, 19; Lokman, 10; Kaf, 7 vd.

¹²⁸ Elmalılı, H. **Hak Dini**, VI, 4312; Nursî, **Şualar**, s.95.

hiddetini teskin etmekte ve bu sayede insanların istirahatını temine vesile olmaktadır. Ayrıca dağlar, havanın zararlı maddelerini temizlemekte, canlılar için gerekli olan her nev'î su, maden ve ilaçları bulunduran büyük bir depo görevini de yapmaktadırlar.¹²⁹

Deniz, nehir ve dağlar da yerine getirdikleri olağanüstü vazifelerinin dilleriyle, kendilerini bu kadar faydalı işlerde çalıştıran Yüce Allah'ın varlık ve birliğine, ilim ve kudretinin her şeyi kuşattığına şehâdet ve işaret etmektedirler.

Yeryüzünde insanın nazar-ı dikkatine sunulan âyetlerden birisi de "bitkiler ve hayvanlardır" Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de bunları da zikrederek insanı tefekkür ve şükre sevk etmek istemektedir:

"O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de bir tavan yaptı. Gökten size bir su indirdi. O su sayesinde size rızık olarak çeşitli meyvelerden çıkardı. Bunları bilerek sakın Allah'a ortak koşmayın"¹³⁰

"Sizin için hayvanlarda da (ibretler) deliller vardır. Onların karınlarının içindekilerden size içiriyoruz. Onlar da sizin için daha bir çok faydalar vardır..."¹³¹

"Yer ile gök arasında Allah'a râm (ve) musahhar olan kuşları görmediler mi? Bunları (orada) Allah'tan başkası tutamaz. Şüphesiz bunda iman eden bir toplum için âyetler (deliller) vardır."¹³²

Yeryüzünü değişik renk ve tatta binlerce çiçek ve meyve ile süsleyen Allah bunlarla da kendini akıl sahibi insanlara tanıttırmak ve sevdirmek istemektedir. Binlerce çeşit bitki, aynı toprak, aynı hava ve su ile beslendikleri halde renk, koku ve tatlarının birbirlerine benzememesi ve menşeleri olan tohum ve çekirdeklerinin birbirlerine benzedikleri halde, farklı olarak yaratılmaları keyfiyeti, düşünen insanlara bütün bu esrarengiz işleri yapan zâtı bir çok lisanla anlatıp bildirmektedirler.¹³³

Kendisine yeryüzünde sayısız âyetler gösterilen "insan" da Allah'ın âyetlerinden birisidir.¹³⁴ O da diğer varlıklar gibi yaratanını çeşitli yönlerden bildirip tanıttırmaktadır. Yüce Allah bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

¹²⁹ Nursî, Şualar, 95, Kutup, Fizilâli'l-Kur'ân VIII, 5151.

¹³⁰ Bakara, 22; Ayrıca bkz. İbrahim, 32; Feth, 29; Naziat, 31; A'la, 4.

¹³¹ Mu'minun 21; Ayrıca bkz. Nahl, 66; Fatır, 28; Mu'min, 79; Yasin, 71; Enan, 136 vd.

¹³² Nahl, 79; Ayrıca bkz. Enbiya, 79; Nur, 41; Sad, 9; Mülk, 19; En'am, 38.

¹³³ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIV, 87; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Mûhit, V, 478; Kutub, Fizilâl, IX, 167.

¹³⁴ Güngör, Mevlüt, Kur'ân Penceresinden Bakış, İstanbul, 1997, s.218.

"Onun âyetlerinden (delillerinden) biri, sizi topraktan yaratmasıdır. Sonra siz (yeryüzüne yayılan) insan(lar) oluverdiniz. Onun âyetlerinden biri de, kendileri ile kaynaşmanız için size kendinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasındır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için âyetler (ibretler) vardır. Onun âyetlerinden birisi de... dillerinizin ve renklerinizin farklı farklı olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için âyetler (ibretler) vardır."¹³⁵

"Sizin nefislerinizde de inanacak insanlar için nice âyetler işaretler vardır, hala görmeyecek misiniz?"¹³⁶

İnsanın, topraktan, çeşitli aşamalardan geçirildikten sonra yaratılması¹³⁷ ve ona maddede bulunmayan duygu ve hislerin verilmesi, Onun yaratıcısının büyüklüğünü gösteren işaretlerdendir.¹³⁸ Ayrıca her insan aynı uzuvlara sahip olduğu halde, bunların birbirlerine benzemeyip ses ve parmak izlerine varıncaya kadar bütün detayların farklı farklı olması da, onları yaratan Allah'ın ilim, irade ve kudretinin nihâyetsiz olduğunu açıklayan delillerindendir.

1.7.Âyet Manasını İfade Eden Diğer Kavramlar

Kur'ân'da âyet anlamını ifade eden bir takım kavramlar daha vardır ki, bunlar âyet teriminin lügat ve istilâhî anlamlarını ihtiva etmektedirler. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bunları şöyle sıralayabiliriz:

1.7.1.Kelimetuh

Lugatte bir anlam ifade eden tek bir lâfız ve söz anlamına gelen **kelime** terimi¹³⁹, Kur'ân'da çok değişik anlam ve terkiplerde kullanılmıştır. Bu anlamlardan birisi de, "Allah'ın ayetleridir":

¹³⁵ Rum, 20, 21, 22, Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 59; Kehf, 37; Hac, 5; Fatır, 11; Mü'min, 85.

¹³⁶ Zariyat, 21.

¹³⁷ Bu aşamalar; toprağın çamur, sülâle: (çamur özü) salsal: (pişmemiş çamur), hemeîn mesnûn: (balçık haline dönüştürülüp ona şekil ve ruh üflenmesi) aşamalarıdır. İlk insan bu aşamalardan geçirilerek yaratıldığı gibi insan neslinin yaratılması da bir takım merhalelerle olmaktadır (Nuh, 14). Bu tavırları ceninin ana rahminde geçirdiği safhalar olarak yorumlayanlar olduğu gibi (et-Taberî XIX, 95-96 İbn Kesir IV, 425) bunu önce unsurlar, sonra gıda haline gelen bileşikler sonra nufte ve onu takibeden safhalar şeklinde yorumlayanlar da olmuştur (el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî* XVI, 70).

¹³⁸ Özyazıcı, Alparslan, *Hücreden İnsana*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979, s.74; Nutku, Mustafa; İslâmoğlu, Yusuf, *İnsan Vücudu*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979, s.84.

¹³⁹ et-Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1268; el-Firûzâbâdî, *el-Kamus*, IV, 174; Kur'ân'da kelime kavramı ile ilgili fazla bilgi için bkz. Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları II*, Kur'an Kitaplığı, İstanbul, 1996; Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Kelimetullâhın Manaları*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı: 28, Yıl: 1994, İzmir.

De ki: Ey İnsanlar! Ben göklerin ve yerin sahibi Allah'ın hepinize (gönderdiği) elçisiyim. Ondan başka ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. Öyle ise; hem Allah'a, hem de bütün kelimelerine inanan o ümmi peygamber olan resûlüne iman edin ve ona uyun ki, doğru yolu bulasınız"¹⁴⁰

Bu âyette geçen **kelimetuhu** lafzı "Kur'an âyetleri" manasını ifade etmektedir.¹⁴¹

1.7.2.Besâir

"Görme, idrak etme, bir şeyin iç yüzüne vakıf olma, sezgi" gibi değişik anlamlara gelen "besâir" kelimesi¹⁴² basiretin çoğuludur. Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak "görme" anlamı yanında, özellikle "hakikati keşfetme, doğru yolu tanıma, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği"¹⁴³manalarında kullanılmış ve bu bakımdan manevi körlük veya dâlaletin zıddı olarak gösterilmiştir.¹⁴⁴

Kur'ân âyetleri, haddizatında kendileri "basiret" değillerdir. Fakat bunlar, kuvvetleri ve açık oluşları sebebiyle onları iyice tanıyıp hakikatlerine vakıf olan kimseler için birer basiret (idrak) vesilesi olurlar. Bu âyetler insanların gerçekleri görmelerine ışık tutup yol gösterdikleri için, kendileri bizzat "basiret" diye isimlendirilmiş¹⁴⁵ ve Kur'ân'da bazı âyetler bu anlamda kullanılmıştır.

"Size Rabbiniz tarafından basiretler gelmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendisine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim."¹⁴⁶

Âyet de geçen besâir (bâsiretler) kelimesi "ortaya konulan deliller, varid olan âyetler veya Kur'ân'ın tamamı" olarak açıklanmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Araf, 158, Şura, 24

¹⁴¹ et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, IX, 87, VII, 31.

¹⁴² Tehânevî, **Keşşâf**, I, 123; Şemsettin, Sami, **Kamus-u Türkî**, Çağrı Yayınları, III, bsk, İstanbul, 1989, s.295.

¹⁴³ Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmadi, **İrşâdu'l-Aklî's-Selim ila Mezaya'l Kur'âni'l-Kerîm**, nşr. Daru'l-Mushaf, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Abdirrahman Muhammed, Kahire, ts, III,170; III, 170; Ebu Hayyan, **el-Bahru'l-Muhîr**, IV, 196

¹⁴⁴ Bkz. En'am, 50,104; Hud, 24; İsrâ, 72; Neml, 81

¹⁴⁵ er-Râzi, **et-Tefsiru'l-Kebir**, X, 260; XI, 219;

¹⁴⁶ En'am, 104, Casiye, 20

¹⁴⁷ et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, VII,304; er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, X, 98, el-Hazin, **Lübâb**, II, 45; Ebu's-Suûd, **İrşâd**, III, 70, Ebû Hayyan, **el-Bahru'l-Muhîr**, IV, 196; el-Alusî, **Ruhul-Meânî** VII, 248.

1.7.3.Beyyinât

"Apaçık ve vazih olan deliller, aşikar ve şüphe kabul etmez işaretler" anlamında olan beyyinât kelimesi¹⁴⁸, bazen Kur'ân âyetlerine sıfat olarak kullanılmış, bazen de müstakil olarak **beyyinât** şeklinde ifade edilmiştir¹⁴⁹. Şüphe edilmez işaretler olan beyyine'ler, mahatapları ikna edici olmalarına rağmen, yine de insanların bir çoğu o kadar katı kalplidirler ki, değişmeleri için bu âyetler bazen yetersiz kalmışlardır. Beyyine olan âyetler birer işaret olarak, onları doğrudan ve kaynağından alan peyamberler için en etkili olmuşlardır. ¹⁵⁰

"**Beyyine**" türünden olan delil, o kadar açıktır ki, muhatabı tarafından tam veya noksan olarak anlaşılmuş ya da büyü veya çeşitli hilelerle yanlış bir şekilde yorumlanmıştır. Fakat bunlar hiç bir zaman basit sebeplerle inkâr edilmemişlerdir.

"Biz kitapta insanlara onu pek âşikar bir surette bildirdikten sonra indirdiğimiz o beyyineleri (âyetleri) ve hidâyeti gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet ediciler lanet eder."¹⁵¹

Bu âyette **beyyinat** ile semavî kitaplar ve Allah'ın indirdiği âyetler kastedilmiştir.¹⁵² Ayrıca Allah, "beyyine" süresinde Hz.Peygamber ve Kur'ânı "**beyyine**" olarak tavsif etmektedir. "Beyyine" olarak isimlendirilmiş bu süre, Kur'ân'da başka bir yerde de belirtilen¹⁵³ şu noktayı ifade etmektedir; beyyineleri insanlar inkâr edemedikleri için, onların kesin mahiyetleri, anlamları ve kaynağı hakkında büyük ayrılığa düşmüş, bu şekilde dinî ayrılıklar ve mezhepler ortaya çıkmıştır.¹⁵⁴

1.7.4.Bürhan

"**Beyyine**" den daha kuvvetli bir anlam taşıyan bu kelime, "akli delil" manasında olup, aklen insanın tasdik etmesini zorunlu kılan "kuvvetli hüccet"olarak tanımlanmıştır¹⁵⁵. Beyyine'ye yakın anlamı vardır. Onun gibi işaretlere, tabiat üstü mucizelere, vahiy ve akla veya daha ziyade vahyin akli oluşuna hasredilmiş anlamları da ihtiva etmektedir. Fakat beyyine'nin açık ve zahir olmasına ve pasif haldeyken dahi

¹⁴⁸ Tehânevî, **Keşşâf**, I, 154; Elmalılı H., **Hak Dini**, I, 405, IX, 5990.

¹⁴⁹ Bkz. **el-Mu'cemu'l-Müfehres**, s.181-182.

¹⁵⁰ Fazlurrahman, **Ana Konularıyla Kur'ân**, s.135-136

¹⁵¹ Bakara, 159, izah için bkz. er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, IV, 11; Elmalılı H, **Hak Dini**, I, 559.

¹⁵² er-Râzî, **et-Tefsirü'l-Kebir**, IV, 11; Elmalılı, H., **Hak Dini**, I, 559.

¹⁵³ Bakara, 213

¹⁵⁴ Fazlurrahman **Ana Konularıyla Kur'ân** 136

¹⁵⁵ et-Tehânevî, **Keşşâf**; I, 150.

kendisine karşı konulmamasına karşın **bürhan** aklen ve psikolojik olarak zorlayıcı bir delildir.¹⁵⁶

"Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve adamlarına karşı iki bürhan (kat'i delildir)".¹⁵⁷

Bu âyette **bürhan** lafzı, Firavun ve adamlarına gösterilen mucizelerden bahsetmektedir ki, apaçık bir hüccet,¹⁵⁸ bir işaret ve âyet anlamını ihtiva etmektedir.¹⁵⁹ Burada **bürhan**, âyetin istilahî değil de, lugat anlamıyla kullanılmıştır.¹⁶⁰

1.7.5.Sultan

Kelime olarak "yetki, kuvvet ve güç" anlamına gelen bu kelime **bürhan** terimine yakın bir anlam taşımaktadır. Kur'ân'da "pes ettiren ispat" diye tarif edilen bir çeşit hüccet ve delil anlamında kullanılmıştır.¹⁶¹

"Daha sonra Musa'yı ve kardeşi Harun'u bunca mucizelerimiz ve apaçık bir sultan (hüccetimizle) Firavun ve ileri gelenlerine gönderdik de (iman etmeyi) bir türlü kibirlerine yediremediler. Onlar mütekebbir ve zorba adamlardı."¹⁶²

Âyette ifade edilen "âyetlerimiz" ifadesi ile, Hz. Musa (a.s)'ın en kıymetli ve en büyük mu'cizeleri kastedilmiştir ki, bunlarda; asâ ve yed-i beyzâ (beyaz el) mu'cizeleridir. "Sultan-ı mubin" tabiri ise, o mu'cizelerin, Hz. Musa (a.s)'ın doğruluğuna kuvvetle delalet eden "kat'i burhan ve delil" olarak açıklanmıştır.¹⁶³

1.7.6.Vahiy

Gizli konuşmak, emretmek, ilhâm etmek, fısıldamak anlamlarına gelen kelime, istilahî olarak ise, "Allah'ın, genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak ta insanlara ulaştırmak istediği ilahî emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı

¹⁵⁶ Fazlurrahman, s.136.

¹⁵⁷ Kassas, 32

¹⁵⁸ er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir XVII, 513.

¹⁵⁹ İbn Kesir, Tefsirü'l-Kur'ân, III, 388.

¹⁶⁰ es-Sabûnî, Safvetü't-Tefâsir, II, 433

¹⁶¹ el-İsfahanî, el-Müfredât, s,244; İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, V,321

¹⁶² Müminun 45-46; bkz. En'am, 81; Hud, 96.

¹⁶³ et-Tâberî, Câmiu'l-Beyân, XVIII, 24 İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'an, II, 245; er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir, XVI, 428;

veya vasıtasız bir tarzda gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesi "olarak tarif edilmiştir. ¹⁶⁴

"De ki: Ben sadece vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat sağır olanlar ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymaz(lar)."¹⁶⁵

Kur'ân, Hz.Peygambere kafirlere hitaben şöyle demesini emretmektedir: "Ben ancak vahy ile başınıza gelecek tehlikeleri haber veriyorum" yani, Rabbimin sözü olan Kur'ân'la bildiriyorum. Binâenaleyh, bunu benim tarafımdan zannetmeyin, zira kendiliğimden her hangi bir şey getirmeye imkanım yoktur. Aksine onu size gönderen, onunla (Kur'ân) sizi uyarmamı emreden Allaktır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi âyette geçen "vahiy" lafzı Allah'ın vahy ile gönderdiği "Kur'ân ve onun âyetleri" anlamındadır.¹⁶⁶

1.7.7.Necm

Bu kelime hakkında çeşitli izahlar getirilmiştir. Bilindiği üzere Necm yıldız demektir. Bilinen bu manasının yanında onun Süreyya yani Ülker yıldızı, parça parça inen Kur'ân âyetleri,¹⁶⁷ bitip yükselen nebatât¹⁶⁸ anlamlarına geldiği veya miraca çıkıp inen Hz.Peygamberi gösterdiğini kabul edenler vardır.¹⁶⁹ Kur'ân âyetleri Hz.Peygambere takriben 23 sene içerisinde parça parça indirilmiş ve her defasında nazil olan miktara bir **necm** ismi verilmiştir.¹⁷⁰

"Battığı zaman yıldız and olsun ki; sahibiniz sapmadı, batıla da inanmadı. O kendi hevasından söylemez."¹⁷¹

Âyette geçen en-necm (yıldız) lafzı, bir görüşe göre Kur'ân âyetleri anlamında kullanılmıştır.¹⁷²

Buraya kadar âyet lafzının lügat ve ıstılâhi anlamları ile, bu kelimenin müteradifi olan diğer kavramları ve Kur'ân'ın âyet lafzına kazandırmış olduğu değişik

¹⁶⁴ Demirci Muhsin, **Vahiy Gerçeği**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1996, s.27; Duman, Zeki, **Vahiy Gerçeği**, Fecir Yayınları, Ankara, 1997, s.19-35; ez-Zerkânî, **Menahil**, I,63

¹⁶⁵ Enbiya, 45

¹⁶⁶ et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XVI, 32; er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XVI, 150; el-Beydâvî, **Envâr**, IV, 41

¹⁶⁷ Necm, 1; Vakia, 75.

¹⁶⁸ Rahman, 6; bkz. İbn el-Cevzî, **Nüzhetü'l-Ayûnu ve'n-Nezâir**, s.580.

¹⁶⁹ Elmalılı, H. **Hak Dini**, VII, 4569, Zemahşeri, **el-Keşşâf**, IV, 30

¹⁷⁰ el-İsfehânî, **el-Müfredât**, s.503.

¹⁷¹ Necm, 1-3

¹⁷² ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 30; er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XX, 480.

manaları inceledik. Kur'an, nazil olduğu ortamda konuşulan kelime ve kavramlardan yola çıkararak onlara -kök anlamlarının sınırları içinde kalmak şartıyla- çok zengin bir mana kazandırmaktadır. Bir kelime Kur'an bünyesinde yer almadan önce adeta cansız ve ruhsuz bir unsur iken, bu bünyeye dahil olunca birden canlanarak vücuttaki diğer hücre, doku ve sistemlerle münasebet peyda etmektedir.

yet kelimesi de İslâm ncesi dönemlerde kullanılan ve kendisine "işaret, eser, alamet" gibi anlamlar yüklenilmiş basit bir kelime görünümünde iken, Kur'an bu kelimeyi bulunduğu bu konumdan alarak onu "Kainatın yaratıcısı olan Allah'ın varlık ve birliğine delalet eden, işaret" mevkiine çıkarmıştır. Bulunduğu konum itibari ile -siyak sibak içerisinde- değişik manalar yükleyerek âyeti diğer birçok kelime ve kavramla mnasebattar yapmış ve ona anlam zenginliği kazandırmıştır. Bu hususta Kur'an'ın "zahiren kolay grnpte bir benzerinin yapılamaması" yönüne örnek teşkil edip onun Allah kelamı olduğunu göstermektedir.



İKİNCİ BÖLÜM

İBRET KAVRAMININ TAHLİLİ

2.1. İbretin Lugat Anlamları

Arapça “ABR” fiilinden müştâk bir isim olan “ibret” terimin çoğulu, iberdir.. Bu kök, bir halden başka bir hale geçmek, intikal etmek ve rüya tabir etmek anlamına gelmektedir.¹⁷³ Bu kelimenin mastarı olan “ubûr” ise, ister yüzerek isterse gemi, hayvan veya köprü vasıtasıyla olsun, suyun ve derenin bir kenarından diğer kenarına geçmek manasındadır.¹⁷⁴ Bu kökten türeyen diğer kelimeler de hep bu intikal manasıyla alakalıdır. Meselâ, konuşanın lisanında dinleyenin kulağına intikal eden kelama “ibâre”, gözden yanağa geçip akan yaşa “abre”, vefat edip, müşâhade âleminden gayb alemine geçen mevtâ hakkında “abere'l kavm” ve sesi yükseltmeden bir kitabı yavaş yavaş tettebbu ve teenni ile okumağa da “abere'l kitabe” ifadesi itlâk edilir ki, bu durumda da mantıktan mefhuma intikal edilmiş olmaktadır.¹⁷⁵ Bunlardan başka; kuşun ürkütülüp kaldırılmasında, koç ve benzeri hayvanların yünlerinin kırkılıp bırakılmalarında, değerli eşyaların ağırlıklarının ölçülüp miktarlarının tesbit edilmesinde bu kök kullanılmaktadır.¹⁷⁶ Ayrıca bu maddeden müştak olan “ta'bir” kelimesi de, rüya yormak manasını ifade eder ki, bu durumda da hayal edilen şeylerden düşünülen şeylere intikal edilmiş olmaktadır.

ABR fiilinin iftial babına nakledilmesinden oluşan “i'tibar” terimi da taaccüb edip şaşmak, hayret edereköğüt almak anlamındadır¹⁷⁷ Aynı kökten türeyen “ibret” ise, şaşmak, hayret ve taaccüb etmek, müşahade edilen şeyi öğrenmek suretiyle, müşâhade edilmemiş olan şeyi bilmeye intikal etmek,¹⁷⁸ geçen şeylerden ders almak, geçmişten ibret alarak uyanık olmak anlamlarını ihtiva etmektedir¹⁷⁹. Ayrıca “ibret”, insanın

¹⁷³ el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzunî, İbrahim es-Samerrâi, Müessetü'l Alem, Beyrut, 1988, II, 129; el-Cevherî, *es-Sihâh*, III, 733; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 529; el-Firuzabâdi, *Kamus*, II, 85; ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, III, 377; Asım Efendi, *el-Okyanus*, II, 18.

¹⁷⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, III, 733; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* IV, 529, Asım Efendi, *el-Okyanus*, II, 18.

¹⁷⁵ ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs* III, 376, Asım Efendi, *el-Okyanus* II, 19

¹⁷⁶ ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, III, 377.

¹⁷⁷ el-Firuzabâdi, *Kamus*, II, 86; Asım Efendi, *el-Okyanus* II, 19.

¹⁷⁸ ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, III, 377; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* IV, 531

¹⁷⁹ el-Firuzabâdi, *Kamus*, II, 86; Asım Efendi, *el-Okyanus* II, 19.

kendisinden nasihat alıp onunla amel ettiği ve başkalarına yol göstermek için önem ve değer verdiği mevize olarak ta açıklanmıştır.¹⁸⁰

2.2.İbretin İstılahi Anlamları

Sözlük anlamı, yukarıda ifade edildiği üzere, şaşmak, taaccüb ve hayret etmek, bir şeyi benzerine red ve irca etmek¹⁸¹, yani kıyaslamakla karşılaştırmak, geçmiş hadiselerden ders alıp uyanık olmak anlamlarına gelen bu kelime, Kur'ân'da, bağlama bağlı olarak, bir kaç anlamda kullanılmıştır.

Bu anlamların birincisi "öğüt, nasihat ve ders"tir.

" (Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için mühim bir âyet ibret vardır. Bir grup Allah yolunda çarpışıyor, diğeri ise kâfirdir. Bunların gözüne ötekiler iki misli görünüyordu. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır¹⁸² âyetinde geçen bu kelime öğüt, nasihat ve ders anlamında kullanılmıştır.¹⁸³

İbret teriminin ikinci anlamı, "alâmet, delil ve âyettir". Bu mana da Kur'an'ın birçok âyetinde kullanılmıştır.

"Allah gece ile gündüzü evirip çeviriyor, şüphesiz bunda (hakikati gören) gözlere sahip olanlar için büyük bir ibret vardır¹⁸⁴ âyetinde geçen ibret terimi Allah'ın "varlığına, birliğine delalet eden âyet ve alamet" anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁵

İbretin diğeri bir manası da "düşünmek, tefekkür" etmektir.

"Andolsun ki onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akl sahipleri için pek çok İbretler vardır."¹⁸⁶ âyetinde bu anlamda kullanılmıştır.¹⁸⁷

İbretin dördüncü anlamı da Kıyastır. Kıyas sözlükte bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi veya iki şeyin birbirine eşitlenmesi anlamında kullanılır.¹⁸⁸ Terim anlamı ise, kitap, sünnet ve icmada hükmü bulunmayan bir meseleye, aralarındaki illet birliği

¹⁸⁰ A.g.e. II, 19

¹⁸¹ Büyük Haydar Efendi, **Usûlü Fıkıh Dersleri**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.354

¹⁸² Âli İmrân, 13, ayrıca bkz. Yusuf 111, Haşr, 2, Naziat, 26

¹⁸³ et-Tâberî, **Câmi**, III, 198; el-Baydavi, **Envâr**, II, 7; Bkz. el-Alûsî, **Ruhu'l-Meânî**, III,98; el-Kâsimî, **Mehâsin**, IV, 803.

¹⁸⁴ Nur, 44, Nahl, 65

¹⁸⁵ et-Taberî, **Câmi**, XVIII 155; el-Beydâvî, **Envâr**, III, 185; en-Neseffî, **Medârik**, II, 170; el-Hâzin, **Lübâb**, III, 335; el-Alusî, **Ruhu'l-Meânî**, XVIII, 192, Ebû's-Su'ud, **İrşâd**, V, 125

¹⁸⁶ Yusuf, 111

¹⁸⁷ er-Râzî. **et-Tefsirul-Kebir**, XIII, 369, Ebû's-Su'ud, **İrşâd**,IV, 162

¹⁸⁸ Şener, Abdülkadir, **Kıyâs-İstihâs İstislah**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974, s.83; Şaban, Zekiyüddin, **İslâm Hukuk İliminin Esasları**, trc: İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s.110

sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek demektir.¹⁸⁹ Kıyas; sonucun, sebebin varlığına bağlanmasından ibarettir. Bir başka ifadesiyle, bir olaya, onun benzeri olan olayın hükmünü uygulamaktır¹⁹⁰ ki, bu anlam bir şeyi benzerine red ve irca etmek demek olan ibret ile aynı anlamdadır. Kur'ân'da;

"Ehl-i Kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah(ın gazabı) onlara beklemedikleri yerden geliverdi ve yüreklerine korku saldı. Öyle ki evlerini kendi elleriyle ve müminlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri ibret alın"¹⁹¹ âyetinde zikredilen ibret terimi kıyas anlamını ifade etmektedir.

Fakihler, Kur'an'da bu ve benzeri âyetleri delil göstererek kıyasın dinde hüccet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Cenab-ı Hak bu âyette Allah'ı inkâr etmelerinin, Hz.Peygambere ve müminlere tuzak kurmalarının karşılığı olmak üzere Nadiroğullarının¹⁹² başlarına gelen o suî akibeti bildirmekte, bunun arkasından da "fe'tebirû" buyurmaktadır. Bu ifade ile Kur'ân şunu anlatmak istemektedir: "Ey Akl-ı

¹⁸⁹ Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usûlü*, trc. Ruhi Özcan, I. bsk, Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Yay. Ankara, 1979, s.294; Haydar, Efendi, *Usûlü Fıkıh Dersleri*, s.354; Şaban, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s.110; Şener, *Kıyâs, İstihân ve İstislâh*, s.83.

¹⁹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, *İ'lâmul-Muvakkîin*, Mektebetul Külliyyatil İlahiyye, 1967, Kahire I, 131-132; Şa'ban; Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s.114

¹⁹¹ Haşr, 2

¹⁹² Nadiroğulları, Harun Aleyhisselam soyundan gelen bir yahudi kavmidir. İsrailoğullarının başına gelen olaylar sırasında Medine'nin iki mil uzağına gelip Mekke yolu üzerinde sağlam kale ve hisarlara yerleşmişlerdi. Hz.Peygamber, Medineye hicret edince, ona yardımcı olmamakla beraber O'nun aleyhinde bulunmayacaklarına dair Resuluullah ile muahede akdettiler. Fakat müslümanlar Uhut savaşında bozguna uğrayınca düşmanlıklarını açığa vurup Hz.Peygambere karşı tekbir kuvvet oluşturabilmek üzere Kureyşlilerle anlaştılar. Resuluullah onlardan bu ihanetlerine karşılık yurtlarını terketmelerini isteyip onlara on gün süre verdi. Bazı münafıklar onlarla irtibat kurup yurtlarından çıkmamayı onlara cazip gösterdiler ve müslümanlara karşı kendilerine yardımcı olacaklarına dair vaadde bulundular. Ama vaadlerini yerine getirmedi. Hz.Peygamber ve müslümanlar onları yirmibir gece kuşattı. Allah onların kalplerine korku saldı. Münafıkların kendilerine yardıma gelmesinden ümitlerini kestiler. Resullah silah hariç, develerinin taşıyabileceği kadar eşyayı beraberlerinde almak şartıyla sürgün edilmelerini kararlaştırdı. Yurtlarından sürgün edilen Nadiroğulları sağlam kalmış evlerini kendi elleriyle müslümanlar oturmasın diye yıktılar. Çoğunluğu Şam olmak üzere Hayber ve Yemen'e sürgün edildiler. Hz.Ömer Hayberdekileri daha sonra, Şam'a gönderdi (Köksal Asım, *İslâm Tarihi Medine Devri*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987, XI, 73-101; Suruç, Salih, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayati*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1982 II,153-162; ayrıca bkz. et-Taberi, Ebu Cafer, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, trc: Z. Kadiri Ugan, Ahmet Temir, M.E.Basimevi, İstanbul, 1966, II, 445-452; Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Tarihu İbni Haldun*, Müessesetül-A'lâm, Beyrut, 1971, II,29)

Selim sahipleri! Onların başlarına gelen felaketi ve bu cezayı hangi davranışlarından ötürü hak etmiş olduklarını iyice düşünün.¹⁹³ Onlar gibi yapmaktan sakının. Yoksa aynı sonuç sizin de başınıza gelir. Çünkü siz de onlar gibi insanlarsınız”¹⁹⁴. Birbirinin aynen benzeri olan iki durum için aynı sonuçlar sözkonusu olur. O halde, bu ifade şunu göstermektedir: Sonuçlar, sebeplerine tabidir, sebepler varsa sonuçlar da vardır.¹⁹⁵ Kıyas ta, bu düşüncenin dışında kalan bir işlem değildir. Zira aslın hükmünü fer'e nakletmek demek olan kıyas da, bir şeyden başka bir şeye intikal etmek ve geçmek anlamında olan ibretin bir nevidir.¹⁹⁶ Şu halde âyetteki “fe'tebirû” emri kıyasın, ders ve ibret almanın insan için gerekli olduğunu bildirmektedir.

2.3.İbret Teriminin Kur'ân da Kullanılışı

Kur'an da ibret kavramı, yedi âyette geçmekte olup, üç farklı şekilde kullanılmıştır.¹⁹⁷

2.3.1.Mastar Olarak

Kur'ân'da altı âyette mastar olarak kullanılan **ibret** lafzı, iki âyette **Ulu'l-ebzar**¹⁹⁸, bir âyette **Ulu'l-elbâb**¹⁹⁹ ile birlikte zikredilmiştir. “Hayvanlarda sizin için ibretler vardır”²⁰⁰ tarzında da iki yerde kullanılmış olan bu kelime, bir âyette de, "Allah'tan korkan kimseler için ibret vardır"²⁰¹ şeklinde ifade edilmiştir.

İbret teriminin ifade edildiği âyetlerde belirtilen delillerden, kısaca basiret sahibi denilen (ulu'l-ebzâr, ulu'l-elbâb) kimselerin istifade ettikleri vurgulanmaktadır. Basiret sahiplerinin özellikleri ilerki konularda anlatılacağından, tekrardan kaçınmak için, burada anlatılmadı.

¹⁹³ Vehbi, Mehmet, *Ahkâm-ı Kur'âniyye*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1971 s.424; et-Taberî, *Câmî*, XXVIII, 31; er-Râzî, *et-Tefsiru-l Kebîr*, XXI, 402

¹⁹⁴ Vehbi, E, *Ahkâm-ı Kur'âniyye*, s.424

¹⁹⁵ Öner, Necatî, *Klâsik Mantık*, Ank, Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, IV.bsk, 1982, Ankara s.58

¹⁹⁶ Haydar, *Usûlü Fıkıh Dersleri*, s.354

¹⁹⁷ Abdülbaki, *el-Mücemu'l-Müfehres*, s.565

¹⁹⁸ Âl-i İmrân, 13, Nur, 44

¹⁹⁹ Yusuf, 111

²⁰⁰ Nahl, 66, Muminun, 21

²⁰¹ Naziat, 26

2.3.2.Emir Şeklinde Kullanılması

ABR, maddesi Kur'ân'da sadece bir âyette emir şeklinde geçmektedir.²⁰² Bu âyette de Cenab-ı Hak, Nadiroğullarını başlarına gelen azabı zikrettikten sonra, akıl sahiplerini bu hadiseden ibret almağa teşvik etmektedir. “fe'tebirû...” Fakihler ekseriyatla bu âyeti delil getirerek kıyasın dinde geçerli bir hüccet olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁰³

2.3.3.Diğer Şekillerde Kullanılışı

Mastar ve emir kalıbının dışında ABR maddesi, bir âyette **muzâri**²⁰⁴, başka bir âyette de ismi fâil²⁰⁵ kalıbıyla kullanılmıştır.

Daha öncede ifade edildiği gibi, ABR maddesi, bir halden bir hale intikâl etmek anlamında olup bundan türemiş diğer kelimeler de **intikal** ile alakâlıdır.

Kur'an'da ABR kökü "... Ey ileri gelenler, eğer rüya tabir etme ilminde mahir iseniz benim rüyamı da yorumlanınız"²⁰⁶ âyetinde, fiili muzarı kalıbında “te'bürun” "rüya tabir etmek" ²⁰⁷; "Ey iman edenler!... Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız.... bir su bulamadığınız takdirde temiz bir toprakla teyemmüm edin"²⁰⁸ âyetinde de ism-i fail kalıbı ile “âbir-i sebil” yolcu²⁰⁹ anlamında kullanılmıştır. Dikkat edilirse bu iki anlamda kelimenin kök anlamında var olan intikal etmekle²¹⁰ ilgilidir.

Rüya tabir eden, rüyada görülen hayali şekil ve suretlerin, bir delalet yönünü bularak bunların arkalarındaki hakikate geçmekte, diğer bir ifadeyle rüyanın zahirinden (uykuda görülenden), batınına (maksuda) intikal etmektedir. Yolcu ise, bir mekandan başka bir mekana geçmektedir. Her iki durumda ibret kelimesinin lugat anlamında var olan “ubur”, “bir yerden başka bir yere geçmek” manası ile ilgilidir.

²⁰² Haşir, 2

²⁰³ İbn Kayyim, İ'âmül-Muvakkîin, I, 132; Zeydan, Fıkıh Usûlü, s,294; Şa'ban, İslam Hukuk İlminin Esasları, s,110, Şener, Kıyâs,İstihşân,İstislâh, s,83.

²⁰⁴ Yusuf, 43

²⁰⁵ Nisa, 43

²⁰⁶ Yusuf, 43.

²⁰⁷ Elmalılı. H. Hak Dini, IV, 2862; el-Firuzabâdî. el-Kamus, II, 85; ez-Zebidî, Tâcu'l-Arûs, III, 376; Asım Efendi, el-Okyanus, II, 18.

²⁰⁸ Nisan 43.

²⁰⁹ Elmalılı, H. Hak Dini Kur'ân Dili, II, 1358; er-Razi, et-Tefsirü'l-Kebir,VIII, 54

2.4.Kur'ân-ı Kerîm'de İbret Manasını İfade Eden Diğer Kelimeler

Kur'ân-ı Kerîm'de ibret lafzının değişik tondaki manalarını ifade eden bir kısım kelimeler daha vardır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, bunlar sırasıyla ele alınacaktır.

2.4.1.Âyet

Birinci Bölüm'de müstakil olarak ele alındığından, burada tekrar edilmedi.

2.4.2.Nekâl

Kişiyi günah işlemekten alıkoyan, iştteni ve göreni korkutan, başkalarının ondan ibret almasını temin eden, şiddetli ve ibretli bir ceza anlamına gelen **Nekâl** kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de değişik şekillerde dört yerde geçmektedir.²¹¹

"Andolsun ki, içinizden "Cumartesi günü²¹² azgınlık edenleri elbette bilmiş olacaksınız. İşte biz onlara "Hor ve zelil maymunlar olun" dedik. Biz onu, hadiseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere nekal (ibret verici bir ceza) ve müttakiler içinde bir öğüt kıldık.²¹³

Cenab-ı Hak, bu âyette Cumartesi gününün hürmetine saygısızlık eden Yahudilerin, başlarına gelen bu ibret verici hadiseyi haber verince, sanki Medine Yahudilerine de şöyle demiş oldu: "Onların başına gelen azabın, inat ve isyanınızla sizin da başınıza gelmesinden korkmuyor musunuz? Binâenâleyh, size mühlet vermemize

²¹⁰ Bkz.ez-Zebidî, **Tâcu'l-Arûs**, III 376; el-Firuzabâdî, **Kamus**, II, 85-86, Asım Efendi, **el-Okyanus**, II 18.

²¹¹ Kelimenin luğavi anlamlarıyla ilgili olarak bkz. el-Cevherî, **es-Sihâh**, V/1735; İbn Manzur, **Lisânul-Arap**, IV/277; el-İsfahanî, **Müfredât**, s.366. Asım Efendi, **el-Okyanus**, II, 18; el-Hâzin, **Lübâb**, I, 56, el-Alusî, **Ruhu'l-Meânî**, I, 128, Kutub, **Fizilâl**, I, 160

²¹² Bu âyette ifade edilen Cumartesi kıssasına göre bunlar Davut (A.S) zamanında Medine ile Şam arasında yaşamış deniz kenarında bulunan Eyle kasabası ahalisidir. İbn-i Abbastan nakledilen bir rivâyette bu kasabaya senenin bir ayında bolca balık geldiği, aynı durumunun her Cumartesi günü devam ettiği, onların bu balıkları deniz kenarında yaptıkları havuzlarda tutarak pazar günü avladıkları ve bu şekilde haddi aştıkları, Allah'ın azabından korktuklarından dolayı da sadece havuzdaki balıkları avladıkları ve bu işi adet haline getirdikleri onların bu durumlarını hoş karşılamayan şehir ahalisinden bazıları onları bu isten nehyettikleri fakat onların buna aldırış etmeyerek aynı işe devam ettikleri ve bu sayede mal ve servetlerini artırdıklarını ifadeden sonra onların zelil, aşağılık maymunlar haline geldikleri üç gün bu şekilde yaşadıkları sonra öldükleri rivâyet edilmiştir. Tabii müfessirlerinden Mücahid'den gelen rivâyette ise "Cenab-ı Hak damgalamak ve mühürlemek manasında onların kalblerini değiştirdiğini yoksa onların şekillerinin maymuna çevrilmediği belirtilmiştir. (er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebîr**, III,70; Elmalılı H. **Hak Dini**, I,378.)

²¹³ Bakara 65-66

aldanmayınız."²¹⁴ Zira onlar imtihan gereği kendilerine verilen bu sureyi yanlış telakki ederek, yasak günde avlanmaya devam edip, mal ve servetlerini artırıp bu kötü akibetin başlarına gelmesine sebep oldular. Sizler de aynı yanlışları yapmaya devam ederseniz, sizin de akibetiniz bundan farklı olmayacaktır. Binâenâleyh, Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınınız."²¹⁵

Nekâl kelimesinin Kur'ân'da geçtiği bir diğer yer ise;

"Erkek hırsızla kadın hırsızın o irtikab ettiklerine bir karşılık ve ceza, Allah'tan (insanlara) nekal ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesin. Allah mutlak galiptir yegâne hikmet ve hüküm sahibidir"²¹⁶ âyetidir.

Bu âyette "nekal" kelimesi, işiteni ve göreni korkutan, başkalarının ondan ibret almasını sağlayan şiddetli ve ibret verici bir ceza olarak açıklanmıştır.²¹⁷ Bu kelimenin kök anlamı "men etmek, alı koymak ve engellemek" olduğundan, Yüce Allah (insanlara) "nekal olmak üzere ellerini kesin" buyurmakta, bu cezanın insanlar üzerinde tesirli bir ibret²¹⁸ olacağına dikkat çekmekte, başkalarının da bu kötü fiili işlemekten alı koyup engelleyeceğini bildirmektedir.

Nekal kelimesinin mastar olarak "tenkil" ifade edildiği âyette²¹⁹ de bu kelime, başkalarına medar-ı hafv ve ibret olacak şekilde ceza vermek²²⁰ anlamında kullanılmıştır.

2.4.3. Tezekkür

Lügatte "anma, hatırlama, ağzına alma ve açıklama" anlamına gelen zikir²²¹'den türemiş olan "zikra" terimi, "izkar ve tezkir" mastarlarından isim olup, zikirten daha belîğdir ki, bu da namaz duâ anlamıyla birlikte semâvî kitaba, sağnak halindeki yağmurada bu ism verilmektedir. Tezekkür ise, bir şeyi ders ve tekrar ile ezberlemek anlamına gelmektedir. Yine aynı kökten türemiş olan "tezkir" terimide, hatırlatma,

²¹⁴ et-Taberî, *Câmi*, I, 337; er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, III, 70, , el-Hâzin, *Lübâb*, I,56; el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, I, 284; Kutub Fizilâl I,160; Elmalılı H., *Hak Dini*, I, 378, el-Mevdudî, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, I, 72

²¹⁵ er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, III, 70.

²¹⁶ Mâide, 38, Naziat, 35.

²¹⁷ Vehbi, E., *Ahkâm-ı Kur'âniyye* s.441; Kutub, *Fizilâl*, IV, 230; Elmalılı H., *Hak Dini*, VIII, 5561.

²¹⁸ er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, III, 72; el-Kasimi, *Mehâsin*, II, 151.

²¹⁹ Nisa, 84

²²⁰ Bkz. Elmalılı H., *Hak Dini*, VIII, 5561; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab* 4, 227; el-Cevherî, *es-Sihâh* V, 1735, Asım Efendi, *el-Okyanus* 3/376

²²¹ Tehânevî, *Keşşâf*, I, 512.

bilinen dini hüküm ve hakikatleri unutmama, bilhassa manevî tesirlerini takviye edip meleke haline getirme gayesiyle tekrar etme, Cenab-ı Hak'ın emirlerini hatırlatma, tenbih ve ikaz etme, anlamlarına gelmektedir.²²²

Zikirden türemiş bulunan **zikra**, **tezkir**, **tezekkür** kelimeleri Kur'ân ıstılahında ise, lügat anlamlarının yanında, "öğüt ve ibret" anlamı da ihtiva etmektedirler:

"Su(lar) kabarıncı biz sizi akıp giden (gemi) de taşıdık ki onu size bir tezkire ibret yapalım ve belleyen kulaklar onu bellesin".²²³

Bu âyette geçen tezkire kelimesi ibret ve öğüt anlamında kullanılmıştır.²²⁴

"Bizden bir rahmet ve temiz akıl sahipleri için de bir zikra (ibret) olmak üzere, ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık"²²⁵ Âyette geçen zikra burada İbret anlamında kullanılmıştır.²²⁶

"Rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Nihâyet bunlar ağır ağır bulutları kaldırıp yüklendiği zaman onu ölü bir memlekete sevk ederiz. Orada su indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan tezekkür ibret alırsınız²²⁷.

"Zikir" mastarı ve ondan türemiş olan "tezkir, tezekkür ve zikra" kelimelerinin lügat manalarında da belirtildiği gibi zikir, "anma ve hatırlama" demektir. Bu hatırlama, lisan ile olabildiği gibi, kalp ile de olmaktadır. Kalp ile yapılan zikirde kendi arasında üçe ayrılmaktadır:

Birincisi; Allah'ın varlığına işaret eden delilleri düşünmek, şüpheleri def ederek, Allah'ın isim ve sıfatlarını tefekkür etmek,

İkincisi; Allah'ın emir, yasaklarını ve bunların delillerini düşünmek,

Üçüncüsü ise; enfüsi, afaki mahlukatı ve bunlardaki yaratılış sırlarını temaşa ve tefekkür etmek suretiyle her atom ve hücrenin yaratıcıya bir ayine olduğunu görmektir.²²⁸

222 el-Cevherî, **es-Sihâh** II, 664; Asım Efendi, **el-Okyanus**, II,346-347; Hekimoğlu, İsmail, **Dini, İlmî, Felsefî Yeni Ansiklopedi**, Tımas Yayınları, İstanbul, 1991, IV, 1793

223 Hakka, 11,12

224 et-Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, XIX, 55; er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XXII, 92; ayrıca Hakka, 48, Vaka, 73, Müzemmil, 19, Müddesir, 49, İnsan, 28, âyetlerinde geçen Tezkir de yine İbret ve Öğüt anlamındadır.

225 Sad 43.

226 er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XIX, 92; bkz. Hud, 120, Ankebut, 51, Zümer, 21, Kaf, 8, Ala, 9, âyetlerinde de Zikra İbret anlamlarında kullanılmıştır.

227 Araf, 57

228 Elmalılı H. Hak Dini, I, 540

Tezkire ise, bir şeyi anmak suretiyle bellemek ve hatıra getirmek manasında olduğu gibi, bir şeyi unutturmayıp hatırlamaya vesile olan “anımlık” manasında da kullanılır. Meselâ, parma bağlanan iplik, unutulmayıp kulakta küpe olacak ibretli bir söz, hatıra defteri bir tezkire olduğu gibi, bu sûretle verilen öğüt, yapılan vaaz ve nasihatlerde birer tezkire olarak isimlendirilmişlerdir.²²⁹

Bu açıklamalarda da görüldüğü gibi, zikir ve ondan türemiş olan kelimelerin ibret ile yakın alakaları vardır. İbertin ıstılahi anlamlarından birisi de, “düşünmek, tefekkür etmek suretiyle intibaha gelemek ve yaratıcıya ulaşmaktır”²³⁰ Bu kelimelerde, “düşünmek, tefekkür etmek, verilen öğüt ve nasihatları devamlı hatırlamak suretiyle onlardan dersler almak” manaları mevcuttur.

2.4.4.Tedebbür

“Bir şeyin, akibetine bakarak düşünmek”²³¹ anlamına gelen bu kelime, Kur’ân ıstılahında, bu anlamının yanında, "ders almak, intibaha gelmek" anlamlarında da kullanılmıştır: Düşünmekten maksat, düşünüp ders almak, intibaha gelmek olduğundan, ibret almak manasını da ihtiva etmektedir. Nitekim Yüce Allah;

"Ey Muhammed" Sana bu mübarek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirdik"²³² buyurarak Kur'an âyetlerinin düşünülüp, teemmül edilerek onlardan ders ve ibretler alınması gerektiğini vurgulamıştır.

2.4.5.Mev'ize

Teşvik ya da tehditle, iyiliğe sevk etmek için yapılan nasihat²³³, anlamına gelen mev'ize kelimesi de ibret anlamını muhtevî kelimelerdendir. Mev'izede insanları doğru yola iletmek için tehdit ve teşvik kullanılırken, ibrette ise bu iki unsurdan sadece tehdit olanı kullanılmıştır. Bir kimsenin kalbinin yumuşamasına vesile olacak sevap ve îkâba dair söz söylemek manasında olan mevize, nasihat ve öğüt vermek diyede ifade

²²⁹ Elmalılı H., **Hak Dini**, VIII, 5561; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab** 4, 227; el-Cevherî, **es-Sihâh** V, 1735, Asım Efendi, **el-Okyanus** 3/376

²³⁰ er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XIII, 369; Ebu's-Suûd, **Irşâd**, IV, 162

²³¹ el-Cevherî, **es-Sihâh** II, 655; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab** IV, 273; Asım Efendi, **el-Okyanus**, II, 318

²³² Sad, 29, ayrıca bkz. Nisa, 82, Muhammed, 24, Muminun, 68

²³³ el-Kâsimî, **Mehâsin**, IX, 3500.

edilmiştir.²³⁴ Kur'ân'ın bir çok âyetinde, O'nun müttakiler için bir öğüt olduğu ifade edilerek, Kur'ân'ın bu yönüne dikkat çekilmiştir.

"Bu (Kur'an) insanlar için bir beyan, müttakiler için de bir hidâyet bir mev'ize (öğüttür)"²³⁵

Evet, Kur'an "Allah'tan sakınanlar" için bir hidâyet ve nasihat kaynağıdır. Zira onda zikredilen kıssa ve olaylardan, başkalarının başlarına gelen bela ve müsibetlerden gerekli öğüt, nasihat ve dersleri alarak onların hallerine düşmekten kendilerini korumuş olurlar.²³⁶

Bu hidâyet bahşeden Kitab-ı Mübin olan Kur'ân'dan, sadece hidâyete açık bulunan kalbler şerefyâb olabilirler. Bu beliğ nasihattan sadece imanla çarpıp canlanan müttaki gönüller faydalanabilirler. Aslında, hak, tabiatı gereği, uzun bir beyana ihtiyaç duymayacak şekilde açık olmasına rağmen²³⁷, bu dar-ı imtihanda herşey bir derece perdeli ve sebepler tahtında cereyan ettiğinden insanların ekserisi Hak'ka rağbet etmeyip olayların içerisinde boğulup gitmektedirler Hakka rağbet edip doğru yolu seçebilenler ise, sadece takva sahipleridir. ²³⁸ Bundan dolayı bu ve benzeri ifadeler Kur'ân da tekrarlanmaktadır. Bu kitapta, haktan, hidâyetten, nurdan, mev'izeden, ibretten ne varsa ondan faydalanma cihetiyle, sadece mümin ve müttakiler içindir. Çünkü bunlardan hakkıyla istifade edenler onlardır. Kalbe hidâyet, nur, öğüt ve ibret veren şey ise takvadır. Yalnız ilim ve marifet, bunları kalbe kazandırmak için yeterli değildir. Çünkü nice bilenler varki bu bilgileri şehvetlerinin esiri olduklarından dolayı kendilerine hiçbir yararı olmamaktadır. ²³⁹

2.5.Kur'ân'da İbretin Alanları

Kur'ân bütünüyle bir ibret vesikası olduğu gibi, herbir âyeti dahi müstakillen ibret sahnesidir. Çünkü âyet, Allah'ın varlığına ve birliğine işaret ve delalet etmesi yönüyle ibrete vesile olmaktadır. Ayetle değişik yönlerden ibrete sebep oldukları gibi, onların öğüt ve nasihat yönleri de vardır. Bu açıdan, konu ele alındığında İbretin alanı, Kur'ân'ın tamamıdır denilebilir.

²³⁴ el-Cevherî, **es-Sihâh** III, 1171; Asım Efendi, **el-Okyanus**, III, 178; Sami, **Kamusu Türkî**, s.1494

²³⁵ Âl-i İmrân, 138. Ayrıca bkz. Bakara, 2; Al-i İmran, 138; Maide, 46 vd.

²³⁶ et-Taberî, **Câmi**, I, 337; el-Hâzin, **Lübâb**, I, 56; el-Kasımî, **Mehâsin**, II,151; el-Alusî, **Ruhu'l-Meânî**, I, 284

²³⁷ Kutub, **Fizilâl** II,462

²³⁸ Bkz. Bakara, 66; Âl-i İmrân, 138; Mâide 46, Hud,120; Nur, 34 vb. âyetler

²³⁹ Kutub, **Fizilâl** II, 462; Elmalılı H. **Hak Dini**, I, 368

Kur'ân'ın herbir âyetinin ibret yönlerinin gösterilmesi, ciltler dolusu kitaplara sığmayacağı aşikârdır. Bu sebepten dolayı bu çalışmada ibretle direkt alakalı olan konular ele alınacaktır ki bunlar; “varlıklar, kıssalar, meseller, tarih ve hükümler”dir.

2.5.1.Varlıklar

Kâinât başlı başına büyük bir âyet olduğu gibi, ondaki herbir varlık da birer âyet olmaktadır. Onlar kendilerine mahsus dillerle yaratıcısını tesbih ettikleri gibi²⁴⁰, lisan-ı halleriyle de O'nun varlığını ve birliğini ilan etmektedirler. Bu açıdan meseleye bakıldığında, tevhid'in delilleri, bürhan ve hüccetleri mahlukat sayısındadır denilebilir. Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden herbir âyet, bir yönünle de ibret olmaktadır. Çünkü ibretin kök anlamında "intikâl etme" manası mevcuttur. Her bir varlık, düşünen, tefekkür eden insana, Allah'ı bildirip tanıttırması ve ona işaret etmesi dolayısıyla, birer ibret olmaktadır. Mevudâtın ibret yönlerini beyan etme, konunun dar sınırlarını aşacağından dolayı burada Kur'an'da sarahaten ibret ile birlikte ifade edilen varlıklar ele alınacaktır.

2.5.1.1.Hayvanlar

Yüce Allah'ın Kur'ân'da insanların nazâr-ı dikkatine arz ettiği hayvanların başında en'âm diye isimlendirilen deve, koyun, keçi, inek gibi sağmal hayvanlar²⁴¹ gelmektedir. Bunların yanında binek ve yük taşımakta kullanılan hayvanlara da insanların dikkatleri çekilerek, herşeyde olduğu gibi, bunların da Allah'ın rahmet ve inâyetinin eserleri olduğu bir çok âyette vurgulanmıştır.²⁴² Özellikle de insana herşeyi ile musahhar edilen hayvanlardaki nimet-i ilahiye zikredilerek, bunlarla insan ibret almay davet edilmiştir:

"Sizin için sağmal hayvanlarda da bir ibret vardır. Size onların batınlarından dışkı ve kan arasından halis bir süt içiriyoruz ki, içenlerin boğazından kolayca akar. Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir âyet (ibret) vardır.

²⁴⁰ İsra, 44

²⁴¹ Nahl, 66

²⁴² Nahl, 5-8; Fatır, 28; Gafır, 79; Şura, 11; Zuhuf, 12; Taha, 53-54

Rabbin bal arısına: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin, sonra meyvelerin herbirinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına git." diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için bir şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir âyet (ibret) vardır.²⁴³

Cenab-ı Hak birbirine bitişik bu dört âyeti kerimede kudretinin eşsiz eseri olan süt, üzüm, hurma ve bala insanların dikkatlerini çekerek, onları ibrete davet etmektedir. Zira bu nimetlerde O'nun varlık ve birliği daha fazla tezahür etmekte ilim, irade ve kudretinin nihâyetsizliği daha aşık bir surette görülmektedir.²⁴⁴

2.5.1.2.Süt

"Sizin için sağmal hayvanlarda da bir ibret vardır. Size onların batınlarından dışkı ve kan arasından halis bir süt içiriyoruz ki, içenlerin boğazından kolayca akar."²⁴⁵

Süt, içerisinde insanın ihtiyaç duyduğu besin maddelerini toplayan ve birçok hastalığa karşı etkili bir koruyucu olan emsalsiz bir gıdadır.²⁴⁶ O başta deve, inek, koyun ve keçi olmak üzere memeli hayvanların karınlarında, kan ve fişkı içerisinde, onlara bulaştırılmadan halis, temiz, saf, gıdalı ve içimi hoş bir besin olarak yaratılmaktadır. Kur'an'ın, 1400 sene önce, sindirim sistemi ve kan dolaşımının bilinmediği o yıllarda sütün yapılışını bu şekilde izah etmesi, onun akıllara durgunluk veren bir mucizesidir.

Sütün vücutta teşekkülü şu şekilde olmaktadır: Yenilen besinler işkembeye silindirilir ki buna Kur'an dilinde fers denilir. Sindirilen bu besinler daha sonra bağırsaklara geçer. Burada vucuda faydalı olan şeyler emilerek kana karışır, artıklar dışkı olarak dışarı atılır. Kan ise, damarlar aracılığı ile bütün vücuda dağıtılır. Süt veren hayvanların memelerinde, haddinden fazla kan deveranı dikkat çekmektedir. Ayrıca meme, çok sayıda ince damarcıklardan meydana gelmiştir. Bu damarların içi ise, süt

²⁴³ Nahl, 66, 67, 68, 69, izah için bkz. et-Taberî, XIV, 132-133, el-Beydâvî, III,185

²⁴⁴ er-Râzî,et-Tefsiru'l-Kebir, XIV, 276; et-Tâberî, Câmî, XIV, 131; en-Nesefî, Medârik, II,291; el-Hazin, Lübâb,III,122

²⁴⁵ Nahl, 66

²⁴⁶ Saygılı, Sefa, "Tartışılmayan Gıda", Zafer İlim Araştırma Dergisi, Şubat, 1998, Sayı 134; s.36.

yapan hücrelerden müteşekkil gözeneklerle doludur.²⁴⁷ Bu damarlarda dolaşan kan içerisinde var olan, bileşimi henüz sıvı dolu bir mekanizmayla süzerek süt imal ederler. Yani daha açık bir ifade ile süt; memede süzülmeden önce, kan halindedir. Memeler musluğundan süzildikten sonra süt haline dönüşür. Bugün dahi bu süzme mekanizmasının işleyiş sırrı halâ çözülememiştir.²⁴⁸

Sütün bu şekilde meydana gelmesi tek kelime ile mucizedir. Çünkü; süt, kendini zahiren oluşturan besinlere tamamen aykırı olarak, safi ve tatlı özelliği ile insanın yapmaktan aciz olduğu bir gıdadır. En akıllı ve şuurlu olan insanın yapamadığı, henüz oluşmasına akıl erdiremediği bir gıdanın oluşumunun sağmal hayvanlara isnât edilmesi ise mümkün değildir. Şu halde her haliyle, “ben ancak sonsuz rahmet, hikmet, ilim, kudret ve irade sahibi olan bir zatın eseriyim” diye ilan eden bu gıda, ister istemez Allah'ın bir fiili olmaktadır.²⁴⁹

Cenab-ı Hak, bu şekilde harika-ı sanat olan sütün yaratılmasını nazara verdikten sonra, insanı tefekküre ve hadiselerin benzerlerini kıyas etmeğe davet ediyor. “Hayvanın yediği ot ve içtiği suyu bağırsaklarda kana dönüştürene hiçbir şey ağır gelmez.²⁵⁰ Binâenâleyh yenilen gıdalardan teşekkül ettirilen insan vücudunun, çürüyüp toprak olduktan sonra, tekrar yaratılacağını da istib'ad edip uzak görmeyin” demek istiyor. Çünkü bunların benzerlerini biz dünyada gözünüz önünde her an yapıp durmaktayız. Bunlardan hareketle “ahiretteki ahvalleri düşünüp kıyas edin” diye insanı ibret ve tefekküre davet etmek istemektedir.

2.5.1.3.Hurma ve Üzüm

Kur'ân'da Allah, diğer meyve ve yemişleri zikretmekle birlikte hurma ve üzüme daha fazla dikkat çekmekte ve onlarla da kendini insanlara tanıttırmak istemektedir.²⁵¹

²⁴⁷ er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**XIV, 276; en-Nesefî, **Medârik**, II, 291;Ebu's-Suûd, **Irşâd**, V, 125

²⁴⁸ Saygılı, **A.g.m** s.36.

²⁴⁹ Güngör, **Kur'ân Penceresinden Bakış**, s.238.

²⁵⁰ er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir** XIV, 276; el-Beydâvî, **Envar**, III, 185; el-Kasîmî, **Mehâsin**, X, 3828; Kutub, **Fizilâl** IX, 210; Nursî, **Bediüzzaman**, **Sözler**, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1979, İstanbul, s.391

²⁵¹ Bakara, 266; En'am, 99; Rad, 4; Nahl, 11, 67; Kehf, 32; Mü'minun, 19; Yasin, 34; İsrâ, 91; Abese 29

"Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de içki²⁵² ve güzel bir rızık edinirsiniz. Şüphesiz bunda da akleden kavim için bir âyet (ibret) vardır.²⁵³

Bu âyette Yüce Allah, insanların nazâr-ı dikkatlerini hurma ve üzüme çekerek "Aklı bulunan kimselere bu iki meyvede tevhid için büyük bir âyet, bir delil ve bir hüccet vardır." demektedir. Çünkü bu iki meyve çok lezzetli yiyeceklerin kaynakları olmaları, susuz bir kum ve kuru bir toprakta bulunmaları sebebiyle Allah'ın kudret ve azametini kör gözlere dahi göstermektedirler. Bu ağaçların, diğer emsallerinin aksine ve zahiri sebeplerin fevkinde olarak susuz bir kum ve toprakta canlılıklarını devam ettirerek, çok tatlı meyveleri yetiştirmeleri vaziyeti birazcık akli olana gösterir ki bunları bu şekilde yapan zat, elbette bu kâinâtı yaratandır²⁵⁴.

Zira son derece hassas bir ölçü içerisinde gerçekleşen bu harikulâde olaya, kör, serseri, şuarsuz, hedefsiz olan kuvvetler, sebepler ve tabiat karışamazlar, o emsalsiz işlere ellerini uzatmazlar. Binâenâleyh bu işleri yapan her şeyi gören, bilen ve her şeye gücü yeten ve insanın acizliğine binâen onun isteklerine cevap vermek suretiyle ihtiyaçlarını gideren Rahim, Kerim, Hakim ve Kâdir bir zattır. Fakat şu hadiselerden bu neticeleri ancak akleden, düşünen kimseler çıkarabilir. Düşünce ve tefekkür sayesinde daha nice ince ve dakik sırları yakalayabilirler. Bu melekedden yoksun kimseler anlatılan bu ibretlerden hiçbirini elde edemeyip o lezzetlere erişemezler.

2.5.1.4. Arı ve Bal

Kur'ân'da insanın nazâr-ı ibretine sunulan nesnelere birisi de arı ve onun eli ile insana takdim edilen baldır.

Rabbin bal arısına: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin, sonra meyvelerin herbirinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylın yollarına git." diye ilham etti. Onların

²⁵² Bu sure ve bu âyet Mekkede nazil olmuştur. O zaman içki henüz haram kılınmamıştı. Daha sonra Medîne'de nazil olan Mâide sûresinin 90 ve 91. âyetleriyle haram kılınmıştır. Bununla beraber bu âyetteki içkinin Rızık-ı hasen-güzel bir rızık karşılığında zikredilmesi içkinin o zamanda da iyi bir şey olarak kabul edilmediğini ve onun bir gün olupta yasak edileceğini hissettirmektedir. Bu âyetteki "seker" ile "Rızık-ı hasen" in ondan önceki âyette geçen "Fıski ve Kan" ile "halis sût" e karşılık olması da dikkat çekicidir. Demek içkinin mevkisi Cenab-ı Hak'ın bu âyetlerde saydığı nimetler cümlesinden değildir, sarâhaten neyhinden evvel de zemmedilmiştir. Bununla beraber "seker" e sirke manası da verilmiştir (Elmalî H. Hak Dini, V, 3107; ayrıca bkz. Beydâvî, Envâr, III, 185;)

²⁵³ Nahl, 67

²⁵⁴ Ebu's-Suûd, İrşâd, V, 125; el-Alusi, Ruhü'l-Meânî, XIV, 176; Nursî, Şualar s.132

karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki onda insanlar için bir şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir âyet (ibret) vardır.²⁵⁵

Bal arısı fitrat ve vazife itibariyle öyle bir kudret mucizesidir ki, koca süre-i Nahl onun ismiyle isimlendirilmiştir.²⁵⁶ Çünkü, o küçücük bal makinesinin bir buçuk santimetre boyundaki vücuduna tükrük bezlerinden sindirim sistemine, ak kan ile sağlanan dolaşım sisteminden kas sistemine, gözlerden, koku almaya yarayan duygulara kadar²⁵⁷ harika sistemler, sonderece hassas bir ölçü ile yerleştirilmiştir.

Bu küçücük vücut öyle kusursuz bir sanat eseridir ki, gözler çok uzaktaki cisimleri 60 defa büyütülmüş olarak görebilmekte, duyular 1 kilometre uzaklıktaki bir çiçeğin kokusunu diğer kokulara karıştırmadan mükemmel bir şekilde alabilmekte, nokta gibi sinir düğümleri hangi çiçeğin daha çok bal özü verdiğini ve hengi çiçek tozlarının taplanmaya hazır olduğunu hatasız olarak göstermektedir. Bu şekilde mükemmel cihazlarla donatılmış bu harika vücut, saniyede 500 defa hareket eden kanatlarla çiçeğe doğru yönelerek ondaki bal özünü usta bir cerrah gibi çekip alabilmekte, kovandan ayrılır ayrılmaz hemen devreye giren kompüter sistemi sayesinde uçtuğu mesafeyi hatasız olarak keydedip şaşırmadan yuvasına dönebilmektedir.²⁵⁸ Kursağında gıdaların en tatlısı olan balı, hemen yanı başında bulunan ve bazen öldürücü olabilen zehirle karıştırmadan, gâyet ustalıkla yapıp insanlara takdim etmektedir.²⁵⁹

Herbiri tekbaşına bir mucize olan bu fiil ve icraatlar nihâyet derecede dakik bir ilim, hikmet, irade ve mükemmel bir nizam ve muvazene ile olduğundan, şuursuz, intizamsız, mizansız olan tabiat ve tesadüf gibi şeyler bu akıl almaz sistem ve faaliyetlere elbette müdahale edip karışamazlar. Binâenâleyh, herşey gibi arının da kendisinden büyük işler yapması, boyundan büyük işlerin altından kalkması, O'nun bu işleri kendi başıyla değil, Allah'ın vahyi ile gerçekleştirdiğini akıl sahiplerine göstermektedir.²⁶⁰

Arının eliyle insanlığa sunulan bal da başlı başına sanatkârını gösteren tatlı ve şifalı bir dellaldır.

İhtiva ettiği değişik kimyevî maddeler ve vitaminlerle biyolojik maddelerin en esrarlısı kabul edilen bal çok özel bir büyütme hormonu ihtiva eden arı sütünede

²⁵⁵ Nahl 68, 69

²⁵⁶ Nursî, Şualar s.131

²⁵⁷ Nurbaki, Haluk "Petekteki Mucize" Zafer İlim Araştırma Dergisi, Sayı: 77, Adapazarı, 1984, s.4.

²⁵⁸ Nurbaki, a.g.m. s.4; Suavi, Cüneyd, Esrarengiz Program, Cihan Yayınları, İstanbul, s,16

²⁵⁹ Nursî, Şualar s.131

²⁶⁰ Güngör, Kur'ân Penceresinden Bakış, s.230.

kaynaklık etmekte ve bu özelliklerin dolaylı bir çok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır²⁶¹ ki, Kur'ân balın bu yönüne de dikkat çekmektedir.²⁶²

Aya insan gönderen XX.asır medeniyetinin, henüz sunî'sini yapmağa muvaffak olamadığı bu "sırlı gıda"yı akılsız, şuarsuz, acımasız olan, insanı ve onun ihtiyaçlarını bilmeyen arının yapması elbette mümkün değildir. Her nimeti çeşitli sebeplerle insana gönderen Cenâb-ı Hak, balı da zehirli bir böceğin eli ile insana takdim etmekte,²⁶³ düşünen ve akleden kimselere bu tatlı nimetle kendini tanıtmak istemektedir. Arı da, bal da lisân-ı halleriyle akledip düşünen insanlara, "Bizler herşeye gücü yeten, herşeyi bilip idare eden bir zâtın eseriyiz" diye seslenmektedirler. Elbette akledip, tefekkür eden insanlar, bu tatlı nimetin arkasında, o nimetin hakiki sahibi olan Yüce Allah'ı akıl gözüyle görür, kendisine olan bu in'amından dolayı da O'na minnettar olurlar.

2.5.1.5.Gece ve Gündüz

Geceyi karanlık ve istirahat, gündüzü aydınlık ve maişet teminine uygun bir şekilde yaratan Allah bunları da insanların ibret nazarlarına sunmaktadır:

"Allah gece ile gündüzü evirip çeviriyor. Şüphesiz bunda (hakikatı gören) gözlere sahip olanlar için bir ibret vardır."²⁶⁴

Herşeyi belli bir ölçüyle yaratan²⁶⁵ Yüce Allah elbette gece ve gündüzü de bir ölçü içinde yaratmıştır. Gündüzü maişet temini için aydınlık, geceyi dinlenmek için karanlık bir şekilde yaratan zat, elbette bu iki nimetten istifade edecek olanları onlardan daha iyi bilmiş ve onların "ihtiyac-ı fitrî²⁶⁶ lisanlar"ıyla yapmış oldukları dualarını, gece ve gündüzü bu şekilde yaratmakla kabul etmiştir. Dünyanın dışındaki gezegenlerdeki gece ve gündüz sürelerine bakıldığında bu meseleyi anlamak daha da kolay olacaktır. Mesela Güneş'e yakın gezegen olan Merkür, kendi eksenini etrafındaki dönüşünü 59 günde Venüs, 243 günde Jüpiter ise 5 saatte tamamlamaktadırlar.²⁶⁷ Yani daha açık bir ifade ile Merkür'ün bir günü 59, Venüs'ün 243 gün, Jüpiter'in bir günü ise 5 saattir. Şu

261 Nurbaki, a.g.m., s. 5

262 Nahl, 68, 69.

263 Suavi, *Esrarengiz Program*, s, 20

264 Nur, 44 izah için bkz. et-Taberî, *Câmi*, XVIII,155; er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XVII, 121; Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Mûhit* VI, 465, el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, XVIII, 192;

265 Kamer, 49

266 Bütün hayat sahiplerinin güç ve kuvvetleri idahilinde olmayan arzu ve ihtiyaçlarının ummadıkları tarzda verilmesi, şüphesiz onların ihtiyaç diliyle yaptığı duaya bir cevaptır. (Nürsî, *Mektubat*, s.277)

267 Taşkın, *Güneş Sistemi* s.68, 71, 82; Kasas 71, 72

halde gün kavramı sadece bizim anladığımız manada 24 saatlik bir zamandan ibaret olmayıp, gezegenlerin kendi ekseni etrafındaki dönme sürelerine göre farklılık arzeden nisbî bir kavramdır.

Cehâb-ı Hak Kur'an-ı Kerimde gece ve gündüzü insanın istifade edeceği şekilde yarattığını²⁶⁸, bunların bu şekilde halk edilmesinin Allah'ın rahmetinin bir eseri olduğunu,²⁶⁹ bu durumun Allah'ın varlığına bir delil teşkil ettiğini²⁷⁰ ifade buyurarak, bunların tesadüfi bir şekilde var olmadıklarını bildirdikten sonra, insanların bu iki nimeti düşünüp şükretmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷¹

"De ki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size ışık getirecek ilah kimdir? Hala işitmeyecek misiniz?"

De ki : Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar devam ettirse, Allah'tan başka istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek ilah kimdir? Hala görmeyecek misiniz?"²⁷²

Bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi, gece ve gündüzün gördüğümüz ve ülfet ettiğimiz bu şekilde yaratılması Allah'ın takdiri ile olmuştur. Yoksa Cenab-ı Hakk'ın beyan ettiği şekilde gece ve gündüz devamlı olsalardı, dünya üzerinde bu günkü hayatın meydana gelmesi gezegenlerde olduğu gibi mümkün olmayacaktı.

Eğer dünyada, gündüz devamlı olsaydı Dünya'nın Güneş'e bakan yüzü Güneş'ten gelen ışıklarla aşırı derecede ısınacak ve bu sıcaklık, atmosferi bir iki dakika da parçalayacak ve okyanusları da bir iki saat içinde buharlaştıracak ve üzerinde rahat ve sükûnla yaşanan Dünya sadece mangal külü haline gelecekti.²⁷³ İnsan için son derece korkunç ve ürkütücü olan bu manzaradan Allah'ın rahmetinin eseri olan gecelerin yaratılmasıyla²⁷⁴ kurtulunmuştur.

Şâyet dünyada sürekli gece olsaydı soğukluk korkunç dereceye düşecek ve meftun olunan şu güzelim dünya yaşanmaz bir vaziyet alacaktı.

²⁶⁸ Yunus, 67; İsra 12; Furkan 47; Neml 86; Zümer 5; Gafir 61; Nebe 11

²⁶⁹ Kasas 73

²⁷⁰ Rum 23, Fussilet 37

²⁷¹ Bkz. er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XVII, 121; Ebû Hayyan, **el-Bahru'l-Muhit**, V, 177, Ebû's-Su'ûd, **İrşâd**, IV, 162.

²⁷² Kasas, 71, 72

²⁷³ Tuna, **Güneş Sistemi**, s.74.

²⁷⁴ Kasas, 73

İşte bütün bu olması muhtemel durumları tefekkür eden insan anlar ki, herşeyi olduğu gibi gece ve gündüzü de yaratıp insana hizmetkâr eden²⁷⁵ insanı insandan daha iyi bilen ve bildiğini yarattıklarıyla izhar eden bir zattır. O, yaratmış olduğu afakî ve enfüsi nimetler karşılığında insandan, kendisini tanıyıp O'na ibadet etmesini istemektedir. Evet gece ve gündüz de Cenâb-ı Hak'kın âyetlerindedir.²⁷⁶ Bu âyetler de gerek varlıkları ve gerekse varoluşlarının neticesi olarak, içlerinde sakladıkları birçok nimetleriyle Allah'ın varlığına, birliğine, herşeyi görüp bildiğine ve kudretinin nihâyetsizliğine delâlet ve işaret etmektedirler. Tabi ki, diğer âyetlerde olduğu gibi, bunlardan da sadece düşünen, tefekkür eden akıl ve basiret sahipleri istifade etmektedirler. Bu melekelerden yoksun olan kimselerin bunlardan hakkıyla istifade etmeleri söz konusu değildir.

2.5.2.Kur'ân Kıssaları ve Alınacak Dersler

Hacim itibariyle Kur'anın yaklaşık yarısını teşkil eden²⁷⁷ kıssalar, üzerlerinde durulup ders ve ibret alınacak konuların başında gelir.

Lügatte, bir kimsenin izini takip edip ardınca gitmek, birisine bir sözü beyan edip açıklamak²⁷⁸ anlamına gelen kıssa; istilâhi olarak yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda, tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hadiselerin, muhataplarına adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesidir.²⁷⁹

Kıssa, geçmişte vukua gelmiş olayları bildirerek ders ve ibret almaları için, insanları zihnen ve hayâlen mazide yaşatmayı gâye edinmiştir. Kur'ân'da anlatılan bu kıssaların hikâye olmayıp gerçeğin ta kendisi olduğunu Kur'ân şu âyetiyle beyan etmektedir:

"Andolsun ki peygamberlerin (Hz. Yusuf ve kardeşleri) kıssalarında akıl sahibi kimseler için ibretler vardır. Kur'an uydurulabilen bir söz değildir. O,

²⁷⁵ Nahl, 12, İbrahim, 14

²⁷⁶ Fussilet 37, Rum, 23

²⁷⁷ Yıldırım, Kur'ân-ı Kerîm İlimlerine Giriş, s.40.

²⁷⁸ el-Cevherî, **es-Sihâh**, III, 1051; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, III, 102; Asım Efendi, **el-Okyanus**, II, 1204.

²⁷⁹ Şengül, İdris, **Kur'ân Kıssaları Üzerine**, Işık Yayınları; İzmir, 1994 s.46.

kendinden önceki kitapları tastik eden, inanan toplumlara herşeyi açıklayan, doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmettir"²⁸⁰

Kur'ân kıssalarının vakâya mutabakatı, herhangi bir hayalin karışmamış olması hakikati, muhataplara ders ve ibret olması açısından da etkili bir unsurdur. Çünkü muhatapın kıssalarda zikredilen örnek şahısların hareketlerinden etkilenip, taklit edebilmesi onların müsbet davranışlarına tabi olması, bu olayların insanlık tarihinde bizzat vuku bulmuş gerçekler olduğuna inanmasıyla mümkündür.²⁸¹ Olup olmadığından şüphe edilen bir kıssanın, tarihî olay ve haberin, akl-ı selim sahiplerini müsbet yönde etkilemesi, onları kötülüklerden caydırması veya örnek şahsiyet ve tavırlara özendirici rol oynaması insan tabiatı için pek uygun görülmemektedir.²⁸² Böyle bir tarz ve üslûbun seçilmesi de Kur'ân'ın icaz ve belagatına tamamen zıttır.

Asıl maksadı, insanları hidâyete ulaştırmak olan Kur'ân²⁸³, kıssalar ile geçmiş peygamber ve ümmetlerinin durumlarını muhataplarına naklederken, bunun yanında bazı mümin ve kâfir kulların ibretli olayları ile dikkat çekici münferit kıssalarını da anlatmıştır. Kur'ân, bu hedefi daha iyi gerçekleştirip muhataplarının zihinlerine iyice yerleştirmek için de, kıssaları nakletmiş, bu şekilde mücerret mana ifade eden âyetler ile insanlığa bildirilen prensip ve esaslar "kıssalar uslubu" ile umumun anlayacağı bir şekilde amelî ve çarpıcı olarak tebliğ edilmiştir.²⁸⁴

Peygamberlerle kavimleri arasındaki mücadeleleri konu alan tarihi kıssaların yanında²⁸⁵, Kur'ân'ın indiği ortamda meydana gelen, sonradan gelecek müslümanlara her türlü hareket ve davranışlarında rehber olacak kıssalar da²⁸⁶ vardır. Ayrıca şehâdet alemi denilen bu alemin sınırları dışında meydana gelmiş²⁸⁷ ve gelecek olan hadiseleri konu alan gaybî haberler²⁸⁸ de kıssalar kategorisine dahil edilebilir.

280 Yusuf, 111

281 Kılıç, Sadık, *Mitoloji, Kitabı Mukaddes ve Kur'ân*, Nil Yayınları, İzmir, 1993, s.174.

282 Şimşek, Sait, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1993; s.62; Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s.62.

283 İsrâ, 19.

284 Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s.71.

285 Tan, Zeki, *"Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Salih, Nuh, Şuayb Kavimlerinin İnkırâzında Ma'siyetin Rolü"* (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Erzurum, 1994, s.20.

286 Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s.80.

287 Hz.Ademin yaratılışı vb. olayları konu alan kıssalardır. bkz. Bakara, 30-39; Araf 11-25; Hicr, 26-45; İsrâ, 61-654; Kehf, 50 vd.

288 Cennet ve Cehennem ahvali ile ilgili olaylar.

Kıssaların, "surenin genel havası ve siyak-sibak munasebetiyle" her seferinde değişik ayrıntılar eklenerek farklı ushla anlatılmasından ibaret olan²⁸⁹ tekrar özelliğinin yanında, kıssa hangi amaç için anlatılıyorsa hadisenin sadece o kısmının zikredilmesi ve içerisine birtakım dinî telkin ve tevcih unsurlarının yerleştirilmesi gibi bir takım özellikleri de vardır.

Kur'ân kıssalarının gayesi, "Kur'ân'ın indiriliş maksadını gerçekleştirmektir" diye özetlenebilir.²⁹⁰ Diğer bir ifade ile Kur'ân'ın "tevhit nübüvvet, haşır, adalet ve ibadet" gibi ana hedefleri, kıssaların da başlıca gayeleridir. Kıssaların belli başlı gayeleri şunlardır:

İnsanları anlatılan kıssalar üzerinde düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak. Düşünmek ve hadiselerden ibret almak Kur'an'ın bir emridir.²⁹¹ Netikem Yüce Allah insanlığı geçmişte meydana gelmiş olayları düşünmeye ve onlardan ibret almaya davet etmektedir.

"Nice memleketler var ki, o memleket (halkı) zulmetmekte iken biz onları helak ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar (çökmüş) tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve (ıssız kalmış) ulu saraylar vardır. (Sana karşı gelenler) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu..."²⁹²

"Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır."²⁹³

Kur'ân, peygamberlerin tebliğine kulak tıkayan kavimlerin başlarına gelen çeşitli felaketleri bildirerek onlar gibi davranan; inkâr edip büyüklenen kimselerin de benzeri akıbetlere düşer olacakları dersini vermektedir.²⁹⁴

"Andolsun ki biz, küfür ve isyanda sizin benzerlerinizi hep helak etmişsinizdir. Düşünüp ibret alan yok mudur"²⁹⁵

²⁸⁹ Kıssaların özellikleri için bkz., ez-Zerkeşî, el-*Ḥurhân*, III, 8-34; Şimşek, Said, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s.111-115; Derveze, İzzet, *Kur'ânü'l-Mecid*, çev: Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, s.149-155; Tabbara, *Maâl Enbiya Fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s.26-27; Yıldırım, Suat, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar," *EAÜİFD*, Ankara, 1979, sayı 3, s.39; Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s.250-258.

²⁹⁰ Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim İlimlerine Giriş*, s. 106.

²⁹¹ Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s.79

²⁹² Hac, 45-46.

²⁹³ Yusuf, 111.

²⁹⁴ Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınları, Konya, 1984, s.354.

²⁹⁵ Kamer, 51.

Bu ve benzeri âyetlerle Cenâb-ı Hak, peygamberler vasıtasıyla gönderdiği mesajı dinlemeyip, nefis ve hevaları doğrultusunda hareket ederek yeryüzünde zulüm ve haksızlık yapan kimselerin akibetlerinin hep helak olduklarını gözler önüne sermekte ve muhatapların, onların o sû-i akibetlerden ders ve ibretler almalarını istemektedir.²⁹⁶

İşta kıssalar, geçmiş kavimlerin başlarına gelen çeşitli musibetleri bildirerek muhataplarının ders ve ibret almalarını sağladığı gibi, onları "irşâd ve terbiye etme" görevini de gerçekleştirirler.

İnsan, fitratı itibariyle geçmişle ilgili haberlere karşı aşırı derecede bir ilgi duyar. Özellikle de yaşanmış kıssaları öğrenme merakı daha fazladır. Bu kıssaları dinlerken, gayr-i ihtiyârî olarak, onlardan ders ve ibret alacağı da şüphe kabul etmez bir gerçektir.

Bu özellikleri dolayısıyla, kıssalar "İslâmi terbiye metotları" içerisinde kullanım bakımından ilk sıralarda yer almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de terbiyede bu metodu kullanarak, Kur'ân'ın mücmel olarak anlattığı bazı kıssaları daha ayrıntılı olarak ashabına anlatmıştır.²⁹⁷

Kur'ân, kıssalarda anlatılan müsbet ve menfi şahsiyetleri ve onların akibetlerini bildirmek suretiyle, insanları, hayır kanadını temsil eden fert ve toplumların örnek hayatlarına özendirerek, benzer bir hayatı yaşamaya teşvik etmiştir. Şer kanadındakilerin tavır ve yaşantılarını ve bunun neticesi olan, sû-i akibetlerini bildirerek muhatabı, onlara benzer yaşayış biçimi içinde olmaktan sakındırmıştır.²⁹⁸

Kur'ân-ı Kerîm, başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere bütün peygamberler ve onlara gönülden inanmış o müminler topluluğunda biz inanan müminler için güzel örnekler bulunduğunu ifade etmiştir.²⁹⁹ Bütün yönleriyle beşeriyete örnek olacak o nuranî silsilenin, çok zor ve ağır imtihanlarla dolu hayatlarını muhataplarının nazarlarına arz ederek ,onların numûne-i imtisal olacak hal ve davranışlarını taklide teşvik etmiştir.

Kur'ân bunların yanında tarihte yaşamış şer kanadındaki model şahsiyetlerden bazılarını da anlatmak suretiyle, küfür ve inkârın çirkinliğini ve her iki dünyada da

²⁹⁶ Bkz. et-Taberî, *Câmi*, VII, 154; en-Nesefî, *Medârik*, I, 184; el-Hâzin, *Lübâb*, I, 285; Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, IV, 80; el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, VII,102; Ebû's-Suûd, *İrşâd*, III, 114; el-Kasîmî, *Mehâsin*, IX, 3485; Kutub, *Fizilâl*, VIII, 281.

²⁹⁷ Hz. Musa ve Hz. Hızır Kıssası, Ashab-ı Uhdut Kıssası, Mağarada Mahsur Kalan Üç Arkadaşın Durumları (*Buhârî, Kitabu'l- Edep*, VII 69-70; Ashab-ı Uhdut Kıssası ile ilgili haberler için bkz. İbn Keşir, *Tefsiru'l-Kur'ân*, IV, 492, 493.)

²⁹⁸ Yıldırım, *Kur'ânı Kerimde Kıssalar*, s.43

²⁹⁹ Ahzab, 21; Fatiha, 6-7; Nisa, 69; Mümtehine, 4

neticesinin hüsrân ve pişmanlık olduğunu ibretlerimize sunmuştur. Meselâ, Musa (a.s.) kıssasında Firavun'un inkâr ve zülmünü ve akıbetini anlatmakta³⁰⁰; her devirde onun gibi, inkârcı, zalim, diktatör idarecilerin akıbetinin ergeç husran ve pişmanlık olacağını amelî bir şekilde gözlerimiz önüne sermiştir.³⁰¹

Karun kıssasıyla da, zenginliği ile şımarıp azan, mal ve servetini fesat, haksızlık ve zulüm yolunda kullanan zengin tiplerin sonlarının helâk olacağını ibret olarak anlatmıştır.³⁰²

Hz.Nuh, Hz.Hud, Salih, Lut ve Şuayb (a.s.)'in kavimlerinin kıssalarıyla³⁰³ inkârcı, puta tapan, Allah'ın elçilerini dinlemeyip, en kötü fuhuş va ahlaksızlığı irtikâb etmekten çekinmeyen, ölçü ve tartıda hile yaparak haksız kazanç elde etmek isteyen toplumların eninde sonunda dünyada şiddetli azapla; ahirette de ebedi cehennemle cezalandırılacaklarını tarihî gerçekler olarak ibretlerimize sunmuştur.

Öte yandan Kur'ân kıssaları, Kur'ân'ın Allah kelâmı ve Resul-i Ekrem (s.a.v.)'in O'nun peygamberi olduğunu isbat etmektedir. Kur'ân, Hz.Adem'den, son peygamber Hz.Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelen peygamberlerden bazılarının başlarından geçen mühim vakaları, ibretli hadiseleri, zikretmektedir ki, bu bahsedilen hadiseler Tevrat ile İncilde de konu edilmektedir. Kur'ân ise, bu kitapların ittifak ettikleri meseleleri tastik, ihtilafa düştükleri hususları da tashih ederek anlatmaktadır. Ehl-i Kitap, Kur'ân'ın bu haberlerine asla itiraz edememekte, şu haberler yanlış diyememektedir.³⁰⁴

Demek ki, bu kıssalar Hz.Peygamber'in (s.a.v.) akıl ve zekasının mahsulü değildir. Çünkü bunlar akılla düşünülüp uydurulacak şeyler olmayıp ancak işitmekle alakalı rivâyetlerdir. Okuma-yazma ve kültür ile ilgili hususlardır. Halbuki Resul-i Ekrem (s.a.v.) umunun ittifakıyla ümmî idi. Okuma yazması olmadığı gibi, hiç kimseden de ders almamıştı.

Şu halde böyle ümmî bir zatın geçmiş hadiseleri görür gibi en gerçek şekilde haber vermesi, O'nun Allah'ın resülü olduğunu ve bilgisinin vahye müstenid bulunduğunu isbat eder.³⁰⁵

³⁰⁰ Bkz. Araf, 103-136; Enfal, 52-54; Yunus, 75-92; Taha, 41-79; Şuara, 10-68; Kasas, 32-42

³⁰¹ Bkz. Ebû Hayyan, *el-Bahrul-Muhit* V, 189, el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, XI, 184, el-Kâsimî, *Mehâsin*, IX, 3391; Kutub, *Fizilâl*, VIII, 57

³⁰² Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar*, s.45

³⁰³ Bkz. Araf 59-95, Hud 25-95, Şuara 105-190

³⁰⁴ et-Tabbara, *Meâl Enbiyâ fi Kur'ân'i'l-Kerim*, s.24; Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim İlimlerine Giriş*, s.106

³⁰⁵ Yıldırım, *A.g.e.* s,106

Bu hususa Kur'an şu âyetleriyle işaret etmektedir.

"Biz bu Kur'ân-ı vahyetmekle en güzel beyanı kıssa olarak sana anlatacağız. Halbuki sen daha evvel bundan elbette haberdar değildin."³⁰⁶

"Bunlar gayb haberlerindendir ki sana onları vahdediyoruz. Bunları dana evvel ne sen biliyordun, ne de kavmin."³⁰⁷

Kıssalar, aynı zamanda Hz.Peygamber (s.a.v.) başta olmak üzere bütün ehl-i imanı teselli ve takviye, ehl-i küfrü de azabla tehdit etmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.), zaman zaman kabilesi ve kavmi tarafından çok şiddetli eziyet ve cefalara maruz kalıyordu. Böyle durumlarda Cenâb-ı Hak, geçmiş peygamberlerin ümmeti ile olan mücadelelerini havî olan kıssaları inzâl ederek, peygamberimiz ve ona tabi olan müminleri teselli ediyordu.³⁰⁸ Nazil olan bu âyetler, diğer peygamberlerin de aynı yoldan geçtiklerini, aynı mücadeleyi verdiklerini ve kavimleri tarafından çeşitli sıkıntılara maruz bırakıldıklarını anlatıyordu. Bütün bu hususlar nazara verilerek, Hz.Peygamber ve ehl-i iman teselli ediliyor, sabır ve metanet göstermeleri isteniyordu.³⁰⁹

Kur'ân, kıssalarında anlatılan mucize ve harika olaylarla, bazı ilmî gelişmelere de işaret edip insanlığı bu yönde teşvik etmektedir.

Kur'ân'ın, peygamber mucizelerinden bahsetmesinin hikmetlerinden birisi de insanlığa maddi terakkiler için gerekli olan örnekleri göstererek, o mucizelerin benzerlerini yapmaları için onları teşvik etmektir.

Sanki Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin kıssa ve hikayeleriyle maddi terakkinin esaslarına ve temellerine işaret ederek şöyle der:

"Ey insanlar! Şu gördüğünüz mucizeler, bir takım örnek ve numûnelerdir. Fikirlerinizi birleştirip, çalışmalarınızla şu örneklerini benzerlerini yapabilirsiniz" Evet, mâzi, istikbâlin ayinesi olduğundan, istikbalde meydana gelecek olan icatlar, mazide bina edilen esas ve temeller üzerine kurulacaktır.³¹⁰

Hatta denilebilir ki günümüzdeki maddi terakkiler de bir noktada ilahî dinlerin gösterdiği işaretlerden, oldukça yararlanmışlardır.

306 Yusuf, 3

307 Hud, 49

308 el-Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali el-Hasenî, en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya fi Davi'l-Kur'ân, Dârul Fikr, Beyrut, H. 1383, s.105-114; et-Tabbara, Meâl Enbiy fi Kur'âni'l-Kerim, s. 351-352; bkz. Dikmen, Mehmet, Peygamberler Tarihi, Cihan Yayınları, İstanbul, 1987, s. 554.

309 Şimşek, Kur'ân Kıssalarına Giriş, s.78

310 Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar, s.44

Meselâ, insanlığın gemiyi ilk kez kullanması,³¹¹ bir çok sanatın esası olan demirin yumuşatılıp, bakırın eritilmesi,³¹² Hz.Süleyman'ın bir günde iki aylık mesafeyi rüzgara binerek katetmesi³¹³, Hz.Musa'nın asasını vurmasıyla vurduğu yerden suyun fışkırması³¹⁴ gibi mucizeler ve benzerleri, insanlığın gelişmesinde bazı önemli gerçekleri hatırlatmaktadır.

Bu gün, bu mucizelerin bir kısmının benzerleri gerçekleşmiş veya gerçekleştirmek için bilim adamları gerekli gayretleri sarfetmektedirler. Beşeriyetin elde ettiği bu başarılar, istikbalde de bunların benzerlerini vücuda getireceklerinin bir delilidir. Kıssalarda anlatılan mucizelerin işaretlerini, bilim ve teknoloji alanında ümit ve sevk aşıl原因 birer sâik olarak anlamak insanlığa birşey kaybettirmeyeceği gibi, aksine çok şeyler de kazandıracaktır.³¹⁵

2.5.3.Kur'ân'da Meseller ve Gayeleri

İnsanlığa en son ve en mükemmel ilahî mesajı takdim eden Cenâb-ı Hakk'ın, Kur'ân'da insanlığı hidâyet ve kemâle davet için kullandığı önemli üslûplardan birisi de Kur'ân ilimlerinde "Emsûlü'l-Kur'ân" adıyla bilinen üslûp çeşididir. Kur'ân'ın muhataplarına arz ettiği bu üslûp, ibret ve dersler ihtiva etmesi cihetiyle, adeta kıssaların bir uzantısı gibi görünürse de, Kur'ân bunları kıssalar içinde mütalaâ etmemektedir.

"Mesel" kelimesi, lügatte; bir şeyin benzeri, aynı şey, delil, hüccet, bir nesnenin sıfatı, ibret ve ölçü manalarına geldiği gibi; kıssa, hadis ve destan manalarını da ihtiva etmektedir.³¹⁶ Meselin çoğulu ise, "emsâl"dir.

Aynı kökten türemiş olan "temsîl", bir kıssa veya söz beyan etmek; "temessül" ise, bir şeyin suretine girmek, onun gibi görünmek manasına gelir. Darb-ı mesel de bir şeyi misal getirmek ve o şeyi mesel olarak zikretmek demektir.³¹⁷

Kur'ân'da bir çok kelime, lügat ve kök anlamlarının sınırlarında kalmak şartıyla, değişik siyaklarda, farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu kelimelerden birisi de mesel dir.

311 Bkz. Hud, 37-44; Kamer, 13-15

312 Kefh, 99; Enbiya, 80; Sebe, 10-13

313 Sebe, 12

314 Bakara, 60; bkz. Nursî, Sözlür, s.237-244

315 Şengül, Kur'ân Kıssaları.Üzerine, s333; Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar, s.44

316 Bkz. el-İsfahanî, el-Müfredât s.462; İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, XI, 610-611; Asım Efendi, el-Okyanus, IV, 83; İbn Sealibi Abdülmelik. el-Eşbâh ve'n-Nezâir thk. Muhammed el-Misri, Kahire 1984 s.54

317 el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1816, İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, XI, 612; Asım Efendi, el-Okyanus, IV, 89

Kur'ân ıstılahı ve Tefsir Usûlü ilminde ise mesel, hakikatte vuku bulmayan, ancak tezkir, va'z, teşvik, zecr, ibret, bir hareketi tasvib, kastedilen mananın akla yakınlaştırılması, mananın hissedilir şekilde tasvir edilmesi gibi gayeler için Kur'ân'ın getirdiği misaller diye tanımlanır.³¹⁸ Bu tanım kelimenin lügat anlamıyla tam uygunluk arz etmektedir. Ayrıca mesel halk arasında kabul görüp yayılmış teşbihe dayalı, içerisinde bir düstur ve hikmet taşıyan kinâyeli veciz sözlerdir³¹⁹ diye de tarif edilmiştir ki, bu tanıma göre mesel Türkçemizdeki atasözleri manasına gelmektedir.

Meseller, Kur'ân'ın önemli usulü şekillerinden birisidir ki, bu tarz ile bir takım önemli hallerin, olayların, gerçekte meydana gelmeyen suretler ve darb-ı mesellerle tasviri yapılarak, muhataba ulaştırılması istenen mana ve mesajlar, anlaşılır bir tarzda sunulmaktadır.³²⁰ Ancak Kur'ân-ı Kerim'de mesel kelimesi kıssalar siyakında, kelimenin kök anlamı sınırları dahilinde ibret, örnek ve ders anlamında bir çok defa kullanılmıştır.³²¹

“Andolsun ki, biz size (muhtaç olduğunuz bilgi ve hükümleri) açık açık bildiren âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan (onların hayat hikayelerinden) örnekler ve takvaya ulaşmış kimseler için öğütler indirdik.”³²²

Yukarıda mesel kelimesinin ıstılahı tarifi verilirken "hakikatte vuku' bulmayan" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu ifadeden hareketle Kur'ân da mesel kelimesi ile ifade edilen bütün olayları, tarihî gerçeklikleri olmayan birer temsili ifade olarak telakkî etmek, son derece yanlıştır.³²³ Çünkü mesel kelimesi temsil anlamının yanında bir olgudan alınan "ders ve ibret" anlamını da ifade etmektedir.³²⁴

Kur'ân-ı Kerim'de kıssalar siyakında zikredilen:

"Onlara Ashabul-Karyeyi misal ver."³²⁵"Allah inkâr edenler için Nuh'un karısıyla, Lut'un karısını örnek gösterir."³²⁶"Allah iman edenler için Firavun'un hanımın örnek gösterir"³²⁷ gibi âyeti kerimeler ve diğer bir kısım âyetlerde olduğu

318 Şengül, Kur'ân Kıssaları Üzerine, s.56, Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s.174

319 Ulutürk, Veli, "Kur'ân-ı Kerim'de Meseller," EAÜİFD, 11.Sayı Erzurum-1993 s.76

320 Elmalılı H. Hak Dini, I, 244

321 Nur, 34; Yasin, 13; Zuhruf; 56, 57, 59 vd.

322 Nur, 34

323 Şengül, Kur'ân Kıssaları Üzerine s.74

324 İbn Sealibi, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, s.54

325 Yasin, 13

326 Tahrim, 10

327 Tahrim, 11

gibi³²⁸ bir kıssa veya onun belli bir bölümünün, mesel kelimesi ile ifade edilmesi, tarihte vukuu kesin olan "Ashabu'l-Karye" kıssasını, Hz.Nuh (a.s), Hz.Lut (a.s)'ın hanımlarını ve Firavun'un hanımını "temsilîdir, aslı yoktur", deyip inkâr etmek mümkün değildir. Böyle bir inkâr hem Kur'ân'a, hem de tarihi gerçeklere aykırıdır.³²⁹

Yukarıda misal olarak verilen âyetlerde geçen mesel kelimesi, Türkçede anlaşılan temsil manasında olmayıp, ders ve ibret için anlatılan tarihî misal (örnek) manasına gelmektedir.³³⁰

Aslında Kur'ân'ın muhataplarına sunduğu bu temsilî ifadelerde tasvir edilen olaylar, tarihen vukuu mümkün olaylardır. Çünkü; misal için de olsa, vukuu mümkün olmayan, insanlık tarihi ve gerçeğine ters düşen olaylar,³³¹ ibret için tasvir ederek anlatmak, akıl ve mantıkla telifi mümkün olmayan bir durumdur.³³¹ Bu gerçeğe binâen, Kur'ân'da temsilî olarak da olsa tasvir edilen olaylar gerçeğe uygun keyfiyetlerdir. Her şeyi ile gerçek olan Kur'ân'ın, farazî, utopik ve insanlık gerçeğine aykırı olayları ibret için nazarlara arzemesi düşünülemez.³³²

Cenâb-ı Hak insanları Kur'ân'la hidâyete çağırmakta ve bu davetinde çeşitli üslûp ve ifade biçimleri kullanmaktadır. Diğer üslûp tarzlarında olduğu gibi meseller ile insanları, huzura, saadete çağırmaktadır.³³³

Meseller, gaye itibariyle kıssalar gibi aynı hedefe hizmet eden, fakat unsurları ve yapıları itibariyle kıssalardan farklılıklar arzeden bir üslûp şeklidir.Kur'ân'da mesellerin ifadesinden onların gayesi gâyet açık olarak anlaşılmaktadır.

"Bu misaller (yok mu?) İşte biz onları insanlar düşünsünler diye irâd ediyoruz"³³⁴

"Andolsun ki biz bu Kur'ân da insanlara her türlü misalı, belki öğüt alırlar diye verdik."³³⁵

"İşte biz bu temsilleri insanlar için getiriyoruz, fakat onları ancak alimler düşünüp anlayabilir."³³⁶

328 Bkz. Âl-i İmrân, 59; Zuhuf, 56, 57, 59; Nur, 34; Kefh, 32; Ankebut, 43; Yasin, 13

329 Şengül, Kur'ân Kıssaları Üzerine, s.74

330 er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir, XXI, 564.

331 Kılıç, Sadık, Mitoloji,Kitabı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim, s.174

332 Şengül, Kur'ân Kıssaları Üzerine, s.77

333 Ulutürk, Kur'ân-ı Kerim'de Meseller,"s.95

334 Haşr, 21

335 Zümer, 27; Kamer, 22

336 Ankebut, 43

Bu âyetlerde de açıkça ifade edildiği üzere, mesellerin Kur'ân'da zikredimesinin gayesi başta insanların düşünüp, nasihat ve öğüt almalarını sağlamaktır. Temsili olarak anlatılan olayları derinlemesine inceleyerek onlardan ders ve ibretler çıkarmaktır. Fakat ne var ki, insanların ekserisi tefekkür ve düşünce melekesini yerli yerinde kullanamadıklarından dolayı beklenen müsbet neticeyi elde edememektedirler. İşte herşeyde olduğu gibi bu mesellerden de ancak iyice düşünen ve bilen insanlar gereği gibi faydalanırlar.³³⁷

2.5.4.Kur'ân'da Tarih ve Alınacak İbretler

Çalışmanın bu bölümünde **ibret** ile ilgili olması sebebiyle **tarih** konusu üzerinde durulacak ve bu konuya Kur'ân'ın bakış açısının nasıl olduğu işlenecektir.

Vuku' buldukları tarihleri belirlemek kaydıyla bütün zaman dilimleri boyunca meydana gelen olayları araştıran³³⁸ tarih, hayalcilik üzerine değil, müşahede üzerine kurulmuş bir ilim dalıdır. Öteki ilimlerde olduğu gibi, olayları yakından ta'kip ve tahlil ederek karşılaştırır;³³⁹ aralarındaki bağları ortaya çıkararak insanlığın geleceğine ışık tutar.

İnsan başıboş ve sorumsuz bir varlık olmadığı³⁴⁰ gibi, konusu insan olan tarih de anlamsız ve boş bir ilim değildir. Çünkü tarih geçmişten günümüze insanın hayatını, eylemlerini, hem cinsleriyle olan ilişkilerini, galibiyet ve mağlubiyetlerini, meydana getirdikleri kurumları, zaman içerisinde geçirdiği değişimleri ve bu değişimin sebep ve sonuçlarını hülasa herşeyi ile insanı ve insan topluluklarını incelemektedir.³⁴¹

Kur'ân, tarih ve tarihî olaylara ibret maksadıyla asıl gayesine paralel olarak, ehemmiyet vermekte ve tarih denilen yaşanmış olaylar manzumesinden yeterli derecede alıntı yapmaktadır.³⁴² O, önemle üzerinde durduğu tarihî olayları, geçmişe ait haberleri de sadece kuru bir rivâyet maksadıyla meraklı olanlara bildirme gayesi taşımaz. Onun

³³⁷ Kur'ân'da "meseller", sarîh (açık) ve kâmin (gizli, remizli) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Sarîh mesele, Bakara, 17, 20, 74; Ali İmran, 59, 60; A'raf, 41; Kehf, 45,46; kâmin mesele ise; İbrahim, 24,27; A'raf, 58; Nur, 35; En'am,70; Enfal, 23 âyetleri örnek olarak verilebilir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Ulutürk, **"Kur'ân-ı Kerim'de Meseller,"** s, 90-110

³³⁸ Şengül, **Kur'ân Kıssaları Üzerine**, s.85.

³³⁹ Yıldız, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, I, 26; Tarihin değişik tarifleri için bkz. Togan Z. Velidi, **Tarihte Usûl**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985

³⁴⁰ Kıyame, 36; Beled 5.

³⁴¹ Yıldız, Abdullah, **Tarih Bilinci**, Denge Yayınları, İstanbul, 1994, s.20

³⁴² et-Tabbara, **Meâl Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerim**, s.25.

asıl gayesi, tarihî haberler arkasında gizli, kıymetli değerleri özetlemek, insanın değişmeyen fitrat özelliklerini, varlık alemine, toplumlara hükmeden ve aleme istikrar veren sabit sünnetleri açıklamak,³⁴³ milletlerin izzet ve zilletine sebep olan amillerin tesbit edilmesine yardımcı olmaktadır.

Tarihin önemi, geçmişin aynasında bugünü görüp, geleceği sezebilme noktasında ortaya çıkmaktadır. Tarihçi, olayları sebep ve sonuçlarıyla birlikte irdeleyip sorgulayarak bir takım yargılarda bulunacak ve onları mantikî kurallar içinde, belirli yerlere oturtacaktır. Sonra da kökleri tarihte bulunan, bugün uzantıları ve yansımaları görülen gelişmelerin, gelecekte nasıl bir şekil kazanacağını tahmin etmeye çalışacaktır. Bu bakımdan tarih bir anlamda geleceği görme, geleceğe yön verme ilmidir. Bir başka ifade ile tarih, geçmişin değil, geleceğin tarihidir.³⁴⁴ İşte bu öneminden dolayı Yüce Allah, Kur'ân'da insanları tarih öğrenmeye yönlendirmekte, geçmiş milletlerin yok olmasına sebep olan fiilerin tesbit edilip, onlardan uzak olunmasını ve aynı hataların tekrar edilmemesini istemektedir.³⁴⁵

Cenâb-ı Hak Kur'ân'ın birçok âyetinde; "Yeryüzünde gezin-seyahet edin" veya "yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı?" buyurarak muhataplarını geçmiş kavimlerin hallerini araştırmaya, onlardan geriye kalan ibretli manzaralardan dersler çıkarmaya teşvik etmektedir. Muhataptan öncekilerin³⁴⁶, yalanlayanların³⁴⁷, zulmedenlerin³⁴⁸ şirk koşanların³⁴⁹ akıbetlerinin nice olduklarına bakmasını, onların bu hale düşmelerinin sebeplerini araştırmasını istemektedir.

"Şüphesiz sizden önce (Sünnet olmuş; mahiyetleri insanlık tarihinin hiçbir devrinde değişmemiş) nice olaylar gelip geçmiştir. (O halde) yeryüzünde gezip dolaşın da (Hakk'ı) yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın (ibret alın).³⁵⁰ Bu âyetin tefsirinde müfessirlerin çoğunluğu âyette geçen ("sünnetü'l evvelin") sünnetten maksadın, Cenâb-ı Hak'ın "Yalanlayanların akıbetlerinin nasıl olduğunu

343 Kutub, **Fizilâl** II, 460

344 Yıldız, **Tarih Bilinci**, s.40

345 Yıldız, **Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi**, I, 22.

346 Rum, 9; Yusuf, 109; izah için bkz. er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir** IX, 339; el-Hâzin, **Lübâb**, III, 46, Kutub, **Fizilâl**, VIII, 490

347 En'am, 11; Â-i İmrân, 137; Nahl, 36; izah için bkz. et-Taberî, **Câmi**, VII, 154; en-Nesefî, **Medârik**, II, 4; el-Hâzin, **Lübâb**, I, 285, II, 6; el-Kâsimî, **Mehâsin**, VI, 2252, Ebû Hayyan, **el-Bahru'l-Muhit** IV, 80; el-Alusî, **Ruhu'l-Meânî**, VII, 102

348 Hac, 45-46; izah için bkz. er-Râzî, **et-Tefsiru'l-Kebir**, XVI, 350; Kutub, **Fizilâl**, X, 251

349 Rum, 42

350 Â-i İmrân, 137.

görün" ifadesinin işaretiyle, "helak etme ve kökünü kurutma" kanunları olduğunu ifade etmişlerdir. Âyetin devamında, "Yeryüzünde gezin, seyahet edin" buyrulularak daha önce yaşamış olan kavimlerin durum ve hallerininin müşahade edilip araştırılması teşvik edilmiştir. Şüphesiz Kur'ân'ın "seyahat ediniz" emrindeki maksadı, insanların hidâyetine sebep olacak şekilde ders ve ibret almalarını sağlamak ve onların faydalı şeyler öğrenmelerini temin etmektir. Yoksa sadece turistik amaçla, gafil insanların yaptıkları gibi seyahat etmek değildir.³⁵¹

Yine Yüce Allah, insanların ders ve ibret alarak, yaşantıları için faydalı sonuçlar çıkarmaları maksadıyla peygamber kıssalarına yer vererek:

"Andolsun ki peygamberlerin kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır"³⁵² buyurmakta insanlardan peygamber kıssalarını tetkik etmeyi, araştırmayı ve kendilerine gerekli olacak dersler çıkarmayı istemektedir. İnsanlığın elinden tutup maziye gezdirerek, geçmişin ibretli sahnelerini temaşa ettirip gaflet ve ülfet perdesini gözlerden kaldırmayı arzu etmektedir.

Bu cümleden olarak Cenâb-ı Hak "Nuh ³⁵³, Lut³⁵⁴, Seb'e ³⁵⁵, Ad ³⁵⁶, Semûd kavimleriyle³⁵⁷, Ashab-ı Eyke'nin helak edilmesinde³⁵⁸ ibretler olduğunu bildirerek onların acı sonlarına benzer bir durumla karşılaşılmasını için, insanları uyarmakta ve onların bıraktıkları kötü eserlerden dersler alınmasını istemektedir.

Bu ve benzeri âyetler geçmiş toplumlara ait bölgeler gezilirken ya da onlara ait tarihî kalıntılar, incelenirken, araştırmacıların o toplumun, çöküşüne yol açan nedenleri tesbit ederek, kendi yaşantıları için dersler çıkarması ve o toplumların düştükleri yanlışlara düşmeden doğru yola yönelmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Resulullah (s.a.v.)'de tarihî kalıntılarla ilgili benzer tavsiyelerde bulunmuştur. Tebük seferi esnasında, el-Hicr bölgesinden geçerlerken Medâyin-i Salih'e uğramış ve Hz. Salih'in devesinin su içtiği kuyuyu göstererek, bu kavme gelen azabı orada bulunan

351 er-Râzî, **et-Tefsiru'l- Kebir** VII, 79; Neseî, **Medârik**, I, 184; el-Hâzin, **Lübâb**, I, 285; Ebû Hayyan, **el-Bahrul-Muhit** III, 61; Ebû's-Su'ud, **Irşâd** II, 88; el-Alusî, **Ruhul-Meânî** IV, 66; el-Kâsimî, **Mehâsin**, V, 978; Elmalî H., **Hak Dîni**, II, 1180

352 Yusuf, 111

353 Ankebût, 15; Şuara, 119; A'raf, 64,72

354 Secde, 26; Saffat, 137,138; Hicr, 75,77

355 Sebe, 15

356 Şuara, 139

357 Şuara, 158

358 Ankebut, 37

ashaba anlatmış ve sonra da buranın bir gezinti yeri olmadığını, aksine bir ibret yeri olduğunu hatırlatarak adeta onlara bir tarih dersi vermiştir.³⁵⁹

Kur'ân, anlattığı tarihi olaylarda refah ve bolluk içinde yaşayan ve ahlâken çöken toplumların, adeta sağırlaşıp körleştiklerini, felaketin apaçık belirtilerini göremez hale geldiklerini ve bunun sonunda da kendi elleriyle sû-i akıbetlerini hazırladıklarını bildirmektedir.³⁶⁰

"Biz hangi ülkeye uyarıcı göndermişsek, oranın zengin ve şımarık ileri gelenleri"; Biz sizin getirdiklerinizi inkâr ediyoruz, mal ve evladı çok olan bizleriz, biz azap görmeyiz" demişlerdir.³⁶¹

Servet, sahipleri tarafından insanlığın maddî ve manevî açılardan yükselmesi için kullanılmadığı takdirde büyük bir ihtimalle, onları felaket uçurumuna götürmektedir.³⁶² Bu, fitratın yerleşmiş bir kanunudur.³⁶³ Cenâb-ı Hak dinini vaz' etmek için bir kavme peygamber gönderdiğinde, oranın ileri gelen önderlerinin hakimiyet sahaları tahdit edilip, mevcut konumlarına zarar verdiğinden, öncelikle onlar peygambere itiraz ederek kendilerinin bu makama daha layık olduklarını söyleyerek inkâra başlar ve Allah'ın elçisine düşmanlıklarını ilan ederler. Egemen oldukları toplumu diledikleri gibi yöneterek zayıf, masum ve mazlum halk gruplarına haksızlık ederler.³⁶⁴ Neticede, kaderin kendi aleyhlerine hüküm vermelerine sebep olarak tarihî değişimi gerçekleştirirler.

Her genel kaidenin istisnâî durumu olduğu gibi, servet ve makam sahiplerinin "hak dava"ya karşı çıkmaları prensibinin de istisnâî durumu olacaktır. Bu açıdan "her zengini", şımarık zenginler grubuna dahil etmemek gerekir. Diğer bir ifade ile mal çokluğu, şımarıklığın sebeplerinden biridir, ama her zengin şımarık değildir. Tarihin her döneminde, bu sınıf insanlardan **Hak Davaya** gönül veren ve onların ilklerinden olma şerefine nail olanlar olmuştur. Bunlar arasında Hz.Musa'ya inanan Firavun'un karısı³⁶⁵

³⁵⁹ Müslim, *Sahih, Kitabü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, IV, 2286; Köksal, *İslam Tarihi*, XVI, 184-190; **Suruç, Peygamberimizin Hayatı**, II, 613

³⁶⁰ Bkz. Hud, 116; Tevbe, 86-93; En'am, 123; İsrâ, 16; Sebe, 34, 35; Şuara, 27; Zuhruf, 23; Haşr, 7

³⁶¹ Sebe, 34-35

³⁶² Sıddıki, Mazharuddin, *Kur'ân da Tarih Kavramı* trc: Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları 1.bsk, İstanbul, 1982, s.58

³⁶³ er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XVIII, 350; Kutub, *Fizilâl V*, 424

³⁶⁴ Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s.88.

³⁶⁵ Tahrim, 11

Asiye'yi Hz.Süleyman'ın çağrısına icabet ederek iman eden Sebe kraliçesi Belkıs'ı³⁶⁶ ve Peygamberimize iman edenlerin ilklerinden olan Hz.Ebubekir ve Hz.Osman'ı zikredebiliriz.³⁶⁷

Yine Yüce Allah Kur'ân'da tarihî olaylardan bahsederken, ısrarla bazı benzerlikler üzerinde durmakta, benzerliği olan bu olayların belli bir takım ilahî kanunlar gereğince sürekli olarak tekraralandığını vurgulamakta ve bu (kanun)un tarihin bütün devirlerinde aynı olup değişmeyeceği gerçeğini bildirmektedir.

"Öncekilere uygulanagelen kanunu görmezler mi? Sen Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın (Ve yine). Sen Allah'ın kanununda bir başkalaşma katiyyen bulamazsın."³⁶⁸

Kâinâta, atomdan güneş sistemine kadar umum mevcudâtın tabi olduğu bir kısım kanunlar mevcuttur. Hiçbir varlık kendisi için tayin ve takdir edilmiş bu ilâhî yasanın haricine çıkamaz.³⁶⁹ Bunun gibi insan ve toplumların da, tarihî seyir içerisinde izledikleri belli kanunlar vardır: Bu kanunları bir takım maslahatlar için vaz' eden Allah, tarih içerisinde kullarına tularına karşılık, nasıl muamele edeceğini belirtmiş ve prensip olarak belirtilen bu sünnetlerde bir değişikliğin olmayacağını da bildirmiştir.³⁷⁰ Tarihin başlangıcından beri Cenâb-ı Hak verdiği söz gereği değişmez bir tavır sergilemiş bu tavrın ilerde de aynen uygulanacağını bildirmiştir.

İşte bu açıdan Kur'ân, insanlardan tarihî olayların sathî görüntüleriyle değil, onların temellerinde yatan hareket ettirici nedenler ve ilahi yasalar (sünnetullah)'la ilgilenmelerini ister ve insanlığın bu kanunları keşfedip tabî olmaları durumunda, tarihin akışını yönlendirebileceğini vurgular. Bir çok âyeti ile geçmiş toplumların başlarına gelen musibetlerden ders alınmasını ve onları felaketlere sürükleyen davranışlardan vazgeçilmesini ister. Aksi halde, "O toplumların başlarına gelen musibetler, sünnetullah'ın bir gereği olarak sizin de başınıza gelecektir" diyerek³⁷¹, Allah'ın sürekli, değişmez ve sabit kanunlarının öğrenilip, onlara uygun hareket edilmesi durumunda toplumların, kaderlerini daha iyi ve güzel bir istikamette yönlendirip, felaketlerden kurtulabileceklerini hatırlatır.

366 Nemi, 44

367 Şimşek, Kur'ân Kıssalarına Giriş, s.90

368 Fatır, 43

369 Yasin, 38-40; A'râf, 54; Nahl 12

370 Özsoy, Sünnetullah, s. 155

371 A.g.e., s.157

Bütün bu anlatılanların ışığı altında insana düşen vazife; tarihî seyir içerisindeki uygulamalardan hareket ederek, bütün boyutlarıyla bu sünnetleri kavramaya çalışmak ve istikbâlini bu kanunlardan yararlanarak şekillendirmektir. Öncelikle topluları yönlendirme ve değiştirme misyonunu elinde bulunduran insanların, tarihî seyir içerisinde milletlerin kaderine hükmeden amilleri çok iyi bilip, o kanunlar müvacehesinde hareket etmeleri, hem kendileri, hem de idare ettikleri milletlerin kaderini yakından etkileyeceğinden dolayı, çok önemlidir. Şâyet bu şekilde tarihî olaylardan ders alınmazsa, tarih tekerrür etmeye devam edecektir.

2.5.5.Kur'ân'da Cezalar ve İbret Yönleri

Yaratmış olduğu her varlığı sayısız hikmet ve gayelerle donatan, göstermiş olduğu âsâr ile abesten münezzeh olan Yüce Allah'ın kulları için vaz'etmiş olduğu hükümlerde de elbette bir takım gaye ve maksatları olacaktır. Bu gaye ve maksatlar her halükârda insanların dünya ve ahiret saadetlerini te'minine matuftur.³⁷² Kullarına, onlardan daha fazla merhametli olan Allah'ın, onların zararına hükümler koyması düşünülemez. Fakat, insanlar bu hükümlerdeki derunî maslahatları ilk bakışta göremedğinden itiraz ederler. Haddizatında aklı selim ile meseleye bakıldığında, beşerin çirkin gördüğü o cezaların tatbikinin altında nice güzelliklerin saklı bulunduğu görülecektir.

Sonsuz rahmet ve hikmet sahibi olan Yüce Allah, insanların irtikâb edeceği bir takım suçlar için bazı cezalar koymuştur ki, bunlar, haksız yere adam öldürenin öldürülmesi (Kıyas), hırsızlık yapanın elinin kesilmesi, zina edenin genel kabule göre, bekâr ise, yüz sopa vurularak cezalandırılması gibi hükümlerdir. Burada "el kesme cezası"nın ibret yönüne temas edilerek meseleye açıklık getirilecektir.

Kur'ân da hırsızlık suçuna, ceza olmak üzere şöyle buyrulmaktadır.

"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkalarına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir."³⁷³

Evvela, İslâmiyet her hırsızlık edenin elinin kesilmesini emrediyor şeklinde bir telakki tamamen yanlıştır. Çünkü hırsızın elinin kesilmesi için bir takım şartların

³⁷² Şa'bân, İslâm Hukuk İliminin Esasları s.350

³⁷³ Mâide, 38

bulunması gerekmektedir.³⁷⁴ İslâm, bir suçun işlenmemesi için önce tedbirleri alıp uygulamış, sonra da, o suça karşılık olmak üzere caydırıcı cezalar koymuştur. Meselâ, hırsızlığı önlemek için zekatı emrederek, sadakayı teşvik etmiş, bunlarla, insanı hırsızlığa sevk eden sebepler ortadan kaldırılmaya çalışmıştır. Sonra da şiddetli cezalar koyarak ona meyledenleri o histen vazgeçirmeyi hedeflemiştir.³⁷⁵

Hırsızlığa itici sebepler yokken, hırsızlık eden kişi, bir ahlak hastalığına tutulmuş demektir. Bu ahlaksızlığından dolayı, ibret için onun eli kesilir ki, bir daha kimse böyle bir suçu işlemeye cesaret bulamasın.

Hırsız, yakalanıp hakim huzuruna çıkarılmadan önce yaptığına pişman olur, tevbe eder ve yaptığı tevbede gerçekten samimi olduğu anlaşılırsa, ona, el kesme cezası tatbik edilmez. Bu ceza, ancak uslanmayıp bu kötü işte ısrar eden kimselere, verilen bir cezadır. Aklını başına alıp ıslah olan kimsenin eli kesilmez. Çünkü, dinin gayesi, insanların elini kesmek değil, toplumun sulh ve düzenini sağlamaktır. Eğer bu sulh, el kesilmeden de sağlanıyorsa, mutlaka suçlunun elinin kesilmesi gerekmez. Fakat, hırsıza, yaptığına pişman da olsa, hapis, gözetim altında bulundurma ve çaldığı malı ödetme gibi cezalar verilir.³⁷⁶

Bütün bu kolaylaştırıcı hükümlere rağmen, hırsızlıkta ısrar edip, ahlaken sükut etmiş kimseler için, Yüce Allah **ibret** verici bir ceza olmak üzere, elinin kesilmesini emrediyor. Bu ceza ile Yüce Allah, insanların mallarını başkalarının tecavüzünden koruyor.³⁷⁷ Çünkü, hırsız başkasının malına elini uzattığı anda Arş-ı ilahiden nazil olan emir hatırına gelir. İmanın kendisine bahsettiği o özellikle kalp kulağı ile "Kelâm-ı Ezeli"nin o nehyini hissedip işitir gibi, iman ve itkadı heyecana ve ulvi hisleri harekete gelir. Ruhun etrafından, vicdanın derin yerlerinden o sirkat (hırsızlık) isteğine hücum gibi bir halet-i ruhiye meydana gelir. Nefis ve hevesden gelen o arzu parçalanır, çekilir ve giderek o meyil bütün bütün kesilir.³⁷⁸ O kötü fiili işlemekten vazgeçer. Fertleri böyle düşünen insanlardan oluşan bir cemiyette de herkes malının korunmasından emin olmuş olur.³⁷⁹

³⁷⁴ ez-Zuhaylî, Vehbi, *İslam Fıkhı Ansiklopedesi*, İlim Müşaviri M. Emin Saraç, Risale Yayınları, İstanbul, 1997, VII, 393-413.

³⁷⁵ Ateş Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, II, 524; Kutub, *Fizilal*, IV, 224

³⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 525

³⁷⁷ Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'âniyye*, s.441

³⁷⁸ Nursî, Bediüzzaman Said, *Hutbe-i Şâmiye*, Sinan Matbaası İstanbul 1960, s.67

³⁷⁹ Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'âniyye* s.441

Bu ibret verici ceza, aynı zamanda Allah'ın kötülüklerden menedici cezasıdır. Kötülüğü işlemeğe meyleden nefsi, bu şekilde ondan alıkoyduğu için de ilâhî rahmetin ifadesidir.³⁸⁰ Bu ilâhîrahmet, fert için olduğu kadar toplum için de bir rahmettir. Bu rahmet sayesinde cemiyette tüm insanlar birbirlerinden emin olarak yaşarlar.³⁸¹

Hiç kimse, insanlara Allah'tan daha fazla merhamet sahibi olamaz. İnsanlar, Allah'ın bu sonsuz rahmetini ilk bakışta tam idrak edemediklerinden, ilahî hükümlerdeki bu cezalara itiraz edebilirler. Halbuki meseleye çeşitli yönlerden bakacak olsalar, bu hususta kendilerinin ne kadar hatalı olduklarını anlayacaklardır.

Meselâ, senede bir defa olmak üzere bir şehirde hırsızlık yaptığı sabit olan bir kişinin elinin kesilmesi, diğer insanlara müessir bir ipret olup, o vilâyet ahalisinden hırsızlığa niyetlenenleri o kötü fiilerinden alıkoyacak ve hırsızlığın asgari seviyeye indirilmesi sağlanacaktır. Şer'i haddin tatbikinin telkin ettiği heybet ve mehabet (hürmetle karışık korku azamet) sayesinde o şehir ahalisinin malları emniyet altına alınmış olacaktır.³⁸²

İnsanların mallarını koruyup, toplumda güven ve emniyetin temimine sebep olan bu cezanın bir takım insanî mülahazarlarla tatbik edilmemesi diğer insanlara zulumdür. Zira bu hadisede acınıp, merhamet edilecek birileri varsa o da "malı çalınan" veya çalınma endişesiyle her an rahatsız edilen insanlardır. Aksine bir uygulama hırsız koruma, hırsızlığı teşvik ve cemiyet hayatını altüst etme anlamına gelmektedir.

İşte Yüce Allah'ın hırsızlıkta olduğu gibi diğer suçlar için koyduğu cezalara sağduyu ile bakılacak olursa şu neticeye varılır: Allah'ın koyduğu her bir hükümde insanların ilk bakışta idrak edemediği sayısız maslahat ve faydalar vardır. İnsanlar sınırlı akıllarıyla bu hikmet ve maslahatları kavrayamadıklarından dolayı itiraz ederler. Fakat mesele çok yönleriyle ele alınıp müsbet ve menfi cihetleri iyice tahlil edildiğinde ilâhî adalet'in insanların faydasına hükümler vaz' ettiği anlaşılacaktır.

³⁸⁰ Kutub, *Fizilâi* IV, 230

³⁸¹ A.g.e. 230

³⁸² Vehbi, *Ahkâm-ı Kur'âniyye* s.442; İbnu'l-Arabi, Ebubekir Muhammed, b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Matbaatu İsa el-Babi'l-Halebi, 1968, Mısır, s.III, 1315; el-Cassas, Ebubekir Ahmed b. Ali, er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Daru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut 1335, III, 264; el-Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmet, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Daru Kitabi'l-Arab, Beyrut, 1967, XII, 167;

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂYET-İBRET MÜNASEBETİ

3.1.Âyet ve İbret Kavramları Arasındaki Münasebet

Kâinatta yaratılmış, en küçüğünden en büyüğüne kadar, canlı, cansız bütün varlıklar Allah'ın varlık ve birliğini gösteren birer âyettir.³⁸³ Bu âyetler, evrende her an varlıklarıyla akıl sahibi insanların, nazarlarını kendilerine çevirmelerini isterler ve hal dilleriyle, "bana dikkatle bak, benimle şu evrenin yaratıcısını bulabilirsin"³⁸⁴ diye haykırırlar. Bu sessiz seslenişe kulak veren insanlar onlardan gerekli ders ve ibreti alarak yaratıcıya iman hakikatine intikal ederler. Onun varlığını, birliğini, sonsuz güç, kudret ve ilmmini anlarlar.

Pek çok insan da, her zaman yüzyüze, gözgöze geldikleri bu ayetlerin yanından gelip geçerler... Bu ayetler adeta onları kendilerine çağırırlar. Kendilerinin görülmesini, incelenmesini beklerler... Fakat insanların çoğu ne onları görür, ne seslerini duyar ve ne de derin manalarını hissederler.³⁸⁵

Demek âyetler, tüm insanlığa gönderilen ve gösterilen birer işaret ve sembollerdir. Her işaret ve sembol gibi bunlar da, kendilerinden başka bir mananın anlaşılması için konulmuşlardır.³⁸⁶ İnsan şâyet, bunlara takılıp kalırsa, âyetlerden gerektiği şekilde istifade edemez ve ayetler böyle kimseler için yok mesabesinde kalır. Fakat, bu sembol ve işaretlerin ne anlam taşıdıklarını idrak edip, onların anlatmak istedikleri gerçeği kavrayan kimseler için ise, bu âyetler ibret olmaktadır. Çünkü, onlarla asıl maksat olan neticeye intikal edilmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, âyetten istifade edilip yaratıcıya ulaşıldığında âyet, ibret olmakta; ama, âyetten, onun yaratıcısının varlığına iman ve marifetle intikal sözkonusu olmazsa âyet, âlamet ve işaret olarak kalmaktadır. Gerek kavli ve gerekse kevnî âyetlerden gerekli ders alınmadığı takdirde onlardan istifade söz

383 Güngör, M. Kur'ân Penceresinden Bakış, s. 218

384 Nursî, Şuâlar, s.88-98

385 Güngör, M. Kur'ân Penceresinden Bakış, s. 218

386 İzutsu, Kur'ân da Allah ve İnsan s.127

konusu değildir. Binâenâleyh Kur'ân, Allah'ın âyetlerinden ancak akıl ve basiret sahiplerinin istifade edeceğini birçok âyetiyle vurgulamaktadır.³⁸⁷

Kavlî ve kevnî âyetler gibi, insanlara ders verip, aldatmaz nasihatçılar olan ve kendi durumlarına bakarak onlardan ibret almayı telkin eden nice ibret-âmîz manzaralar da aynen bu âyetler gibi, hatta onlardan daha da etkili bir şekilde, kendilerine bakan insanlara sessiz ve anlamlı konuşmalarıyla çok şeyler anlatmaktadırlar. Fakat bakar kör ve sağır olan insanlar, sabah-akşam o ibret-engiz manzaraları seyrettikleri halde onlardan ibret alamamakta, hayvanî yaşayış tarzlarını sürdürmektedirler. Kur'ân, helak edilen kavimlerin durumlarını anlatırken, onların akibetlerinden ibret alınmasını istemektedir. Fakat bunlardan akıl ve basiret sahipleri gereken dersi alıp istifade etmekte, diğer insanlar ise o harabe mekanlarda şoursuzsa dolaşmaktadırlar.

Âyet-ibret arasındaki ilişkiye bu şekilde değinildikten sonra, bunların anlam bakımından ilişkilerini tesbit edebilmek için, "âyet ve ibret" terimlerinin kullanıldığı âyetler üzerinde durulacaktır.

3.1.1. "Âyet" Teriminin "İbret" Anlamında Kullanılması

"Ayet" lafzının etimolojik tahlilinde de belirtildiği gibi, bu kelime, "Allah'ın varlık ve birliğine delalet ve işaret eden şey" anlamını da ihtiva etmektedir.³⁸⁸ Yüce Allah'ın tanınip bilinmesine yardımcı olan her şey, bir âyet olmaktadır. Yaratılmış olan herbir mevcutta, Allah'ın varlık ve birliğini gösteren âlamet ve nişanlar vardır.

Yüce Allah, kendisini insanlara tanıtip, bildirmek için mahlukatı yaratmış³⁸⁹, onların herbirisine değişik özellik ve kabiliyetler vermiştir. Varlıklar da kendilerine bahşedilmiş değişik özelliklerle, akıl almaz hizmetler yapmakta ve bu halleriyle "O Gaybî Zat Olan Yüce Allah" 'ın bilinmesine çeşitli yönlerden vesile olmaktadır.

Kainatta yaratılmış canlı, cansız bütün varlıklar, birer âyet olarak Allah'ın bilinmesine sebep olmakta ve düşünüp tefekkür eden insanların, ibret almalarına, Allah'ı bilme hakikatine ulaşmalarına sebep olmaktadır.

İnsanların ibret almalarına aracı olan bu âlametler, Kur'ân'da bazan "ibret" olarak kullanılmıştır.

³⁸⁷ Bakara, 164; Rad, 4; Nahl, 67; Ankebut, 35; vd. Bkz. Abdülbaki, *Mu'cemu'l-Müfehres* s.595

³⁸⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, III, 733; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* IV, 529, Asım Efendi, *el-Okyanus* II, 18.

³⁸⁹ Zariyat, 56

Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde (onların haberlerinden) soranlar için âyetler vardır.³⁹⁰

Bu âyet-i kerimede geçen “âyet” lafzı, müfessirler tarafından “ibret” diye tefsir edilmiştir.³⁹¹ Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.v)’nin ümmi olduğu bilinen bir gerçek olduğu halde, O’nun, Hz. Yusuf (a.s)’ın kıssasını en güzel ve doğru bir şekilde anlatması, hem Hz. Muhammed (s.a.v)’in Allah’ın elçisi olduğuna, hemde O’nun sözlerinin doğruluğuna delildir. Zira, hayatı boyunca hiç kimseden ders almamış ve ilim tahsil etmemiş bir zatın, geçmiş hadiseleri, bir kitaptan okurcasına doğru bir şekilde anlatması, O’nun vahy ile konuştuğunun en açık bir delilidir.³⁹²

İşte Kur’ân’da ki, diğer kıssaları olduğu gibi, bu kıssayı da birazcık insaf ve tarfsız bir yaklaşımla inceleyip araştıran kimseler, Hz. Peygamber (s.a.v)’in Allah’ın elçisi olduğu hakikatine intikal ederler. O’nun peygamberliği hak olduğunda, Hz. Muhammed (s.a.v)’i risaletle görevlendiren Allah’ın varlık ve birliği hakikati de analımlı olur.

Misal olarak verilen âyet-i kerimede³⁹³, ibret alınmasına sebep olan “âyet” lafzı, ibret manasında kullanılarak sebep, neticenin yerine konulmuştur. İbret alınmasına vesile olan husus, son derece zahir ve açık olduğundan, sebep, müsebbebin (sonucun) yerine konularak, bu şekilde sebebin kendisi bizzat ibret olarak nitelendirilmiştir.

Bunların, dışında Kur’ân’da, "İnne fi zalike leâyeten li-kavmin yesmeûn, ya'kilun, yetefekkerûn"³⁹⁴ gibi ifadelerle biten âyet-i kerimlerdeki âyet lafzı, çoğu kez ibret manasında kullanılmıştır. Bu âyetlerin tamamının burada zikredilmesi konunun sınırlarını aşacağından dolayı iki âyetle iktifa edildi.

3.1.2. “İbret” Teriminin “Âyet” Manasında Kullanılması

İbret kavramının ifade ettiği manalar açıklanırken de değinildiği gibi, bu kelime lûgat olarak bir halden başka bir hale intikal etmek, geçen şeylerden ders ve ibret almak

³⁹⁰ Yusuf, 7

³⁹¹ et-Taberî, *Câmi*, III, 198; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân* II, 469; el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, XII, 189; Elmalılı H, *Hak Dini*, IV, 2937; Kutub, *Fizilâi* VIII, 317

³⁹² el-Hâzin, *Lübâb*, III, 48; Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, V, 272; Nursi, *Mektubât*, s.90

³⁹³ “Âyet” lafzı, Yunus Suresi, 92.ayetinde de ibret manasında kullanılmıştır. Bu âyette Yüce Allah, Fravun’un cesedini çıplak olarak, secde eder bir vaziyette sahile atacağını beyan etmektedir. O’nun bu haliyle çürümeden ve bozulmadan korunmuş olması hususu da, insanlar için büyük bir ibret ve öğüt olmaktadır. (bkz. en-Nesefi, *el-Medârik*, II, 175; el-Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, XI, 184; el-Hâzin, *Lübâb*, II, 314)

³⁹⁴ Bkz. Hicr, 77; Nahl, 11, 13, 67, 69; Şuara, 8, 67, 103; Neml, 52; Ankebut, 35

anlamlarına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, bazı kelimelere kök anlamlarının sınırları içerisinde kalmak şartıyla, değişik siyaklarda farklı anlamlar yüklemiştir. İbret kelimesi de bunlardan birisidir. Kur'ân'da bu kelime "geçen şeylerden ders ve öğüt almak anlamında"³⁹⁵ kullanıldığı gibi Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden âyet manasında da kullanılmıştır. Bu durumda da ibretin lûgat anlamında var olan "intikal etmek, ubur etmek, geçmek, müşâhede edilenden hareketle, müşâhede edilmeyeni bilmek, tanımak" gibi manalara hamedilme söz konusu olmuş olur. Bu yönüyle her bir âyet, bir önceki konuda da işaret edildiği gibi, kendinden ziyade Allah'ı bildirip, O'nun tanınmasına yardımcı olmakta ve insanların yaratılmışlardan ders ve ibret alarak Allah'ı bilme hakikatine ulaşmalarını sağlamaktadır.

Allah'ı bilme hakikatine sebep olan bu ayetlerden, O'nun varlık ve birliğine "delalet ve işaret etme yönü" kuvvetli olan âyetler, Kur'ân'da ibret olarak nitelendirilmiştir. Bu şekilde, ortaya konan delillerin Allah'ı bildirip tanıtmada ki güçlü tesirleri vurgulanmış olmakta, ayrıca, ibret olarak nitelendirilen bu hüccetlerin, benzerleriyle kıyas edilip, aynı sonucun, onlara da uygulanması için, akıl, tefekküre davet edilmek istenmektedir.

Mesela Yüce Allah Kur'ân'da bu hususla ilgili şöyle buyurmaktadır.

"Sizin için hayvanlarda da (ibretler) deliller vardır. Onların karınlarının içindikilerden size içiriyoruz. Onlar da sizin için daha bir çok faydalar vardır"³⁹⁶

Bu âyette Cenâb-ı Hak, koyun, keçi, inek ve deve gibi sağmal hayvanların karınlarından (kan ile fişkı arasından), insanlar için halis, temiz ve içimi kolay bir gıda olan sütü yarattığını açıklayarak "sizin için yaratılmış bu hayvanlarda, ibretler vardır" buyurmaktadır. Bu şekilde, hayvanların insanlar için, birer hizmetkar olarak yaratıldığı dikkate verilerek, onların eliyle insanlara takdim edilen başta süt olmak üzere, diğer nimelerin de sırf Allah'ın rahmet eseri oldukları vurgulanmaktadır. Çünkü, bu nimetlerin, Allah'tan başka, diğer sebeplere isnad edilmeleri imkansızdır. Mesela; süt, sağmal hayvanların karınlarında, kan ile fişkı arasından süzülüp geldiği halde onlara bulaştırılmadan³⁹⁷ temiz ve saf bir şekilde memelerden çıkması, öyle harikulâde bir hadisedir ki, bunların akılsız ve şuursuz olan hayvanların fiilleri olması imkansızdır. Zira; sütün bileşimini, oluşumunu, ona ihtiyaç duyan, başta insan olmak üzere bütün

³⁹⁵ Haşr, 2; Naziat, 26

³⁹⁶ Nahl, 66

³⁹⁷ et-Taberî, Câmi, XIV, 131; er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir, XIV, 276 ; en-Neseî, Medârik, II, 291

yavruların vücut ve sindirim yapılarını ve bunlar gibi diğer hususları akılsız ve şuursuz hayvanların bilmesi imkansızdır. İnsan varlıkların en akıllı ve en şurulusu olduğu halde, hayvanlardan elde ettiği sütü imal edememesi gerçeği de bunu isbat etmektedir. Şu halde süt, ister istemez, her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın eseri olduğu, ortaya çıkmaktadır.

İşte Kur'ân, bu şekilde Allah'ı bildirip tanıtmaya yönü kuvvetli olan ayetleri, "ibret" olarak nitelendirmekte ve bununla şu hususa dikkat çekmek istemektedir: "Misal için arzedilen sağmal hayvanlara, her ne şekilde olursa olsun, menfaat temin eden diğer hayvanlar da kıyas edilerek, onlarla takdim edilen nimetler tefekkür edilip, düşünüldüğünde, Allah'ı bilme hakikatine ulaşılabilirdiği gibi, O'nun, kullar üzerinde ki ikramları hissedilebilir. Yine aynı şekilde, meyveli ağaçlar da hayvanlara kıyas edilmek suretiyle, ağaçların dallarına asılı ve herbiri birer kudret mucizesi olan; başta üzüm, hurma ve nar olmak üzere diğer meyvelerin sırf Allah'ın lütuf ve ihsanının birer eseri oldukları anlaşılabilir" diyerek, bu şekilde insanı, ibrete ve tefekküre davet etmektedir.

Yine Kur'ân'da " Allah, gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için mutlak bir ibret vardır³⁹⁸, buyrulurken, gece ve gündüze insanların dikkatleri çekilmekte, onlardaki nimetleri düşünmeleri istenmektedir.

Gece ve gündüzün durumlarının değişmeleri; bazan gündüzün, bazan da gecenin uzaması ve bunun sonucu olarak mevsimlerin meydana gelmesi, gündüzün, kazanç ve geçimin sağlanması için aydınlık, gecenin uyku ve istirahate uygun olacak şekilde karanlık olarak yaratılmış olmaları³⁹⁹ gibi bir çok husus hiçbir cihetle tesadüfe, tabiata havalesi mümkün olmayan gerçeklerdir. İnsan, gözünden ülfet yanı alışı gelmişliğin vermiş olduğu basitlik perdesini kaldırıp, bu hadiseleri ilk defa görüyormuş gibi hayret ve tefekkürle bakacak olsa, bu akıl almaz olaylar karşısında hayret edecek, bu hadiselerin yaratıcısını şiddetle merak edecek ve nihayet bütün bu esrarangiz hadiseleri yaratan yüce yaratıcıya intikal edecektir.⁴⁰⁰ Çünkü, bütün bu sıralanan hadiseler bir nizam ve intizam içerisinde bir birini izlemekte, bu olağanüstü denge dünya yaratıldığından beri devam ede gelmektedir. Dünya üzerinde, gündüz ve gecenin bu durumlarını almalarının arkasında, son derece ince bir plân ve program

³⁹⁸ Nur, 44

³⁹⁹ et-Taberî, Câmî, XVIII, 155 ; en-Nesefî, Medârik, III, 149; er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir, II, 163; Ebu's-Suûd, İrşâd, IV, 162

⁴⁰⁰ Kutub, Fizilâi, II, 560

bulunmaktadır. Aksi halde onların (gece-gündüz) istifade edilecek şekilde meydana gelmeleri söz konusu değildir.

Her hadise ve olayı olduğu gibi gece ve gündüzün yaratılması hadisesini de, gereği gibi düşünen, araştıran ve ibret nazarıyla bakabilen kimseler, Allah'ın varlık ve birliği hakikatine intikal ederler.

İşte Kur'ân'da Dünya ve Güneş'in konum ve dönme hızlarıyla ilgili olarak meydana gelen gece ve gündüz hadisesine insanların dikkatleri çekilerek "bunlarda basiret sahipleri için ibretler vardır" buyrulmakta ve bununla şu hususada dikkat çekilmek istenmektedir: "Örnek olarak verilen bu hadiseye ibret nazarıyla bakılarak, bundan yaratıcıya ulaşılabildiği gibi, gece ve gündüz içerisinde meydana gelen olaylar da, ibret nazarıyla bakılıp tefekkür edildiğinde, onların her birisinden de, Allah'ın varlık ve birliğini bilme gerçeğine ulaşabilir"⁴⁰¹ diyerek aklı, "benzer hadiseleri düşünüp tefekkür etmeye" davet etmekte ve sözü, uzun olmaması için, kısa kesmektedir.

3.2. Âyetlerden İbret Alanlar

Kâinâtı had ve hesaba gelmez mahlukatla şenlendirip onların herbirisini vahdeniyetine delil olacak şekilde yaratan Allah, insanları da onlara bakıp tefekkür edecek, onlardaki dakik sanatları anlayacak şekilde akıl, kalp göz ve kulak gibi duygularla bu âleme göndermiştir. Herşeyi bir maslahat ve faydaya binanen yaratan yaratıcının insanı diğer varlıklara nisbetle çok kıymetli cihazlarla bu dünyaya göndermesinin de elbette bir gayesi olacaktır. Bu gayeyi onlara gönderdiği fermanla açıklayan⁴⁰² Yüce Allah, insanlara, yaratmış olduğu varlıklara ibretle bakıp tefekkür edecek gözler, onların ne anlam taşıdıklarını anlayacak akıl ve kalpler, ilahî kelamına muhatap olabilmesi için de kulaklar bahsetmiştir.⁴⁰³ Ta ki insan bu alem sarayında teşhir edilen antika sanatları hakkıyla anlasın ve onların ne maksat için sergilendiğini idrak etsin.

İnsanı, eserden hareketle müessiri, fiilden hareketle fâili bulabilecek şekilde mükemmel cihazlarla techiz eden Yüce Allah, onu bu şekliyle de bırakmamış, sonsuz rahmet ve merhametinin eseri olan peygamberlerle de, Kendisi'ni bildirip tanıtmak

⁴⁰¹ er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, II, 163

⁴⁰² Zariyat, 56; izah için bkz. el-Beydâvî, Envâr, V, 98; İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'ân, IV, 238

⁴⁰³ et-Tâberî, Câmi, XIV, 152; el-Hâzin, Lübâb, III, 128

istemmiştir. Beşeriyete hem maddi hem de manevi önder olan o mümtaz şahsiyetlerin ellerine, Kâinât Yaratıcısının memuru olduklarını gösteren mucizeler vererek, insanların, onlara tabi olmalarını istemiştir.

İnsanlığa yapılan bunca lütuf ve ikrama rağmen onların bir kısmı gönderilen ve gösterilen sayısız âyet ve mucizelere gözlerini kapayıp, kulaklarını tıkamış, gözlerini kamaştıran O güneşi görmezlikten, Kâinatı çınlatan o muazzam sesi duymazlıktan gelerek kendilerine verilen o kıymetli vasıtalarla hakkıyla yararlanamamışlardır. Bu nedendir ki, hayvaniyet derekesine hatta onlardan da aşağıya düşmüşlerdir.

“...Onların kalpleri vardır, onlarla idrak edemezler; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır , onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta dahada şaşkındırlar, işte asıl gafiller onlardır”⁴⁰⁴

İnsanların diğer bir kısmı ise kendilerine takdim edilen kavli ve kevnî âyetleri dinleyip anlamışlar ve antika eserlerle kendini tanıttırmak ve bildirmek isteyen O mucizekâr ustayı, akıl ve basiretleriyle anlayıp bilmişlerdir, ibret ve tefekkürle mahlukatı seyredip onların kendilerine anlatmak istedikleri manayı fahmederek, eserleriyle kendini tanıttırmak ve bildirmek isteyen Allah'ı bulmuşlar ve kendilerine verilen o aletlerin kıymetlerini daha da artırarak, cennete layık bir kıymet kazanmışlardır.

Buna göre, Allah'ın sergilediği âyetleri hakkı ile değerlendirip onlardan ibret alan gruplar ise şu şekilde tesbit edilmiştir:

3.2.1. Akıl Sahipleri (Ulu'l-elbâb)

Sonsuz ilim ve kudret sahibi olan Yüce Allah, kâinâtı ve onun içindeki varlıkları bir hikmet ve maslahat için halketmiştir. Mevcudâta dikkatle bakılırsa, cansızların hayat sahiplerine, hayat sahiplerinin (bitkilerin) hayvanlara ve hayvanların da insanlara dolaylı olarak hizmet ettikleri görülecektir. Evrenin odak noktası insandır. İnsan, mahlukat içinde mümtaz bir mevkiye sahiptir. İnsanı diğer varlıklardan üstün kılan hiç şüphesiz ona bahşedilen bir takım meziyetlerdir ki; bunların başında düşünme ve anlama yeteneği dediğimiz akıl gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'in gönderilmesinin bir bakıma sebebi, onu anlayabilen ve ona muhatap olma liyakatinde yaratılmış olan insandır. İnsanın onu, anlayacak şekilde

⁴⁰⁴ A'râf, 179; izah için bkz. et-Tâberî, Câmi, IX, 133, el-Kâsimî, Mehâsin, VII, 2907

halkedilmiş olması, Kur'ân'ın nüzûlünün dayanağıdır denilebilir. Yani, anlayış ve idrâk sahibi insan olmasaydı, Kur'ân indirilmezdi.⁴⁰⁵ Kurân-ı Kerim'deki hitaplar akla yapılmakta; "Hâla düşünmüyorlar mı?", "...Hâla aklınızı kullanmayacak mısınız?"⁴⁰⁶ gibi ifadelerle bir çok mesele, ona havale edilip, akli istişhad ve ikaz etmektedir.

"Ey Akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (premsiplere uyar da) kendinizi korursunuz."⁴⁰⁷

"O, yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve (akan) ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden iki çift yaratandır. Geceyi de gündüzün üzerine o örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için âyetler vardır."⁴⁰⁸

Kur'ân, bu ve benzeri âyetleri "Akıl sahibi insanların anlayacağını, onların bu âyetlerden istifade edeceklerini sıkça vurgulamaktadır. Bu akıl sahipleri ki; aklını hevadan, özü kışırdan kurtarıp⁴⁰⁹, öğütleri dinleyerek hakkıyla istifa ederler.⁴¹⁰ Onlar mevcudata ibret almak ve onlardan bir sonuç elde etmek için bakarlar.⁴¹¹ Eşyanın hakikatini idrak ederek⁴¹² kurtuluşa ulaşırlar.

Acaba insanı bu derece yücelten, onu bütün mahlukat üstüne çıkaran akıl nedir? O, nasıl bir kabiliyettir ki, onun için Allah, Kur'ân'ı göndermiş ve ona hitap etmiştir.

Sözlükte insanı zararlı fiillerden alıkoymak, tutmak manasına gelen akıl, ıstılâhî olarak ta bilmek, anlamak ve şuurlu olmak⁴¹³ anlamlarına gelir. Akıl; insanın hayrı, şerri ve ilimleri anlayan, sebeplerden neticeler çıkaran düşünme ve anlama kabiliyeti diye de tarif edilmiştir.⁴¹⁴ Günümüzde beyin denilen maddi organın bir fonksiyonu gibi mutalaa edilen akıl, İslâm üleması tarafından "Kalpte bulunan, hak ve batılı birbirinden ayırt etmeğe vesile olan bir nurdur" şeklinde de açıklanmıştır.

Aklın iki manası vardır. Birincisi kalpte, kendisiyle eşyanın hakikatının bulunduğu ilim sıfatıdır. İkincisi bizzat ilimleri anlayan kalptir. Kur'an ve hadislerde kalpten

405 İzutsu, *Kur'ân da Allah İnsan*, s.129

406 Bakara, 44,73,76; Al-i İmran, 65; Yasin, 62,68 vd.

407 Bakara, 179

408 Rad, 4

409 en-Nesefî, *Medârik*, I, 200

410 A.g.e. I, 136

411 el-Hâzin, *Lübâb*, I, 215

412 Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, II, 368

413 el-İsfahani, *Müfredât*, thk. Nedim Maraşlı, Daru'l-Kütübi'l-Arap, Mısır, 1972, s.354; Bolay, Süleyman Hayri, TDVA "Akıl" md. İstanbul, 1991, II, 238.

414 Gazali, Ebu Hamid, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi İstanbul, 1989, III, 12; Elmalılı, H., *Hak Dini*, I, 566

bahsedildiği zaman kastedilen mana, insanın kendisiyle eşyanın hakikatını anlayıp bildiği manadır.⁴¹⁵ Akıl manasını ifade için, kalp kelimesinin kullanılması Araplarda adettir. Ferra "şüphesiz bunda kalbi, olan kimseler için öğüt vardır" âyetindeki kalbi akıl diye tefsir etmiştir.⁴¹⁶

Akıl, insanın nazârî bilgileri kavramak için yaratılıştan sahip olduğu kabiliyettir. Bu özellik ve kabiliyet sayesinde hayvanlardan ayrılır. O, kalbe atılmış bir nurdur ki, onunla eşyaları kavramak mümkün olur. Ama akıl, gerçek ilahi bilgiyi elde etmek için tek başına yeterli değildir. Nasıl göz, görmek için ışığa muhtaç ise, akıl da ilahi bilgiye ulaşmak için naklî bilgiye muhtaçtır. Bu şekilde gerçek bilgiye ulaşılır.⁴¹⁷

Nitekim, günümüzde İnkâr-ı Uluhiyeti dava edinen bir kısım cereyanların kurucu ve temsilcisi konumunda olan insanlar da bu inkârlarını akıla dayanarak yapmaktadırlar. Öyle ise sırf akıl bazen hakikata ulaştırmayıp saliklerini yanlış şeylere bağlayabilmektedir. Kur'an, bu hususa şu âyetiyle işaret etmektedir:

"Peygamberlerimiz onlara apaçık mucizeler getirince kendilerinde bulunan bilgi ile gururlandılar. Alaya aldıkları şey kendilerini kuşatıverdi."⁴¹⁸

"Onlar kendilerindeki bu ilimle dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahiretten ise tamamen gafilirdiler."⁴¹⁹

Onların ilimleri dinden soyutlanmış bir ilim olup, âyetin açık delaleti ile kitabın inanç alanı ve bilgisiyle ilgi kurmayı reddeden, kendine olan aşırı güveni içmiş, sarhoş ve Rabbe başkaldırmışlardır. Bu, dünyadan başka bir şey düşünmeyenlerin uğraşacakları son ilmi amaçtır. Yani onlar sadece dünya hayatını arzu ederler.⁴²⁰

Hülasa, saf aklın tek başına nihai hakikate ulaşması çok müşküldür. İnsan aklına yol gösteren, onun elinden tutarak işaret taşları koyan, böylece onu gerçek bilgiye ulaştıran İlahi Vahye daima muhtaçtır. Bu ihtiyaç sebebiyle Allah Peygamber ve kitapları göndermiştir. Ohalde, eğer akıl tek başına yeterli olsaydı bunların gönderilmesine gerek kalmazdı.

415 Kaf, 37

416 Cebeci, Lütfullah, **Kur'an da Şer Problemi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985, s.159

417 Çubukçu, İbrahim Agah, **Gazali ve Şüphencilik**, Ankara, Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989, s.72

418 Mümin, 30

419 Rum, 7

420 Kılıç, Sadık, **Fıtratın Dirilişi**, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s.78

3.2.2. Bâsiret Sahipleri (Ulu'l-ebîsâr)

Hadise ve olaylardan ibret alanlar ve kendilerine bir ders çıkaranlar Kur'an da Ulu'l-ebîsâr (bâsiret sahipleri) olarak nitelendirilmektedir:

"(Bedirde) karşı karşıya gelen şu iki grubun halinde sizin için mühim bir âyet ibret vardır. Bir grup Allah yolunda çarpışıyordu. Diğeri ise kafir idi. Bunların gözüne ötekiler iki misli görünüyordu. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır."⁴²¹

Müslümanların sayı ve silah bakımından azlığı sebebiyle zahiren herşey onların aleyhine ictima etmişken, onlar bu olumsuz şartlara nazaran kesinlikle ümitlerini yitirmeyip kahramanca mücadele ettiler ve Allah'ın yardımıyla düşmanı büyük bir bozguna uğrattılar.⁴²² Kur'an, bu hadiseyi zikrettikten sonra bundan basiret sahiplerinin ders, ibret ve öğüt alacağını ifade etmektedir.⁴²³

Bâsiret, kendisiyle rüşd (doğru yol) ve saadetin görüldüğü, iç gözü, kalp gözünü açan, aydınlatan bir nurdur.⁴²⁴ Bâsiret kalbin görmesine sebep olan; dilimizde kalp gözü denilen idrak edici kuvvedir. Özellikle bunun zeka, anlayış ve feraset denilen görünür görünmez bir işe dikkat ve nüfuz ile gereği gibi idrak eder bir derecede, açık ve parlak olması halinde basiret denilir ki, bu , bir nuru ilahidir.⁴²⁵

Basar, masnuâtı görüp de, basiretin saniinî (ustasını) görmemesi çok garip ve pek çirkindir. Gözün müşahede ettiği varlıkların ustasının kalben görülmemesi ise, ya basiretin yokluğundan veya kalp gözünün kör olmasındandır.⁴²⁶

Oysaki basar, Allah'ın yarattığı mevcudatı görüp, onlardaki acaip ve gariplikleri görmek ve bunlardan istidlalle Allah'ın varlığına ulaşmak için verilmiştir.⁴²⁷ Şâyet göz bu vazifeyi ifa edemezse yok hükmünde olur:

"Onların kalpleri vardır, ama onlarla gerçeği kavramayazlar. Gözleri vardır, lakin onlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte

421 Âl-i İmrân, 13

422 Köksal, İslâm Tarihi, IX, 141-142; Suruç, Peygamberimizin Hayatı, II, 18

423 Bkz. et-Taberî, Câmî, III, 181; el-Beydâvî, Envâr, II, 7; el-Alusî, Ruhul-Meânî, III, 98; el-Kasîmî, Mehâsin, IV, 803

424 er-Razî, et-Tefsîru'l-Kebîr, X, 98; Ebû's-Su'ud, İrşâd III, 170; Ebû Hayyan, el-Bahrul-Muhîr, IV, 196

425 Elmalılı. H. Hak Dîni III, 2018

426 Nursî, Mesnevî Nuriye s.206

427 el-Hâzin, Lübâb, III, 128; et-Taberî, Câmî, XIV, 152

onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da aşağıdırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir."⁴²⁸

Onlar; kendilerine Allah tarafından karşılıksız olarak verilmiş olan bu duyulardan, hakkıyla istifade edemezler. Kalpleriyle Allah'ın âyetlerini tefekkür etmezler, gözleriyle birer işaret ve sembol olan o âyetlere, tam manasıyla bakamazlar. Gözlerinin kendilerine gösterdikleri şeylerin, zararlı mı, yoksa faydalı mı olduğunu idrak edemediklerinden ötürü, öğüt alamazlar.⁴²⁹ Hayvanlar gibi, sadece gördüğü şeyle, onun dış yüzüyle iktifa ederler. Bu husus Kur'an'da şu âyette de ifade edilmektedir.

"(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar, elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz, fakat sinelerdeki kalpler kör olur."⁴³⁰

Âyette belirtildiği gibi körlük, başta bulunan gözün körlüğü değildir. Asıl körlük; kalpteki, basiretin kör olması, hadise ve olaylardan ibret alamamasıdır.⁴³¹ Basiretten yoksun olan kimseler, kendilerinden önce yaşamış ve işledikleri zülüm sebebiyle helak edilmiş şehirlerin harabelerini gördükleri halde, yine onlar gibi küfürde inat etmektedirler. Basiretin gerektirdiği bu ilgiyi kurup hareketlerine çeki düzen verememekte adeta hayvan gibi körü körüne yaşamaktadırlar. Bu gibi olaylardan, ancak kalp gözü açık, feraset ve basiret sahipleri ders ve ibret almaktadırlar. Onlar, kendilerinde bulunan bu duyguları, yaratılış maksadına uygun olarak kullanıp onlardan tam istifade etmektedirler.

3.2.3. İman Edenler

Allah'ın âyetlerinden ibret alan diğer bir grupta iman edenlerdir. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

"Yerle gök arasında (Allah'a) râm (ve) muhassar olan kuşları görmediler mi? Bunları orada Allah'tan başkası tutamaz. Şüphesiz bunda İman eden bir kavim için âyetler (ibretler) vardır."⁴³²

⁴²⁸ A'râf, 179

⁴²⁹ et-Tâberî, Câmi, IX, 133

⁴³⁰ Hac, 46

⁴³¹ Nesefî, Medârik, III, 105; el-Hâzin, Lübâb, III, 292; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhit VI, 377; el-Kâsimî, Mehâsin, XII, 4348

⁴³² Nahl 70, bkz. En'am 99, Neml 86, Ankebut 24, Rum 37, vd.

Allah'ın âyetlerini ibret ve tefekkürle düşünüp onlardan tam manasıyla istifade eden ancak iman ehli olduğu için, bu ve benzeri âyetler, inananlara tahsis edilerek, "inne fi zâlike leâyeten li-kavmin yu'minûn" denilmiştir.⁴³³

“Eman” kökünden türemiş olan “iman”, sözlükte, tastik etmek, onaylamak ve kabul etmek anlamlarına gelir. Şeriatta ise, kalben tesdik, lisanen ikrardır.⁴³⁴ İman, kulun cüzî ihtiyarını sarfettikten sonra, Allah'ın kalbine koyduğu bir nûrdur⁴³⁵ diye de tarif edilmiştir.

Kalpte iman nûru olmayınca, insan ne kadar mucizeye şahit olsa, tabiat âyetleri kendine anlatılsa, o yine bu apaçık işaretleri başka şekilde yorumlanarak kendini tatmine çalışacaktır. Meselâ, Hz.İbrahim kavmini Allah'a davet ettiğinde bir takım deliller getirmişti de kavmi O'nun delillerini reddedip o'nu yakmaya teşebbüs etmişlerdi. Ateşi yaratan Allah sevdiği kulunu yakmaması için ona emretmiş, o da Halıkının emrine boyun eğerek Hz.İbrahim için selametli bir yer oluvermiştir.⁴³⁶ Onun olağanüstü bir şekilde ateşten kurtuluşu, kalbinde iman filizi bulunan kimseler için apaçık bir delil ve mucize olmuştur. Bu hadise onlar için hidâyet vesilesi teşkil etmiştir. Kalbinde bu nurdan hissesi olmayan kimseler ise, bu mucizeyi sihir telakki ederek o olaydan istifade yerine bilakis, Hz.İbrahim'e karşı var olan kin, nefret ve düşmanlıklarının artmasına sebep olmuştur. Bu da gösteriyor ki, kalpleri doğru yola sevk eden, harika hadise ve mucizeler değil, ruh aleminde oluşan, iman ve hidâyet hazırlığıdır.⁴³⁷

“Onlara istedikleri bir âyet gelmediği vakit derler ki: (Kendinden derip) onları toptasaydı ya! Deki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolana uyarım. Bu (Kur'ân âyetleri) Rabbinizden gelen basiretlerdir (gönül gözlerini açan nûrlardır ki, hak onlarla görülür). İman eden bir kavim için hidâyet ve rahmettir.”⁴³⁸

Bu âyette de belirtildiği gibi, "Allah'ın âyetleri, insanların kalplerine gelebilecek, şüphe ve tereddütleri izâle edecek delillerdir", yoksa onları icbar ederek, zorla dini kabul ettirecek şeyler değildir. Bu iradi boyut sebebiyle, ancak kalpleriyle ona teveccüh edenlere, iradesiyle onu tercih edenlere iman nuru bahşedilir. O insan da iman nuru sayesinde âyetleri temaşaa ederek onlardan gerekli dersi alır.

⁴³³ el-Hâzin, *Lübâb*, III, 128

⁴³⁴ el-Cürcani, *Tarifât*, s.26

⁴³⁵ Nursî, Bediüzzaman Said, *İşaratül-l'câz*, trc.Abdülmecid Nursî, Sözler Yayınları, İstanbul, 1978, s.41

⁴³⁶ Enbiya, 69

⁴³⁷ Kutub, *Fizilâl*, XI, 348

⁴³⁸ A'râf, 203

3.2.4.Kur'ân'a Kulak Verenler

Allah'ın insanlara, ilim ve marifet sahibi olmaları için bahsettiği duygulardan birisi de “kulak”tır. Kulak, insanın dış alemlerden gelen sesleri işitmesine yarayan önemli bir cihazdır. Kalp ve gözü olduğu gibi, kulağı da Allah, insanlar şükretsiner diye vermiştir. ⁴³⁹ Esasen göz ve kulak, kalbin askerleridir. Resullah (s.a.v.) kalbin ehemmiyetini şu veciz sözleriyle beyan etmiştir. "Kalp meliktir ve onun askerleri vardır. Melik iyi olduğu zaman askerleri de iyi olur. Melik kötü olduğu zaman askerler de kötü olur. Kulaklar sultanın dinleme cihazı, gözler nöbecileri, lisan tercümanıdır."⁴⁴⁰

Kur'ân bir çok âyetinde, Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden işaretleri saydıktan sonra "şüphesiz bunlarda işiten kavimler için ibretler vardır" buyurarak, işitmeye dikkat çekmektedir:

"Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölmümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için bir ibret vardır."⁴⁴¹

Âyette ifade edilen dinlemek kalp kulağıyla işitmektir. Çünkü; esasında kalp kulağının dinlemesiyle, istenen menfaat hasıl olur. Onlar duyduğu şeyleri insaf, tedebbür ve tefekkür kulağıyla dinlerler.⁴⁴² Bunun için de, kalp kulağıyla dinlemeyenler işitmemiş gibidirler.⁴⁴³

Nitekim bu husus Kur'ân'ın muhtelif âyetlerinde; "onların kulakları vardır, ama onlarla gerçeği işitemezler"⁴⁴⁴ diye açıklanmaktadır.

Kulak da yaratılış maksadına uygun olarak isti'mal edilmeyip, nefis hesabına çalıştırılırsa, o kıymetli alet, basit bir cihaza inkılap eder. Duyduğu Kur'ân âyetlerini, işitmemiş gibi onlardan istifade edemez. O değerli aleti nefis hesabına çalıştırmanın sorumluluğunu da sahibinin üzerine yükleyerek ahirette onun aleyhinde davacı olur.

Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü; kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Nahl, 78, izah için bkz. et-Taberî, Câmî, XIV, 152

⁴⁴⁰ el-Muttakî, Alaüddin Ali el-Hindi, Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, Dairetü'l-Maârifü'l-Osmaniyye, III. bsk. Haydarabat, 975, I, 215.

⁴⁴¹ Nahl, 65, bkz. Yunus, 67; Rum, 23; Secde, 26; Kâf 37 vd.

⁴⁴² el-Hâzin, Lübbâb, III, 122; Ebû's-Su'ud, İrşâd, V, 125; el-Alusî, Ruhü'l-Meânî XIV, 175

⁴⁴³ en-Neseffî, Medârik, II, 291

⁴⁴⁴ A'râf, 179; Hac 46

⁴⁴⁵ İsrâ, 36

3.2.5.Sabredenler

Kur'ân, sabır ehli olanların da Allah'ın âyetlerini idrak edip ibret alanlar olarak bildirmektedir.

"Gemilerin Allah'ın lütfuyla denizde yüzdüğünü görmedin mi? Bu size varlığının delillerini göstermek içindir. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için, ibretler vardır.⁴⁴⁶

Gemi, denizde Allah'ın kâinâta koyduğu kanunlara uygun olarak hareket eder. Varlıkları bir takım özellikler ile halkeden Allah, rüzgar ve suya da bahşettiği hususiyetler dolayısıyla, üzerindeki tonlarca ağırlığa sahip gemileri kolayca üzerinde taşır. Bu büyük kütle, Allah'ın lütfuyla denizde yüzerken içerisinde ayrıca yine lütuf ve nimet taşır. Böylece âfâk ve enfüste tefekkür hususunda kendini yoran kimselere âyetlerini gösterir.⁴⁴⁷ Zaten Allah, âyetlerini her zaman insana teşhir etmektedir. Yeter ki insan onları görmeğe, onlardan ibret almağa gayret etsin.

Sabır, itidâli muhafaza etme, kolayca vazgeçmeme ya da tahammül göstermedir.⁴⁴⁸ Daha geniş tarifıyla, musibetler yığılıp işler çıkmaza girdiği, zorluklar birbirini takip ettiği zaman ve durumlarda, mümine nurunu yayıp onu şaşkınlık ve umutsuzluklardan koruyacak tek hidâyet kurtuluş yoludur.⁴⁴⁹

İnsan hayatında sabrın yeri çok ehemmiyetlidir. Çünkü dünyanın zevk ve menfaatlerini şiddetle arzulayan nefisteki hislere karşı-ebedi hayatta o zevkler en mükemmel şekilde verileceğine dayanarak-sabırla mukabele edilmezse, insan sefahete ve dalalete sapar. Aynı şekilde dinî teklifler olan ibadetlerden de kaçmak isteyen nefsin tembelliği, sabırla yenilmezse, Allah'a karşı münasebet bağlarını koparmış bir insanın hazin haline düşülür. Halbuki Allah, kendi rızası için çalışanlar ile dünya hırsı için koşuşturanları birbirinden ayırmak için, şu dünya hayatını, sonsuz hikmetiyle imtihana sahne yapmıştır. İşte bu imtihan meydanaının, dünya ve ahirete ayrılmış iki yolundan, ahiret cihetinin tercih edilmesinde sabrın vazifesi büyüktür.⁴⁵⁰

Sabır kuvvetini de yerli yerinde kullananlar, her türlü olumsuz şartlarda dahi ümitlerini kaybetmeyip, bütün zorluklara tahammül edebilirler. Her halukârda da imtihan edildiklerinin şuurunda olarak, Allah'a kesinlikle isyan ima eden davranış ve

446 Lokman, 31; Ayrıca bkz. İbrahim, 5; Sebe, 19; Şuara 33

447 el-Beydâvî, Envâr, IV, 154

448 İzutsu, Kur'ân da Dini ve Ahlaki Kavramlar, s.146

449 Kutub, Fizilâl, XI, 490

450 İsmail, Yeni Lügat, III, 1479

sözlerden kaçınırlar. O'nun lutfunu, kahrında dahi görebilirler. Bu şekilde her hadise ve olayda bu üstün duygu sayesinde Allah'a daha fazla kurbiyet kazanırlar.

3.2.6. Şükredenler

Âyetleri idrak eden diğer bir zümrede şükür ehli olan insanlardır. Şükür, nimetleri ihsan edene karşı duyulan minnettarlık, memnuniyet ve muhabbet hisleri ve bu hislerin sözle ifade edilmesidir. Kur'ân, Allah'ın insanlara sayılamayacak kadar çok nimetler bahşettiğini⁴⁵¹ bildirerek, bunlara karşı şükürle mükabelede bulunulmasını ister. Şükür, Allah'ın nimetlerine karşı müminin müsbet tepkisidir.⁴⁵²

Hem Kur'ân tekrar ile; “...Hâla şükretmeyecekler mi?”⁴⁵³, “...Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır”⁴⁵⁴, “...Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam”⁴⁵⁵, “...Hayır! yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol”⁴⁵⁶ gibi âyetlerle gösteriyor ki, Allah'ın kullarından istediği en mühim iş şükürdür. Kur'ân, gâyet ehemmiyetle insanları şükre davet eder ve şükür etmemeği nimetlerini tekzip ve inkâr suretinde gösterip “öyleyse rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?” âyetiyle, Rahman süresinde şiddetli ve dehşetli bir surette, otuzbir defa bu âyetle tehdit ederek şükürsüzlüğün bir tekzip ve inkâr olduğunu gösterir.⁴⁵⁷

Şükür, Allah'ın âyetlerine verilen müsbet bir cevaptır. Şöyle ki Allah, bir takım emir ve yasaklarını, âyetlerle insanlara bildirir. İnsan, bu âyetlerin doğruluğunu kabul ettiğinde, ister istemez bir takım davranışlarda bulunacaktır. Eğer insan ilahî kudretin yasaklarına sabreder, ve nimetlerine de şükrederse, Allah'ın âyetlerini tasdik etmiş olur. Dolayısıyla imana açılan kapılardan birisi de şükür kapısı olmuş olur. Aksi halde inkâr ve isyan ortaya çıkar ki, bu durumda da insan tekzip sebebiyle küfre düşer.

Hem şükür içinde safî bir iman ve halis bir tevhit bulunur.⁴⁵⁸ Çünkü maddî-manevî bir nimete kavuşup hamdeden insan, şükür ile o nimetin doğrudan doğruya Allah'ın kendisine bir ikram ve hediyesi olduğunu anlar ve bunu **elhamdulillah** ile ilan

451 İbrahim, 34

452 İzutsu, Kur'ân da Dini ve Ahlaki Kavramlar, s.265

453 Yasin, 35, 73

454 Â-i İmrân, 144

455 İbrahim, 7

456 Zümer, 66

457 Rahman, 16,18...vd.

458 Nursî, Mektubât, s.341

eder. Bu inancı ile herşeyi, Allah'ın Kudret Eline teslim eder ve her şeyde rahmetin cilvesini görür. Hakiki bir imanı ve halis bir tevhidi şükür ile ifade eder.

Şükür ehli insanlar, her nimetten onu in'âm edeni görüp ona karşı minnetkarlıklarını ibadetle ifade ederler. Şükür sebebi ile her biri ayrı bir nimet olan Allah'ın âyetlerini (tenzili ve tekvinî) daha iyi anlayarak O'na layık kul olma yolunda gayret sarfeder.

3.2.7.Tefekkür Edenler

Düşünmek anlamındaki fikr kökünden türemiş olan tefekkür, bir şeyin delillerine bakarak fikretmek⁴⁵⁹, fikri harekete getirmektir. Bilhassa alemde Allah'ın görülen tasarruflarını ve harika sanat eserlerini tefekkür edip Saniîni sıfatlarıyla tanımak, onlardaki hikmet ve gayelerini anlamaktır.

Kur'ân-ı Mu'cizu'l-Beyan; "...Umulur ki düşünürler,"⁴⁶⁰, "Umulur ki düşünürsünüz"⁴⁶¹, "(Onalar) kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve belirli bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi?"⁴⁶², "...Şüphesiz bunlarda düşünen topluluklar için ibretler vardır"⁴⁶³ gibi bir çok âyetiyle muhataplarını tefekküre teşvik etmekte ve tefekkür ehlinin her an Allah'ı andıklarını ifade etmektedir.

Düşünmek, tefekkür etmek insana ait bir hususiyettir. İnsan, bu özelliği ile diğer mahluklardan üstün kılınmıştır. O, ruhundaki bu meleke sayesinde üzerinde yaşamış olduğu dünyanın ve onun bağlı olduğu kâinâtın yaratılışını, gece ve gündüzün birbiri arkasında gelişini, yağmurun yağmasını, bitkilerin ve meyvelerin yaratılmasını; kısaca, âfâkta ve enfüste meydana gelen hadise ve olayları derinlemesine teemmül ve tefekkür ederek, onların faydasız, hikmetsiz ve boşuna yaratılmadığını anlar.⁴⁶⁴ Her şeyde Allah'ın nihâyetsiz hikmet ve rahmetini müşahade ederek, O'na karşı olan hayret ve muhabbeti ziyadeleşir. Tefekkür ve teemmül sayesinde gafletini dağıtarak iman nurunu ve kuvvetini artırır.

459 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 65; el-Cürcani, *et-Tarifât*, s.43

460 Bakara, 219, 226

461 A'râf, 176; Nahl, 44; Haşr 61

462 Rum, 8

463 Rad, 3; Yunus, 24; Nahl, 11,21,69; Rum, 21; Zümer, 42; Casiye 13

464 Bkz. *et-Tâberî, Câmi*, XIV, 87; Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-Muhîr*, V, 478; Ebû's-Su'ud, *İrşâd*, V, 102-103 Elmalılı, H., *Hak Dini III*, 1261;

Tefekkürün insana kazandırdığı bu faydelerinden dolayı Peygamber (s.a.v.), onun bir ânını, bir sene nafile ibadete denk tutarak⁴⁶⁵, her biri birer mucize olan varlıkları temaşa etmeye teşvik etmiş, bunu yapmayanları da "Yazıklar olsun"⁴⁶⁶ diyerek ayıplamıştır.

Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.⁴⁶⁷

3.2.8. Allah'a Yönelen Kullar (Münib)

Bunlar hakka meyleden, günahları terketerek Allah'a rücu edenlerdir. Kur'ân'da bu gruba dahil olan insanların da, Allah'ın âyetlerini idrak edip istifade edenler oldukları bildirilmektedir.

"Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı görmüyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda (Rabbine) yönelen kullar için âyet ibret vardır."⁴⁶⁸

Bu ayette geçen "münîb" kelimesi, günahlardan tevbe edip Allah'a yönelen anlamındadır.⁴⁶⁹ Göklerin ve yerin yaratılışına ibretle bakmak, akıl ve basiret sahibi her insanı, Allah'a ve O'nun kudretine hiçbir şeyin ağır gelmeyeceği hakikatine ulaştırır. Bu noktadan hareketle ölmüş çürümüş kemiklerin tekrar diritilmesi ve haşrin vuku bulması gibi, imanî meselelere inancı ziyadeleşir. Çünkü, bunca güzelliği ve genişliği ile şu gökyüzünü yaratmaya gücü yeten Zât, elbette bu bedenleri diriltmeye ve çürümüş kemikleri yeniden canlandırmaya muktedirdir.⁴⁷⁰

İşte yerde ve göklerde gördükleri hadiselerde olması muhtemel olan; yerin yarılması yahut başlarına parçaların inmesi gibi olumsuz olaylar meydana gelmeden, bu nizamın mükemmel bir şekilde işlemesi, tevbe ile Hakk'a yönelen kullara ibret olur. Bu ibret melekesini elde eden insan kolay kolay sapıtırmaz. Çünkü, Rabbine yönelen, O'nun nimetlerini düşünen, her hadise ve olayda onu hatırlayan kimse, her an manen O'nunla beraber olur. Allah'ın âyetlerini tefekkür ederek hakikate ulaşır.

465 el-Gazali, *Ihyâ'u-Ulûmiddin* IV, 762

466 en-Nesefî, *Medârik*, I. 20C; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 160

467 Al-i İmran, 190

468 Sebe 9; Bkz. Kaf 8

469 Elmalılı, Hamdi, *Hak Dini*, VI, 4499.

470 İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân*, III, 526.

SONUÇ

“Kur’ân’da Âyet-İbret Kavramları ve Aralarındaki Münüsebet”e dair yapmış olduğumuz bu araştırmada ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

Âyet kelimesinin, İslam’dan önce de kullanılan ve kendisine “işaret, alamet, eser” gibi manalar yüklenilen “Arapça kökenli” bir kelime olduğunu, Kur’ân’ın bu kelimeye “herhangi bir surede başı ve sonu bulunan bir veya daha fazla cümleden meydana gelen kelimeler”, “Allah’ın varlık ve birliğini isbat eden kuvvetli delil ve hüccet”, “insanların bir benzerini yaratmaktan aciz kaldıkları mucize”, “muhatapların intibaha gelip uyanmalarına vesile olan ders ve ibret ve hayrette bırakan iş” gibi manalar kazandırdığını tesbit ettik. Bu manaların yanında kıyâmet alametleri, azap, ahkam ve şeriat ve kevnî varlıkların da Kur’ân’da âyet olarak ifade edildiklerini gördük. Ayrıca “besâir, beyyinat, burhan, vahiy, necm ve sultan” gibi ifadelerin de Kur’ân’da bazen âyet manasını ifade eden kavramlar olduklarını müşahade ettik.

İbret ifadesinin de Arapça menşeli bir kelime olduğunu, bu kelimenin lügatta “bir halden başka bir hale geçme, bir yerden başka bir yere intikal etme, rüya tabir etme” anlamına geldiğini, Kur’ân’ın bu kelimeye “ders ve ibret almak”, “yaratılmış olan varlıklardan ders ve ibret almak suretiyle Allah inancına ulaşmak, kıyas etmek (bir olaya, onun benzeri olan hadisenin hükmünü uygulamak) ” gibi anlamlar kazandırdığını gördük. Bu manalarla birlikte “âyet, nekal, tezekkür, tedebbür ve mevize” gibi ifadelerin de, bazen “ibret” anlamını ifade etmek üzere kullandıklarını müşahade ettik.

Bu iki kavramın anlam bakımından birbirleri ile sıkı bir ilişki içerisinde olduklarını ve âyetin, ibretin meydana gelmesine sebep olduğunu tesbit ettik.

Allah’ın, insanları yaratılış itibari ile yaratılmış olan varlıklardan hareket ederek kendisini bulabilecek bir kabiliyette yarattığını, onların bir kısmının fitratında derc edilmiş bu “ilahi duyular”dan gerektiği gibi istifade edemeyip “kavlî ve kevnî âyetler”i anlayamadığını, buna mukabil akıl ve basiret sahiplerinin bu vazifeyi hakkı ile yerine getirip âyetlerden maksut olan neticeye ulaştıklarını tespit ettik.

Gerek “âyet” ve gerekse “ibret” kavramlarının Kur’ân’da kazandığı anlamlar ve bunların müteradifi olan diğer ifadelerin ve ibretle ilgili olan “kıssa, mesel ve tarih” gibi konuların her biri, müstakil konu olarak ele alınıp işlenecek özelliklerde olmaları dolayısıyla, bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermeden kısa ve öz bilgilerle iktifa ettik.

Bu neticeden de anlaşılacağı gibi insanı, kendisini tanıyıp ibadet etmesi için yaratan yüce Allah, ona bu hususta gerekli olan bütün duyuları vermiştir. İlahi kitap ve peygamberler ile kendini tanıttırmak istediği gibi, kainatta yaratmış olduğu herbir varlık ve hadise ile de yine kendisini bildirmek istemiştir.

İnsanlık, kainatta teşhir edilen ayetlerden gerekli neticeleri elde ederek Allah’ı tanıyıp O’na ibadet ile mukabelede buldukları takdirde yaratılış maksatlarına uygun hareket etmiş olacaktır. Şayet beşeriyet bütün bu “ilan ve tarifnâmelere” ibret nazarı ile bakıp onlardan gerekli dersleri alamaz ise, geçmişte günahları sebebi ile helak edilen kavimlerin başlarına gelmiş olan “acı son” ile karşılaşması kaçınılmaz olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'ân-ı Kerim.

Abdulkakî, Fu'âd Muhammed, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, nşr: Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

el-Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud, *Ruhû'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabiyye*, Beyrut, ts.

el-Amirî, İbnu Rebia, *Şerhu Divân-ı Lebid*, thk. İhsan Abbas, Matbaâtu Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1962.

Asım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmet, *el-Okyanusû'l-Basit fi Tercemeti'l-Kâmusi'l-Muhît*, Takvimhâne-i Amire, İstanbul, 1272.

el-Askalânî, Şihâbuddin Ebî'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Buhârî*, Mustafa el-Bâbi'l-Halebi ve evlatları, Mısır, 1959.

Ateş, Ahmet, İ.A. "Âyet" md., ME Basımevi, İstanbul, 1993.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989

el-Bakıllanî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyîb, *İ'câzu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakar, Dâru'l-Maârife, Kahire, 1963.

el-Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, trc. Ali Turgut, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1995.

el-Beydâvî, Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrarû't-Te'vîl*, Müessesetu's-Şa'bân, Beyrut, ts.

Beyhakî, Ebubebir Ahmed b. el-Hüseyn, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdülmuti Kal'acı, Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

Bolay, Süleyman Hayri, TDVİA, "Akıl" md. İstanbul, 1991.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es-Sahîhu'l-Buhârî*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, 1992.

Büyük Haydar Efendi, *Usûlü Fıkıh Dersleri*, II. bsk, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.

C. Brockelmann, İ.A, "Lebid" md, ME Basımevi, İstanbul, 1993.

- el-Cassâs, Ebubekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut, 1335.
- Cebeci, Lütfullah, *Kur'ân'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, V.bsk, Ankara, 1985.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd es-Sihâh, *Tâcu'l-Lugâti ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgâfûr Attar, Dârû'l-Kütübi'l-Arab, Mısır, 1377.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifât*, Matbaâtu'l-Vehbiyyât, Kahire, 1866.
- Çubukçu, İbrahim Agah, *Gazali ve Şüphecilik*, AÜİFY, Ankara, 1989.
- Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları İstanbul, 1996.
- Derveze, İzzet, *Kur'ân'ül-Mecid*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.
- Dikmen, Mehmet, *Peygamberler Tarihi*, Cihan yayınları, İstanbul, 1987.
- Döğen, Şaban, *Kur'ân'dan Kâinâta*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, ts.
- Duman, Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecir Yayınları, Ankara, 1997.
- Ebû Davut es-Sicisitanî, *Sünen-ü Ebî Dâvûd*, Mustafa el-Babi'l-Halebi ve Evlatları, Mısır, 1952.
- Ebû Hayyan, Yusuf bin Hayyan el-Endülûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Nasru'l-Hadis Matbaası, Riyad, ts.
- Ebû's-Sû'ud, Muhammed b. Muhammed el-Imadî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Dâru'l-Mushaf, Şeriketû Mektebet-i ve Matbaâti Abdî'r-Rahman Muhammed, Kahire, ts.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Eroğlu, Ali, *Kur'ân-ı Kerim'de Fâsılâ*, EAÜİF Dergisi Sayı:10, Erzurum, 1991.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, Çev: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996.
- el-Ferâhidî, Ebu Abdirrahman el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn* thk. Mehdi el-Mahzumî, İbrahim es-Samerrâî, Müessesetü'l-A'lem, Beyrut, 1988.

- el-Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakup, *el-Kamûsu'l-Muhît*, Mustafa el-Babi'l-Halebi ve evlatları, Mısır, ts.
- el-Gazâlî, Ebû Hamîd, Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, trc: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Güngör, Mevlüt, *Kur'ân Araştırmaları II*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul, 1996.
- _____ *Kur'ân Penceresinden Bakış*, Bayrak Matbaası, III.bsk, İstanbul, 1997.
- el-Hasnavî, Muhammed, *el-Fâsilâ fi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü'l-İslâmî, III. bsk, Beyrut, 1986.
- el-Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî *Lübâbû't-te'vil fi Meâni't-Tenzîl*, Muhammed Emin Remec ve ortakları, Beyrut, ts.
- İbn el-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec, Abdurrahman, *Nüzhetü'l-A'yûnu'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerim, Kâzım er-Râzî, Müessesetü'r-Risâle, II.bsk, Beyrut, 1985.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Tarih-u İbni Haldun*, Müessesetül-A'lâm, Beyrut, 1971,
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'r ve's-Şuerâ*, Dâru Kütûbi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbn-Manzur, Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut li't-Tıbaâti ve'n-Neşr, Beyrut, 1968.
- İbnu Kayyim'il-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, *İ'lâmu'l-Muvakûn*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-İlahiyye, Kahire, 1967.
- İbnu Seâlibî, Abdülmelik, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, thk: Muhammed el-Mısırî, Kahire, 1984.
- İbnu'l-Arabi, Ebubekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Matbaâtu İsa el-Bâbi'l-Halebi, Mısır, 1968.
- el-İsfahânî, Râgıb, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Kahire Edebiyat Fakültesi, t.s.

İsmail, Hekimoğlu, *Dinî, İlmî, Felsefî Yeni Ansiklopedi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çvr: Süleyman Ateş, AÜİFY Ankara, 1975.

_____ *Kur'ân'da Dinî ve Ahlaki Kavramlar*, Selahattin Ayaz, III.bsk, Pınar Yayınları, İstanbul, 1997.

Jefferey, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Gaekwad's Oriental Series. Cairo, 1937

el-Kasımî, Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu't-Te'vîl, Dâru İhyâi'l-Kütûbi'l-Arabiyye*, Mısır, ts.

el-Kıftî, Cemaluddin, Ebi'l Hasan Ali b. Yûsuf, *İnbâhu'r-Ruvât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Fikr el-Arabiye, Beyrut, ts.

Kılıç, Sadık, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.

_____ *Kur'ân'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınları, Konya, 1984.

_____ *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân*, Nil Yayınları, İzmir, 1993.

Köksal, Asım, *İslam Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Dâru Kitabi'l-Arab, Beyrut, 1967.

Kutub, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'ân*, trc. Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Yayınevi, İstanbul, 1977.

Mevdudî, Ebu'l-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1968.

Mukatil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen el-Horasanî, *El-Vucûh ve'n-Nezâir*, hzr. Ali Özek, İlim Neşriyat., İstanbul, 1993.

el-Muttakî, Alâuddin Ali el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl, Dâiretü'l-Maârifu'l-Osmaniyye*, Haydarabat, 1975.

Müslim, b. Haccac Kuşeyrî, *Sâhih-i-Müslim, İhyâu't-Turâsi'l-Arab*, Beyrut, ts.

en-Neccâr, Abdulvehhâb, *Kasasu'l-Enbiyâ Müessesetü'l-Halebî ve evlatları*, Kahire, 1966.

en-Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî, *en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ fi Davi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1383.

- en-Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed, **Sünenü'n-Nesâî**, şrh: Celâluddin es-Suyutî, Mektebetu'l-Mısriyye, Kahire, ts.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Celil el-Müsemma bi Medariki't-Tenzîl ve Hakâiki't-Te'vîl**, Dâru İhyâ-i'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır; ts.
- Nurbaki, Hâluk, **Kurân-ı Kerim'den Âyetler ve İlmi Gerçekler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1986.
- _____, "Petekteki Mu'cize" Zafer İlim Araştırma Dergisi, Sayı: 77 Adapazarı, 1984.
- Nursî, Bediüzzaman Said, **Hutbe-i Şâmiye**, Sinan Matbaası, İstanbul, 1960.
- _____, **İşâratu'l-İ'câz**, trc. Abdülmecid Nursî, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1978.
- _____, **Mektubât**, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1979.
- _____, **Şuâlar**, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1960.
- Nutku, Mustafa; İslamoğlu, Yusuf, **Harika Sistemler Alemi İnsan Vücudu**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979.
- Öner, Necati, **Klâsik Mantık**, AÜİFY, IV.bsk, Ankara, 1982.
- Özsoy, Ömer, **Sünnetullah**, Fecr Yayınları, Ankara, 1994.
- Özyazıcı, Alparslan, **Hücreden İnsana**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979.
- er-Râfî, Mustafa Sadık, **İ'câzu'l-Kur'ân ve Belağatu'n-Nübüvve**, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, VIII. bsk., Mısır, 1969.
- er-Râzî, Fahrüddin, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C.Sadık Doğru, Akçağ Basım Yayım, Ankara, 1988.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsir**, Dersâadet Basım ve Dağıtım, İstanbul, ts.
- es-Salih, Subhi, **Kur'ân İlimleri**, trc: M. Sait Şimşek, Esra Yayınları, Konya, 1994.
- Sâmi, Şemseddin, **Kamûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, III.bsk, İstanbul, 1989.
- Saygılı, Sefa, "Tartışılmayan Gıda", Zafer İlim Araştırma Dergisi, sayı:134, Adapazarı, 1988.

- Sezgin, Fuâd, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, Camiâtu Muhammed b. Suudi'l-İslami, Riyad, 1403/1993.
- Sıddikî, Mazharuddin, *Kur'ân'da Tarih Kavramı*, trc: Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları, I. bsk. İstanbul, 1982.
- Suavi, Cüneyt, *Esrarengiz Program*, Cihan yayınları, İstanbul
- Suruç, Salih, *Kâinâtın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1982.
- es-Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mustafa el-Babi'l-Halebî ve evlatları, Kahire, 1967.
- Şa'bân, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, trc: İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990.
- Şener, Abdulkadir, *Kıyâs, İstihsân ve Istislâh*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.
- Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994.
- Şimşek Sait, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1993.
- et-Tabbara, Afif Abdulfettah, *Meâl Enbiyâ fi'l-Kur'ân'il-Kerim*, Dersaâdet, İstanbul, ts.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Mustafa el-Babi'l-Halebi ve evlatları, Mısır, 1954.
- _____ *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, trc: Z. Kadiri Ugan, Ahmet Temir, M.E.Basımevi, İstanbul, 1966
- Taftazânî, Sa'duddin Mesud b. Ömed, *Şerhu'l-Akâid ve Haşiyetü Kestelli*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts.
- _____ *Şerhu'l-Mekâsîd*, thk: Abdurrahman Amire, A'lemü'l-Kütub, Beyrut, 1989.
- Tan, Zeki, *Kur'ân-ı Kerime Göre Hz. Salih, Nuh, Şuayb Kavimlerinin İnkirazında Ma'siyetin Rolü* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 1994.

- et-Tehânevî, Mevlevî Muhammed, *Keşşâfu İstilâhâtü'l-Fünûn*, thk. M. Muhammed Vecih, Mektebetü'l-Hıyâm, Tahran, 1947.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrahim Utve, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Mısır, ts.
- Togan Z. Velidi, *Tarihte Usûl*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985
- Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi*, Damla Yayınevi, IV.bsk, İstanbul, 1991.
- Tuna, Taşkın, *Güneş Sistemi*. Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1985.
- Uludağ, Süleyman, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, Dergah Yayınları, III.bsk, İstanbul, 1991.
- Ulutürk, Veli, *Kur'ân'da Kelimetullâh'ın Manaları*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı:28, İzmir, 1996.
- _____ *Kur'ân-ı Kerim'de Meseller*, EAÜİFD, sayı:11, 1993, Erzurum.
- _____ *Kur'ân'da Yaratma Kavramı*, Bayrak Yayın Matbaası, İstanbul, 1987.
- Vehbi, Mehmed Efendi, *Ahkâm-ı Kur'âniyye*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1971.
- Yavuz, Yusuf Şevki, TDVİA; "Ayet" md, İstanbul, 1991.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, 1989, İstanbul.
- _____ *Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar*, EAÜİFD, Sayı:3, Ankara, 1979.
- Yıldız, Abdullah, *Tarih Bilinci*, Denge Yayınları, İstanbul, 1994.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992.
- ez-Zebidî, Muhibuddin Ebu'l-Feyz, es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kamûs*, Libya li'n-Neşr ve't-Tevzi', Bingazi, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- ez-Zerkânî, M. Abdülazim, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, ts.

ez-Zerkeşî, Bedrûddin, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk.

Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, II.bsk, Dârû'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Zeydan, Abdulkerim, *Fıkıh Usûlü*, trc: Ruhi Özcan, Ankara yüksek Teknik Öğretmen Okulu Ofset Matbaası, Ankara, 1979.

Zuhaylî Vehbi, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, trc. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Risale Yayınları, İstanbul, 1997.



ÖZGEÇMİŞ

1959'da Tortum'da doğdu. İlk ve Orta tahsilini tamamladıktan sonra 1979'da Eğitim Enstitüsü'nden mezun oldu. Çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptıktan sonra 1992'de Erzurum İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1994'te Ankara Devlet Memurları Yabancı Diller Eğitim Merkezi'nde Arapça eğitimi gördü. Halen Sabancı İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği yapmaktadır.

